ТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ ПО-УКРАЇНСЬКИ

№18(721) 19 ВЕРЕСНЯ 2024

країна

"РОСІЯ ПЕРЕТВОРИЛА СВОЮ ЦЕРКВУ НА НЕЙРОТРОПНУ ЗБРОЮ"

Микола КНЯЖИЦЬКИЙ, політик

Ціна договірна

18

4 820251 260031

РЕКЛАМА

ТЕЛЕКАНАЛ
ЕСПРЕСО
УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД

ESPRESO.TV

ВЕЛИКИЙ ЕФІР
Василя Зими

ПРОГРАМА
ПРО ГОЛОВНІ
ПОДІЇ ДНЯ

Понеділок – П'ятниця
18:15

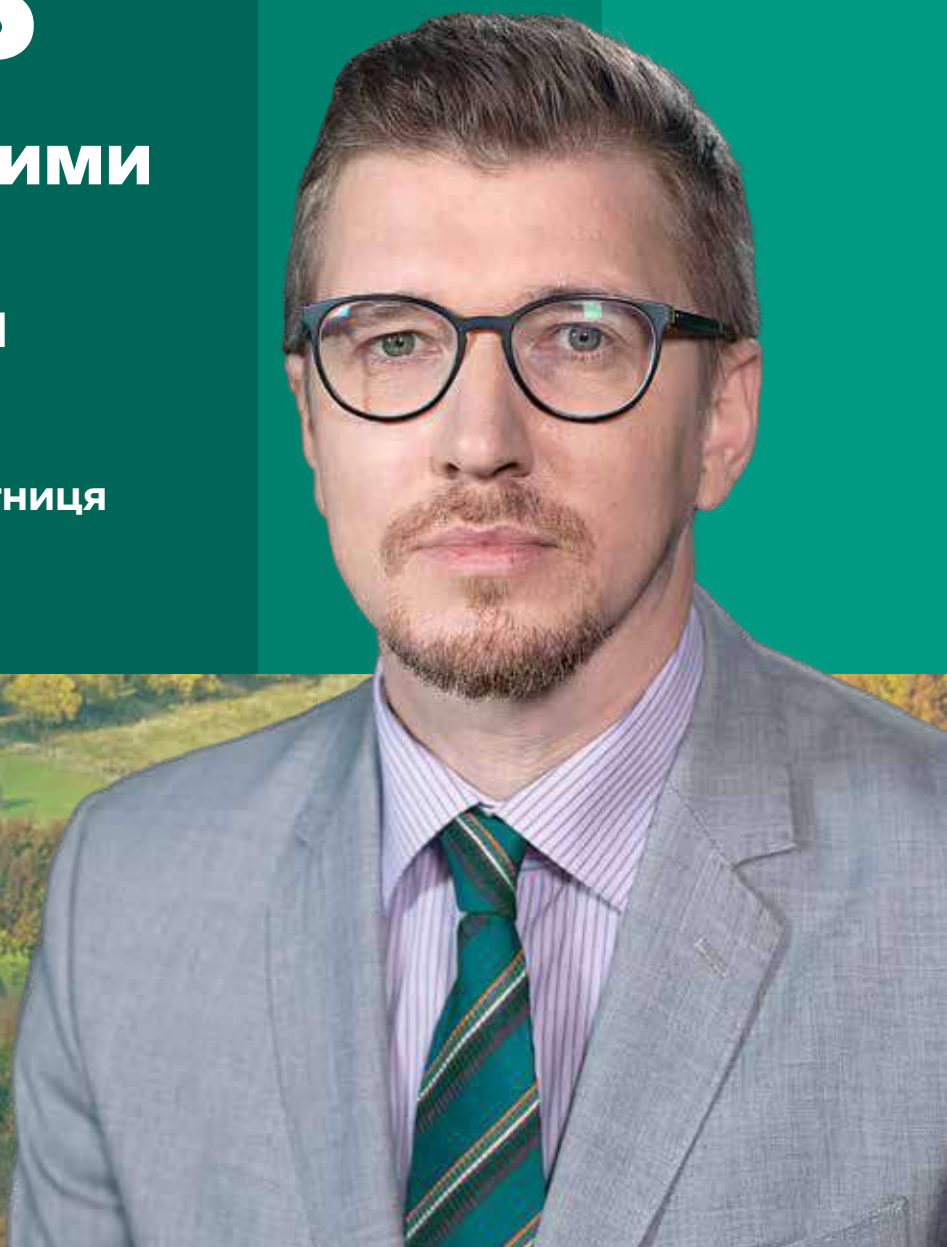

ПОДІЇ

8 ”КОЛИШНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ІМПЕРІЇ ВІДПРАЦЬОВУЮТЬ СВІЙ ДОСВІД КОЛОНІАЛЬНИХ ПРАКТИК”
текст: **Ілля ПРОКОПЕНКО**

12 ДЕСЯТИЛІТТЯ ВІЙНИ ЗМІНЮЄ СТАВЛЕННЯ ДО ЗВИЧНИХ СЛІВ І ЯВИЩ
текст: **Ілля ПРОКОПЕНКО**

14 НАЙЦІКАВІШІ ПОДІЇ ЖОВТНЯ
текст: **Марина НЕПИЙВОДА, Ілля ПРОКОПЕНКО**

ОЦІНКИ

24 САГА ПРО САНКЦІЇ: ЯК ЦЕ (НЕ) ПРАЦЮЄ
текст: **Тетяна РИХТУН**

30 ПЕРЕСТАНОВКИ В УРЯДІ – ЦЕ ЯК ІН’ЄКЦІЯ АДРЕНАЛІНУ
Олег СААКЯН, політолог

32 ”РОСІЯ ПЕРЕТВОРИЛА СВОЮ ЦЕРКВУ НА НЕЙРОТРОПНУ ЗБРОЮ”
Микола КНЯЖИЦЬКИЙ, політик

36 ”НА БУДЬ-ЯКЕ ЗАПИТАННЯ ДАЮ БУДЬ-ЯКУ ВІДПОВІДЬ”
Микола ВЕРЕСЕНЬ, журналіст, телеведучий

ЛЮДИ ТА РЕЧІ

42 ЛІКАРНІ КОНКУРУЮТЬ ЗА ІНСУЛЬТ: ЯК ПОШИРЕНА ХВОРОБА ДАЄ ПОШТОВХ МЕДИЦИНІ
текст: **Наталія ЛЕБІДЬ**

44 ”СПРАВЕДЛИВІСТЬ – ЧАСТИНА ПРОЦЕСУ ЛІКУВАННЯ ПСИХОТРАВМ”
Олександра МАТВІЙЧУК, правозахисниця

48 ”БАГАТО ДОПОМАГАВ БІДНИМ, АЛЕ ЯКОСЬ ТАК, ЩО ЦЕ БУЛО НЕПОМІТНО”
текст: **Андрій КОСТЮЧЕНКО**

Гібридна Україна

Олександр ХАРЧЕНКО,
генеральний продюсер журналу "Країна" і сайту Gazeta.ua

Днями прочитав в одного спостережливого чоловіка міркування, як сучасна епоха витісняє вчорашні підходи у промисловому виробництві.
Думка така. Німецькі автовиробники є величезною бомбою сповільненої дії в самому серці європейської економічної моделі. Чому? Бо випуск автомобілів ними залишається моделлю виготовлення речей індустріальної ери. Тим часом, хоча електромобілі мають вигляд такий само, як типові автомобілі, які виробляє Німеччина, спосіб їх виробництва, бізнес-модель і маржа абсолютно інші.
Конкретно це має такий вигляд. Автомобілі з двигунами внутрішнього згоряння є продуктами індустріальної ери. У них вп'ятеро більше рухомих частин, ніж в електромобілях. Більшість доходу надходить від складання та оптового продажу дилерам, а потім від обслуговування та заміни цих частин через дилерів. Величезна екосистема компаній оточує виробників оригінального обладнання (автомобільні бренди).
Електромобілі ж є продуктами цифрової ери. Їхня маржа надходить від акумуляторів та програмного забезпечення. Азія контролює весь ланцюжок постачання акумуляторів, а Азія та США контролюють програмне забезпечення. Європа ніде не фігурує. Німецькі, французькі й італійські автовиробники схожі на Nokia після появи смартфонів.
Електромобілі набагато простіші й не потребують величезної екосистеми постачальників запчастин або дилерів, оскільки модель обслуговування, від якої залежать дилери, не працює.
Це модель цифрової ери, і всі компанії з часом перейдуть на неї. Скористаємося цією аналогією. Виробництво цифрової ери – де ми тут? Тобто Україна.
Якщо спрощено, за моделлю управління економікою: в нас виробництво цифрової ери чи ще індустріальне? А то й ширше – яка в нас модель суспільства: ми вже в цифровій ері чи застрягли в минулому?
І тут, здається, наша ситуація досить парадоксальна.
Ми точно в майбутньому – у виробництві війни.
Жодна країна ще не стикалася з таким викликом, як російська війна проти України. Відповідно, наші Збройні сили, аби не програти цієї війни, змушені були перестрибнути через усі сходинки побудови традиційної армії, навіть найпередовішої, спростити всі схеми та зламати всі шаблони.
І вони зробили це. Можна скільки завгодно критикувати Буданова, Малюка чи Зеленського як верховного головнокомандувача, але немає таких шаблонів, які ними та їхніми підлеглими не були б зламані. Починаючи з публічності головного розвідника, застосування морських дронів і створення нових видів озброєнь і завершуючи проведенням Курської операції – це було максимально просто й максимально непередбачувано. Відповідно, схема дій та ухвалення рішень була, як у виробництві цифрової ери (електромобіль), порівняно з тим, як було б у радянській армії вчорашнього СРСР чи сьогоднішньому НАТО (автомобіль).
І якби так було в усьому іншому, після нашої перемоги (а в ній ніхто з нас не сумнівається) ми одразу стали б найсучаснішою та наймодерновішою країною.
Але тут є одне велике "але".
Ті самі люди, які стоять на чолі

країни і які у війні діють за правилами цифрової ери, у своїй людській сутності та соціальних ролях залишаються на рівні навіть не індустріального суспільства, а примітивних, корумпованих автократій. Тут ними керують найнижчі інстинкти: влади – не віддам, якщо вже мене винесло на її вершину; кошти – загребу все, що зможу, доки є можливість; опонентів – знищу.

Тому Татаров буде forever як інструмент контролю системи примусу.

Антикорупційні органи візьмуть під контроль, щоб корупцію можна було повісити на тих, хто бореться з нею, і вивести з-під удару своїх, рідних корупціонерів.

Митниця, податкова, силові структури, попри всі декларації про реформування, працюватимуть на тих, хто з нами, й каратимуть тих, хто пішов проти.

А опонентів, хоч би хто там висунувся (або здається, що висунувся) – Притула, Залужний, Кулеба чи хто там іще, буде звільнено-дискредитовано-знищено. І ніхто не панькатиметься, не носитиме їх на руках із букетом, як за часів Порошенка носили в парламенті (пам'ятаєте ту сценку?) Яценюка. Усе буде максимально просто й без зайвих сантиментів.

Їхню облуду можна проілюструвати простим, певною мірою парадоксальним прикладом. Пам'ятаєте меседж кількарічної давнини: медіа – то вже вчорашній день, журналісти непотрібні? Бо ж із суспільством можна спілкуватися напряму, в месенджерах та соцмережах? Першим з усіх видів медіа були "помножені на нуль" саме друковані. Завдяки новаторським підходам та молодим талановитим менеджерам Укрпошти мережу доставки періодичної преси як такої знищили. Відповідно, ринок друкованих медіа, насамперед у регіонах, перестав існувати. І знаєте, яка друкована газета залишилась у країні єдиною, яку розповсюджують безкоштовно й мільйонними тиражами (то вже інше питання, яку систему доставки для себе вони організували)? Правильно: "Слуга народу".

Ось такі тактика і стратегія. Тут ми будемо, як електромобіль, – сучасні, модернові. А тут – як звичайне авто на бензині чи дизелі. Вестимемо війну як сучасні самураї зі штучним інтелектом, а "схеми" освоєння коштів боронитимемо та конкурентів нищитимемо як досвідчені, вмілі корупціонери й автократи.

Але так воно не їде: гібридне авто в цій аналогії неможливе. А якщо і їде, то самому ж під його колесами й загинути можна. Коли не вгледиш, як хтось зі своїх перехопить кермо

Художник Іполит Белланже (1800–1866) на картині ”Битва на річці Альма” зобразив штурм французькими, британськими й турецькими військовими підрозділами Альминських висот – за 30 кілометрів північніше Севастополя у Криму. Атака союзників на позиції армії Російської імперії відбулася 20 вересня 1854-го. Війська коаліції висадили 60 тисяч вояків біля Євпаторії та вирушили до Севастополя. Російські частини перестріли їх над річкою Альма, вважаючи тамтешні висоти неприступними. Битва завершилася перемогою британсько-французько-турецької армії. Росіяни втратили майже 2 тисячі вояків загиблими, покинули майже 4 тисячі поранених і відступили. Війська коаліції захопили Севастополь і змусили російського імператора визнати поразку

Відвідувачі першого музичного фестивалю ”Червона рута” попри заборону дістали український прапор на трибуні стадіону ”Буковина” в Чернівцях **18 вересня 1989 року.** Міліція відбирала жовто-блакитні полотнища на вході до всіх локацій фестивалю, який тривав протягом тижня. Та людям вдавалося заносити стяги. Тому міліціонерів розставляли навколо глядачів і давали вказівку одразу ж відбирати прапори

20 вересня 1606-го в місті Франкенштейні – нині Зомбковіце-Шльонські в Польщі – засудили до страти через каліцтво та спалення на вогнищі шістьох чоловіків і двох жінок. Їх називали могильниками та звинувачували в плюндруванні поховань на міському цвинтарі. Засуджені відкопували трупи для приготування отруйної речовини, якою мастили дверні ручки будинків у місті для поширення чуми. Щоб убезпечити себе від хвороби, могильники відкопали тіло вагітної і з’їли серце ненародженої дитини. Є припущення, що англійська письменниця Мері Шеллі (1797–1850) під враженням від цієї історії назвала Франкенштейном героя роману про вченого, який намагався розгадати таємницю смерті й викрадав тіла із кладовищ.

21 вересня 1903-го власник аптеки в німецькому місті Білефельд, 41-річний Август Откер, отримав патент на виробництво розпушувача для тіста. Експериментувати над рецептом пекарського порошку почав за 10 років до цього. За його допомогою хотів замінити дріжджі та закваски, пришвидшити процес випікання. Коли отримав потрібний результат, збудував фабрику в Білефельді, налагодив випуск розпушувача під торговою маркою Backin, а згодом – Dr. Oetker. Компанія діє досі й використовує технологію, яку запатентував Август Откер.

22 вересня 1735-го перший британський прем’єр-міністр, 59-річний Роберт Волпол, з родиною оселився в будинку за адресою Даунінґ-стріт, 10. Вулицю назвали на честь дипломата Джорджа Даунінґа (1623–1684), який фінансував її забудову. Дім Волполу подарував король Георг II за заслуги перед нацією. Волпол відмовився приймати його в особисту власність і запропонував перетворити на резиденцію прем’єр-міністра. Особисті покої розмістили на третьому поверсі. На інших – робочі кабінети, кімнати для зустрічей, вітальні та їдальні.

20 011

ВІЙСЬКОВИХ-ПАРАШУТИСТІВ ДЕСАНТУВАЛИСЯ В НІДЕРЛАНДАХ ПІД ЧАС ОПЕРАЦІЇ MARKET GARDEN, ЩО ЇЇ ПРОВЕЛИ ПРОТЯГОМ 17–25 ВЕРЕСНЯ 1944 РОКУ СИЛАМИ ТРЬОХ ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНИХ ДИВІЗІЙ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США. ІЩЕ 14 589 БІЙЦІВ ВИСАДИЛИСЯ НА ТЕРИТОРІЇ, ОКУПОВАНІ ТОДІ НІМЦЯМИ, ЗА ДОПОМОГОЮ ДЕРЕВ'ЯНИХ БЕЗМОТОРНИХ ПЛАНЕРІВ. ДО ОПЕРАЦІЇ ЗАЛУЧИЛИ 1527 ТРАНСПОРТНИХ ЛІТАКІВ І МАЙЖЕ 1 ТИСЯЧУ БОМБАРДУВАЛЬНИКІВ. РАЗОМ ІЗ ДЕСАНТНИКАМИ В ПОТРІБНИЙ РАЙОН СКИНУЛИ 1736 АВТОМОБІЛІВ РІЗНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, 263 ГАРМАТИ, 3342 ТОННИ БОЄПРИПАСІВ, ПРОДОВОЛЬСТВА Й ПАЛЬНОГО. ВІЙСЬКОВІ МАЛИ ЗАХОПИТИ Й УТРИМУВАТИ СТРАТЕГІЧНО ВАЖЛИВІ МОСТИ В ПІВДЕННІЙ ЧАСТИНІ НІДЕРЛАНДІВ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНШИМИ ГРУПАМИ ВІЙСЬК ПІД ЧАС ПРОСУВАННЯ НА БЕРЛІН. СОЮЗНИКИ ВТРАТИЛИ БІЛЬШ ЯК 14 ТИСЯЧ БІЙЦІВ ЗАГИБЛИМИ, ПОРАНЕНИМИ ТА ПОЛОНЕНИМИ. ПОСТАВЛЕНІ ЗАВДАННЯ ВИКОНАЛИ ЧАСТКОВО

Засновник і видавець ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ВИДАВНИЧА КОМПАНІЯ "НОВА ІНФОРМАЦІЯ"
Офіційна назва друкованого медіа: "Країна"
Порядковий номер випуску: 18(721)
Дата виходу: 19 вересня 2024 року
Шеф-редактор Розумний Максим
Головний продюсер Харченко Олександр
Головний редактор журналу Снігур Оксана
Юридичний партнер адвокат Гугін Дмитро
Поштова адреса: Україна, а/с 22, м. Київ, 03067
Адреса електронної пошти subscribe@kraina.in.ua
Телефон (044) 4968654
Тираж номера 10 200
Передплатний індекс 37278
Ідентифікатор друкованого медіа в реєстрі R30–02723
рубрики "пропозиція", "подія", "компанія", "турбота", "поради" і "конкурс" публікуються на правах реклами. Відповідальність за зміст реклами несе рекламодавець
обкладинка: Artycoders

"Уявіть алкоголіка, який сидить із барилом вина. Припустімо, він почне умовляти себе: "Вино зовсім не шкідливе для вас, якщо вживати його помірно. Кажуть навіть, що невеликі дози вина корисні! Мені не зашкодить, якщо я небагато вип'ю". Ми всі добре знаємо, що відбудеться. Не забувайте, що людська раса й технології – точнісінько як алкоголік і барило вина", –

йшлося в есе "Індустріальне суспільство та його майбутнє", який опублікували газети The New York Times та The Washington Post 19 вересня 1995 року. Твір назвали маніфестом Уна-бомбера – терориста, який протягом 1978–1995 років розсилав пакунки з вибухівкою вченим, підприємцям і посадовцям, пов'язаним із комп'ютерами, авіакомпаніями, лісами й надрами. Троє загинуло, 23 – отримали поранення. Автор погодився припинити розсилання, якщо його твір опублікують. Проаналізувавши рукопис, ФБР з'ясувало, що автор – математик, 52-річний Теодор Качинський. 1969-го він покинув викладати в університеті й оселився в лісовій хижі у штаті Монтана. Побачивши знищення дикої природи навколо, вирішив боротися з індустріалізацією. 1998 року його засудили до довічного ув'язнення. 2023-го він повісився в тюремній камері

Спецпроєкт
Незалежні компанії
АПТЕКА АНЦ
Gazeta.ua

Як у незалежній Україні з'явилися роботизовані аптеки та лікомати

У спецпроєкті Gazeta.ua та "АНЦ" розказуємо, як пандемія, війна та блекаути вплинули на роботу фармацевтів і як аптечні мережі здобули довіру та підтримку українців

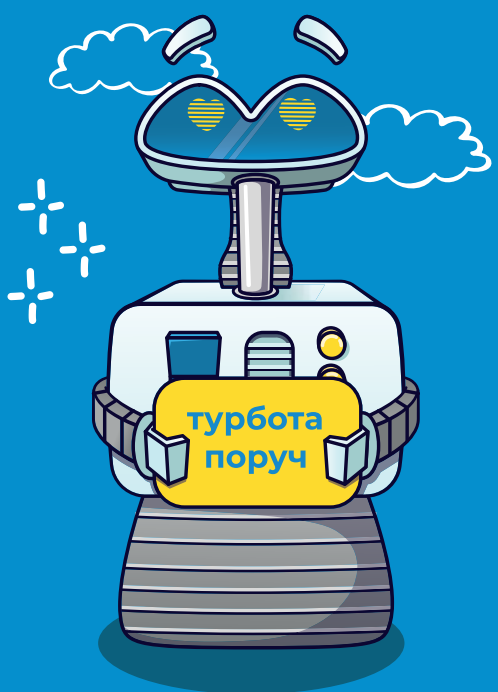

Скануйте камерою q-код та читайте спецпроєкт на сайті

”Колишні європейські імперії відпрацьовують свій досвід колоніальних практик”

Понад три тисячі відвідувачів зібрав сьомий фестиваль високого мистецтва Bouquet Kyiv Stage. Тривав 15–18 серпня в національному заповіднику ”Софія Київська”. Об’єднав музику, живопис, кіно і театр. Загалом відбулося 49 подій. Серед них були й бесіди під ясенем із культурними та громадськими діячами

16 СЕРПНЯ, 17:30

– Наша історія є ілюстрацією культурного геноциду. Тому точно розуміємо, про що йдеться, коли вживаємо цей термін. Але потрібно, що він був визначений юридично. Важливо наповнити поняття змістом, щоб воно стало дієвим інструментом. Тоді зможемо апелювати до нього в міжнародному полі, а не розмивати явище, яке відчували на собі як у минулому, так і сьогодні, – каже мистецтвознавиця, співзасновниця громадської організації ”Музей сучасного мистецтва” Ольга Балашова, 40 років. Бере участь у дискусії ”Культурний геноцид: від злочину до покарання”. – У поняття культурного геноциду є й ширша етична рамка. Вона стосується деколонізаційних процесів, які тривають не одне десятиліття в західному світі щодо колишніх колоній і які ніколи не починалися в Російській імперії. Визнання культурного геноциду так, як його визначав Рафаель Лемкін (польський юрист, який 1944 року ввів в обіг поняття ”геноцид” і розробив концепцію культурного геноциду як його складника. Друге поняття не увійшло до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948-го. – *Країна*), є запорукою того, що процеси деколонізації будуть доведені до реального результату, а не зупиняться на рівні дискусій.

Цей фестиваль – приватна ініціатива. Так само й більшість культурних подій в Україні сьогодні. Бо немає системної державної політики. Ми не просто так понад 30 років неза-

Учасники ансамблю сучасної музики Senza Sforzando сопрано Тетяна Муляр, піаніст Олександр Перепелиця та віолончеліст Михайло Безчастнов виступили на фестивалі високого мистецтва Bouquet Kyiv Stage 18 серпня. Під час концерту ”Читаючи історію” в галереї ”Хлібня” Софії Київської виконали п’ять творів проєкту ”Українські мисткині зі своєю зброєю” 2022 року. Це камерні кантати композиторок Кармелли Цепколенко, Ганни Копійки, Асматі Чібалашвілі, Кіри Майденберг-Тодорової й Алли Загайкевич

ФОТО: BOUQUETSTAGE.COM.

лежності закривали очі на стан нашої культури. Це наслідок прямих дій, які були вчинені проти нас. Означає, що геноцид, який відбувався сотні років, був вдалий. Що можемо зробити в цих обставинах? Наприклад, прочитати статтю Лемкіна "Радянський геноцид в Україні" й нести це далі.
Ми маємо доводити світу власну суб'єктність. У нас є відповідні ресурси й можливості. Не скористатися цим шансом було б найбільшою дурістю за весь час. Нині є потреба не лише відновити справедливість усередині країни, а й мати зухвалість бути лідерами в міжнародних деколоніальних процесах. Маємо право як ніхто називати речі своїми іменами та змінювати правила гри, які не спрацювали. Хороших імперій не буває – є колишні. Нині всі європейські відпрацьовують свій досвід колоніальних практик. Доки Росія продовжує протилежний шлях, вони вибачаються й намагаються реконструювати, відновити та зберегти культурне різноманіття, яке самі стирали.
– Москва вперто відмовляє нам у тому, що ми існуємо. Навіть те, що витворено в незалежній Україні, вона безпідставно зараховує до своєї культури. Такі спекуляції та маніпуляції дотепер тривають у міжнародному співтоваристві, – говорить музикант, лідер гурту "Хорея Козацька", військовослужбовець Тарас Компаніченко, 54 роки. – Українцями зацікавлені у світі, але часто не знають або знають мало. Наприклад, у музиці. Кожен іноземний виконавець одразу згадає Сергія Прокоф'єва, Петра Чайковського чи Михайла Глінку, але треба постаратися, щоб назвали Віктора Косенка, Василя Барвінського чи Миколу Лисенка. Наші прізвища поза контекстом. Тому ворогу легко впливати.
У нас інколи беруть інтерв'ю європейські журналісти. Вони кажуть: "Ми шоковані тим, що сталося між вами й росіянами. Ви ж нормально жили, у вас усе було до цього добре". Тоді починаємо пояснювати: "Та ні, не було". Культурний геноцид проти нас чинився й у XIX, й у XX століттях. Але навіть шотландцями нас не зробили в Російській імперії, розуму не стало їм. Добре знаємо коріння геноциду: як усе починалось і тривало. Тож можемо поставити великі маркери означення свого простору, щоб це не повторилося.

17 СЕРПНЯ, 15:00

– Для мене два головні українські культурні дипломати – це гурт "ДахаБраха" та письменник Андрій Курков. Андрію, ти займаєшся цим не один десяток років. Як змінилося сприйняття України у світі? – запитує підприємець, співзасновник Bouquet Kyiv Stage, 66-річний Євгеній Уткін. Триває дискусія "Культурна дипломатія: шляхи розвитку".
– До 2004-го імідж України був повністю негативний і на Заході, і на Сході. Асоціаціями з назвою країни були корупція, Чорнобиль і мафіозні війни. Коли імідж почав змінюватися, виріс інтерес до української культури, якій на той час мало що було запропонувати світу, – відповідає Андрій Курков, 63 роки. – Сьогодні українську культуру вже знає набагато більше людей. До кожної розмови з іноземцями маємо бути підготовлені. Тобто не можемо принести старий переклад Тараса Шевченка англійською та сказати: "Ось видайте знову великим накладом". Щоб "Кобзар" продати, щоб його прочитали, треба адаптувати, наповнити коментарями та зробити окрему програму промоції, тобто подавати в комплексі з кіно, музикою тощо. Без цього не проб'ємося до масового читача.
Ми повинні розуміти аудиторію, до якої звертаємося. Те, що нам подобається, не обов'язково буде зрозуміло іноземцям. Наша проблема залишається в тому, що багато творчих проєктів інтровертні у своїй адресності. У книжках та інших творах звертаємося до самих себе, а не до маси, яка нічого не знає про Україну, її історію та ментальність.
У перший рік повномасштабної війни ми перенаповнили європейський інформаційний і культурний ринок. Деякі іноземні видавці так хотіли видавати українське, що розшукували наших біженців і просили їх написати щоденники, описавши історії заднім числом. У певний момент було по п'ять-шість таких видань на кожному книжковому ринку. Жодного з них уже не залишилось у книгарнях. Що не продали, віддали на макулатуру.
Тепер треба давати іноземцям якісну популярну літературу, бо цієї ніші не заповнено. Не Василя Стуса – він має йти в університети. У нас досі є відчуття, що українською можна писати тільки високоінтелектуальну прозу та поезію. Має бути універсальна масова література й культура, але зі знаком якості та точного географічного походження.
Є великий плюс. Український інститут книги торік підписав 61 угоду на видання наших книжок різними мовами. Україна сплачує за переклад, а далі йде вже на комерційній основі.

> Ми повинні розуміти аудиторію, до якої звертаємося

Треба тільки стежити, кого обираємо. Можемо передбачити результат будь-якої нашої акції за кордоном, якщо розуміємо, до якої країни її спрямовано.
– Сьогодні маємо надзвичайно потужний інструментарій, для того щоб промотувати себе не тільки як націю воїнів. Це довели остаточно. Тепер настав час і самим собі, і світу так само розповісти, що ми нація митців. Любов'ю до створення достеменно відрізняємося від тих, хто хоче нас знищити, – говорить режисер та актор, директор державного підприємства "Кримський дім" Ахтем Сеїтаблаєв, 51 рік. – Важливість міжнародної культурної дипломатії – це аксіома. Проте часто забуваємо про внутрішньодержавну. Можемо теж назвати її міжнародною, тому що в Україні живе понад 100 національностей і народів, і ми часто не знаємо одне про одного. Давайте будемо відверті: навіть про себе багато чого не знаємо. Важко розповідати про свою країну, розуміючи, що тобі насправді не так багато про неї відомо. Наприклад, виросло вже ціле покоління, яке не знає, що таке Крим. Мрію, щоб ми казали про нього як про невіддільну частину України. Але чи добре обізнані про Крим люди, яким нині 10, 15 чи 20 років? Запевняю вас: ні. Знаєте чому зокрема? Тому що в наших підручниках іноді досі проводиться теза про ворожнечу між українцями та кримськими татарами.

Співачка Маруся Чуприненко, відома під псевдонімом Артистка Чуприненко, виступила на головній сцені фестивалю Bouquet Kyiv Stage у саду Софійського собору 17 серпня. У програмі "Витоками зі степу" представила авторські документальні пісні про любов і біль, радість і сум та рідний дім

› Війна обов'язково закінчиться нашою перемогою. Що пропонуватимемо одне одному? Яке будуватимемо спільне майбутнє? З великою повагою ставлюся до наших закордонних друзів, але загалом мені байдуже, що про нас там думають. Не байдуже, що думаємо одне про одного тут. Якщо сьогодні не почнемо формувати власну адженду, нам буде важко потім пояснювати дітям, чому на нашій Богом даній землі ми постійно змушені воювати.

Це все про культуру. Без неї не існує політики. Культура і є політика. Адже це те, що формує людину, якщо вона хоче стати людиною. Давайте дізнаватися більше про себе, свою історію, одне про одного. Формувати й підтримувати свої цінності. Допомагати проявляти своє бажання створювати в різних напрямах. Тоді в нас точно буде величезний базис, для того щоб пропонувати всьому світові доєднуватися до великої української культурної спадщини та майбутнього.

18 СЕРПНЯ, 13:30

– На міжнародних ярмарках і форумах та в інтерв'ю мене часто запитують про українську культуру під час війни, які є нові тенденції на нашому літературному ландшафті, – каже засновниця літературної агенції OVO, 40-річна Вікторія Ма, під час розмови "Єдність обов'язку". – Моє спостереження, що тепер час коротких форм і на підйомі поезія. Її нині пишуть не тільки представники сфери. Багато людей, які ніколи не брали до рук пера, знайшло себе в цьому під час війни. На жаль, бачимо, що гинуть чудові автори, як-от Вікторія Амеліна, Максим Кривцов, Ігор Мисяк. Чи пишеться вам сьогодні? Що є першочерговим обов'язком письменника в часи війни – фіксувати ці події для майбутніх поколінь чи приєднуватися до лав Збройних сил України?

– Думаю, що обов'язок будь-якої людини – бути щасливою. Можливо, звучить трохи пафосно, але всі проблеми у світі – через нещасливих людей. Хто не зміг стати щасливим, тягнутиме у прірву нещастя інших, – відповідає поет, військовослужбовець Микола Кулінич. – Служіння музам і служіння народу України – це такі речі, які не мають між собою протиріч. Служити музам – непогано для розвитку культури. Служіння народу – це трохи більш зрозуміла й формалізована річ. Мені пишеться не так уже й активно. Можливо, ще триває накопичення емоційного досвіду. Заздрю людям, які можуть писати багато.

– Відчував інший обов'язок, ніж фіксувати момент, але траплялося. Проте менше в поетичній формі, а більше в нотатках на айфоні. Це радше звичка, а може, навіть терапія, – говорить письменник, ветеран Павло Матюша, 41 рік. – Але вірші подекуди прослизали. Такі, яких потім, переживши момент, в іншому місці вже не напишеш. Не розумію, як можна написати багато, якщо в тебе є чим справді важливим займатися. Щодо обов'язків поета та громадянина, то важливо розуміти: не можна підміняти одне іншим та вдавати із себе особу важливішу, ніж якась інша.

Це гидко, але війни, на жаль, схожі одна на одну. Кожна – як повторення чогось, що вже було. Ті самі болі та втрати. Але щоразу як уперше. Особливо для нас, у яких війн на території не було 70 років. Тому переконаний, що буде ще складно у психологічному сенсі. Ми поки що точно не внизу, але нам треба це пройти, щоб випірнути вгору.

Мій обов'язок – щоб Україна була. Нині росіяни захопили 20 відсотків території країни, але вона в нас є. Це наша земля обітована. Тут ми маємо можливість творити свій історичний, культурний, цивілізаційний проєкт. Можемо зробити квітучий сад або пекло, але це буде залежати значною мірою від нас самих.

Мати власну землю пощастило не всім народам. Наприклад, у курдів її немає. У нас є, і це благословення. Наш обов'язок – захистити. Бо ніде у світі свого проєкту ми не збудуємо. Можемо вбудуватися в чужі й допомогти їм, але іншого шансу на власний не буде. Тому нині історичний момент, і важливо не загубити цієї можливості.

> Мій обов'язок – щоб Україна була

18 СЕРПНЯ, 15:00

– Коли почалося повномасштабне вторгнення, був ризик, що Крим випаде з міжнародного контексту. Але ми отримали іншу картину. Тому моє запитання про те, чим є Кримський півострів у сучасній фазі війни, – звертається до учасників дискусії "Крим: політична та культурна необхідність" керівник відділу інформаційного забезпечення представництва президента України в Автономній Республіці Крим, 30-річний Євген Бондаренко.

– Це Батьківщина кримськотатарського народу й невіддільна частина Української держави, – каже голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров, 66 років. – Також Крим є надважливим фактором економічної та воєнної безпеки. Без відновлення суверенітету над ним, вважайте,

що в України немає майбутнього, неможливо далі розвивати незалежну державу. І це не перебільшення. Якщо хочете підтвердження, подивіться на Азовське море, яке вже виключно внутрішнє озеро російської держави.

– Це історична земля трьох корінних народів. Маємо також говорити про караїмів і кримчаків. Через тривалі колонізаційні процеси цим двом народам іще більше не пощастило, ніж нам, – говорить постійна представниця президента України в Автономній Республіці Крим Таміла Ташева, 39 років. – Сучасний Крим останні 10 років – велика військова база, яку Російська Федерація використовує для нападу на інші українські території, поширення своїх колонізаторських практик, порушення прав людини тощо.

Водночас Крим грає величезну логістичну роль у глобальних процесах. Наприклад, завдяки Силам безпеки та оборони в Чорному морі ми змогли розблокувати зерновий коридор. Тепер Україна може постачати продукцію у країни Глобального Півдня й на інші території.

Крим продовжує боротися

Попри те, що росіяни 10 років намагаються стерти ідентичність і знищити Крим, він живий. Ми моніторимо судові процеси. За так званою статтею про дискредитацію збройних сил РФ є вже понад тисячу кримінальних справ проти наших людей, які піднімають українські прапори та пишуть у громадських місцях заклики проти окупантів. Це важливі форми спротиву в умовах тотального контролю. Крим продовжує боротися і чекає на повернення.

– Хотів би звернути увагу не на політичний, військовий чи безпековий, а на людський вимір. Якщо Україна хоче бути справжньою суверенною демократичною європейською державою, то вона просто не може віддати Крим та своїх людей, які з першого дня окупації пов'язують усі сподівання на свободу, відчуття безпеки та краще життя з відновленням українського контролю над півостровом, – каже перший заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу, колишній політв'язень в окупованому Росією Криму Наріман Джелял, 44 роки. – Коли говоримо про те, чим є Крим для України, не треба забувати про жителів півострова. Залишити їх – помилковий шлях для нашої держави та суспільства. Це справді питання суверенітету й нашого майбутнього. Не тільки з погляду безпеки, а й на основі принципу справедливості.

Хто ми будемо, після того як кинемо зрозуміло кому людей, що ідентифікують себе саме як українські громадяни, незважаючи на 10 років окупації? Попри моральне, психологічне та фізичне знищення, вони намагаються триматися й великі надії покладають саме на нас. Тому, коли чую, що хтось пропонує залишити цю територію, не знаю, що треба такій людині зробити. Я плюнув би в обличчя.

Не можна дозволяти, щоб хтось зневажливо ставився до жителів не тільки Криму, а й узагалі наших громадян на окупованих територіях. Це спільна історія. Вона і про Донеччину, Луганщину, Херсонщину, Запоріжжя.

текст: **Ілля ПРОКОПЕНКО**

Віталій ЖЕЖЕРА

МУРАХОВИЧ

Вранці, перед виходом на роботу, назбирав у нашому садку яблук, щоб пригостити колег. А вже коли їхав у метро, побачив у себе на футболці маленьку чорну мурашку. Це я був винен – обдивлявся ті яблука, щоб ненароком когось не одірвати од дому. А таки не догледів. І ось той мурах виліз із рюкзака, й ми їдемо з ним на край світу.

Я назвав його Мураховичем.

Він обережно ходив упоперек моїх грудей, тримаючись ближче до центру, до сонячного сплетіння.

До мене враз дійшло, чому так: я був тим єдиним, що зосталося у Мураховича від тих місць, де ростуть яблука і де ріс він сам. І хоч ми з ним там жили кожен по собі й ніякої близькості між нами не спостерігалося, тепер я був островом, що одколовся од батьківщини Мураховича. Тут у вагоні було ще багато островів – втомлені немолоді солдати і гарні юні дівчата. Тільки він їх не знав і боявся знати.

Мене мучила провина, і я нечутно заговорив з Мураховичем. Сказав йому, що й у мене отак трапилось у молодості – покинув свою маленьку батьківщину й опинився серед чужих людей. Якби хто знав, як то було незатишно й сумно. Одначе якось воно так згодом сталося, що я став своїм поміж тих людей, хоча, як тепер бачу, декого треба було обходити десятою дорогою. Тільки ж я тоді цього не знав, не вмів знати. І вони вкрали у мене кращі роки, а коли я зрозумів це, було вже пізно щось виправляти. Слава Богу, ще є трохи тих, хто нічого не краде, а тільки дарує, і це при тому, що я тепер набагато менше на те заслуговую, ніж у молодості, і це нелегко, бо я не знаю, чим віддячити тим людям. І таки неймовірно, що вони є.

Коротше, я переконував Мураховича, що жити можна й у чужих краях. Тільки обережно. Він слухав уважно, і ми доїхали на край світу. Через кілька днів я бачив його там, на столі, на тім місці, де лежали яблука

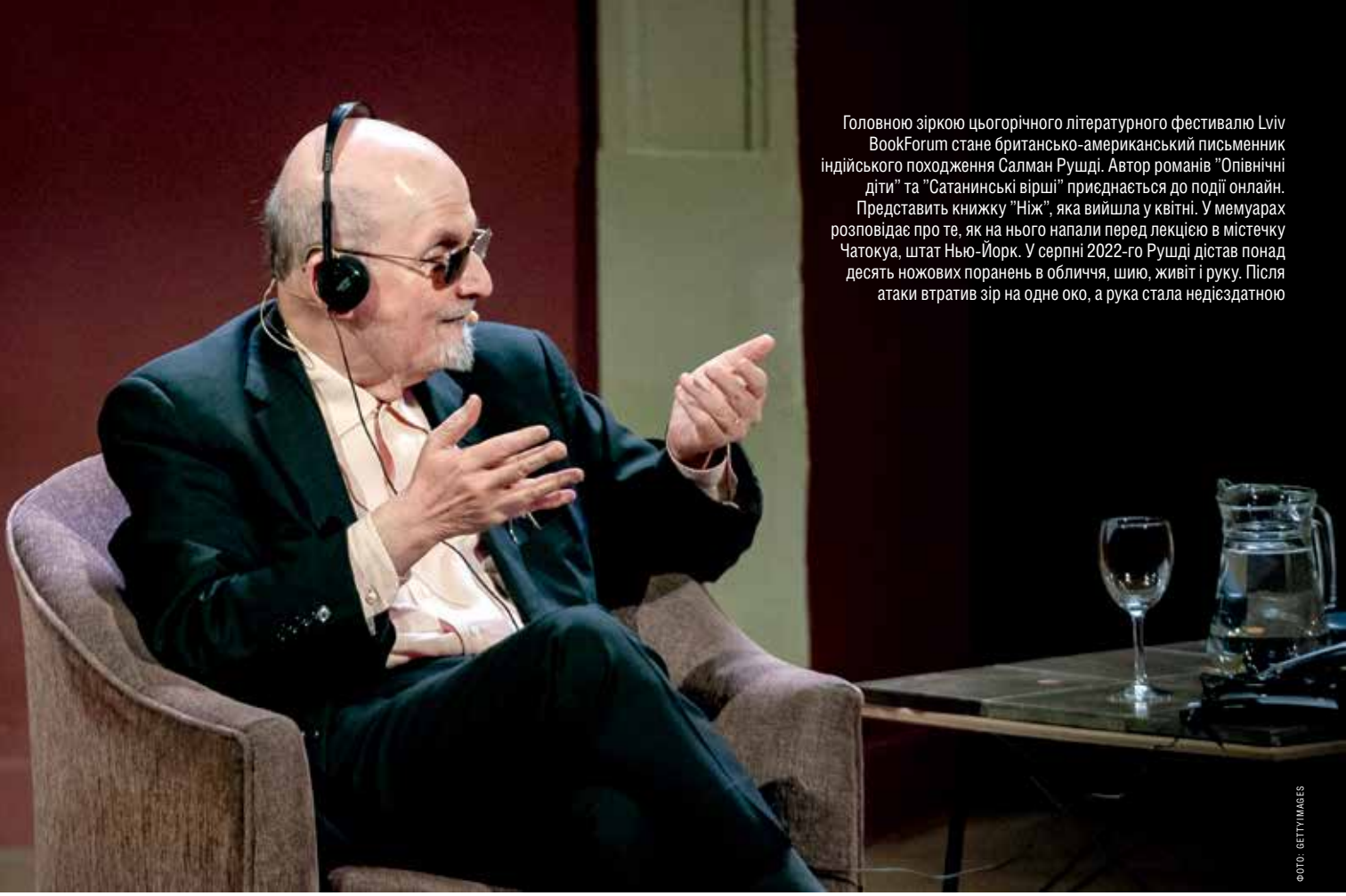

Головною зіркою цьогорічного літературного фестивалю Lviv BookForum стане британсько-американський письменник індійського походження Салман Рушді. Автор романів "Опівнічні діти" та "Сатанинські вірші" приєднається до події онлайн. Представить книжку "Ніж", яка вийшла у квітні. У мемуарах розповідає про те, як на нього напали перед лекцією в містечку Чатокуа, штат Нью-Йорк. У серпні 2022-го Рушді дістав понад десять ножових поранень в обличчя, шию, живіт і руку. Після атаки втратив зір на одне око, а рука стала недієздатною

ФОТО: GETTYIMAGES

Десятиліття війни змінює ставлення до звичних слів і явищ

31-й літературний фестиваль Lviv BookForum відбудеться 3–6 жовтня у змішаному форматі – наживо й онлайн. У Центрі архітектури, дизайну та урбаністики "Порохова вежа" у Львові проведуть тридцять подій основної програми – публічних інтерв'ю та дискусій з українськими й іноземними інтелектуалами. Фокусна тема – "Сила спільнодії". Ключові напрями: антиколоніальні процеси, громадський активізм, висвітлення воєнних злочинів. Про десять із запланованих розмов розповідає програмна директорка фестивалю Софія Челяк, 27 років

3 жовтня, 15:30
"Книжки про Україну в англомовному світі"
Повномасштабне вторгнення Росії в Україну як ніколи викликало інтерес до нашої країни. Раптом ми опинилися скрізь: міжнародні ЗМІ регулярно висвітлювали війну, а політологи пропонували ідеї. Останнім часом в англомовному світі з'явилася купа літератури про Україну. Книжки на цю тему обговорять під час дискусії. Політолог Адріан Каратницький розповість про працю "Поле битви Україна: від незалежності до війни з Росією". А культурна менеджерка Тетяна Терен – про "Щоденник війни і правосуддя: дивлячись на жінок, що дивляться на війну" письменниці Вікторії Амеліної, яка померла 1 липня 2023 року внаслідок поранень, отриманих під час російського ракетного обстрілу Краматорська. Модераторкою розмови буде британська журналістка Шарлотта Гіґґінс, головна кореспондентка видання The Guardian у галузі культури.

3 жовтня, 17:30
"У мене мало часу: чому молодь змінює світ"
Часи історичних змін впливають на міжнародну ієрархію, створюючи нові робочі місця та можливості. Іноді в такі моменти молодь вступає в гру нарівні з людьми серед-

нього та старшого віку. Чи завжди ця практика корисна та чи готовий світ до змін, які пропонує нове покоління? У розмові також дізнаємося, чи чути голоси молоді під час глобальних конфліктів і війн. Учасниці бесіди – журналістка, лауреатка Пулітцерівської премії Василиса Степаненко й ексміністерка освіти й науки України, співзасновниця фонду SavED Анна Новосад.

4 жовтня, 18:30
”Демократія 2024: чи мій голос має значення?”
Чому українці стежать за виборами в усьому світі? Навіщо ми аналізуємо програми кандидатів? Чи можемо своїм голосом вплинути на світову демократію чи навіть на припинення війн? Відповіді на ці запитання шукатимуть правозахисниця, лауреатка Нобелівської премії миру Олександра Матвійчук, мексиканська журналістка Лідія Качо, нігерійська письменниця Лола Шонейн і американський журналіст Террелл Джермейн Старр.

5 жовтня, 11:00
”Спільнодія громадянського суспільства: сила стійкості й чого нам бракує”
Україна з часу здобуття незалежності проходить складний шлях демократичних трансформацій. А з 24 лютого 2022-го український народ демонструє небачену силу опору, стійкості й незламності. Якою є роль громадянського суспільства в цих процесах та якої спільнодії нам нині бракує? Про це говоритимуть заступник гендиректора Українського інституту Алім Алієв, президент Українського ПЕН Володимир Єрмоленко, письменник Сергій Жадан, директорка Мистецького арсеналу Олеся Островська-Люта й заступниця виконавчого директора міжнародного фонду ”Відродження” Інна Підлуська.

5 жовтня, 12:30
”Як війна нас об’єднує чи роз’єднує”
Що спонукає людей у час війни до взаємодії? Як і чому війна паралізує волю суспільства до спротиву? Це вирок чи виклик, який потребує дії? Під час дискусії йтиметься про важливі досвіди російсько-української війни, її глобальний контекст, головні небезпеки та виклики повоєнного майбутнього. Учасники розмови: журналістка Марічка Паплаускайте, літературознавець Юрій Прохасько та польський репортажист Войцех Тохман.

5 жовтня, 17:00
Розмова із Салманом Рушді
Разом із письменником Олександром Михедом британсько-американський автор індійського походження, лауреат Букерівської премії Салман Рушді обговорить свою цьогорічну книжку ”Ніж: роздуми після замаху на вбивство” про напад на нього 12 серпня 2022-го в Інституті Чатокуа у США. У розповіді про жахливий акт насильства Рушді знову переживає травматичні події того дня, а також розповідає про свій шлях до фізичного одужання та зцілення. Ці мемуари – глибоко зворушливе нагадування про здатність літератури осмислювати немислиме. Інтимні та життєствердні роздуми про втрату, кохання, мистецтво і пошук сили, щоб починати знову.

5 жовтня, 18:30
”Мужність свободи: як ми розмірковуємо про історію рабства”
Канадський літературознавець Мирослав Шкандрій пише про кріпацтво як форму рабства, що існувала на території України. З іншого боку, письменник Артем Чех у романі ”Пісня відкритого шляху” розмірковує про спільні риси поневолення українців і темношкірих в Америці. Чи доречні такі порівняння та як рабство відображається в інших літературних традиціях? Про це буде розмова за участю Мирослава Шкандрія, Артема Чеха й американського журналіста Террелла Джермейна Старра.

6 жовтня, 11:00
”Війна в масовій культурі”
Десятиліття війни змінює ставлення до звичних слів і явищ. Термін ”ветеран” раніше означав старшого чоловіка, який пройшов Другу світову. Сьогодні ветераном може бути 25-річна жінка. Війна входить у суспільну свідомість словами, піснями, мемами. Як вона впливає на масову культуру та як розвиваються нові значення? Ці питання розкриють письменник Артем Чех і співзасновниця Жіночого ветеранського руху Катерина Приймак.

6 жовтня, 14:00
”Геноциди в історії людства та України: пам’ять, меморіалізація та сучасні виклики”
Дискусію присвячено обговоренню природи геноцидів в історії людства – від біблійних часів до війни Росії проти України. А також переосмисленню культури пам’яті про масові народовбивства. Що ми знаємо про геноциди у світовій історії? Як відбувається стирання пам’яті про Голодомор на тимчасово окупованих українських територіях? Яким є світовий досвід меморіалізації масових народовбивств і як він може прислужитися Україні? На ці теми говоритимуть історики Владислав і Людмила Гриневичі, Ігор Щупак, Єгор Врадій, а також Норман Наймарк і Пол Роберт Магочі із США.

6 жовтня, 20:00
”Відпусти минуле: що таке антиколоніальна боротьба”
Який шлях обрати групі, яка тривалий час була підпорядкована іншій, сильнішій? Чи єдиним способом звільнитися від домінування агресора є культура скасування? Як осмислити постімперську спадщину та чи варто від неї відмовлятися? Про це – в розмові письменниці Оксани Забужко, американської літературознавиці Ґаятрі Чакраворті Співак, нігерійської авторки Лоли Шонейн і бразильської філософині Джаміли Рібейро.

Програма може змінюватися. Деталі – на сайті bookforum.ua

текст: **Ілля ПРОКОПЕНКО**

Найцікавіші події жовтня

ІЗ 3 ЖОВТНЯ

– Є генії мистецтва як такого і мистецтва національного. Перші стають частиною світової культури, другі – національними пророками. Небагатьом вдавалося сягнути обох щаблів. Сергій Параджанов – один із них, – каже культуролог, колишній генеральний директор Національного центру Олександра Довженка Іван Козленко, 43 роки. – Усупереч засліпленому патріотизмом обивательському погляду всесвітня слава Параджанова ґрунтується не на "Тінях забутих предків", або не лише на них, хоча саме вони звернули на нього увагу світової кіноспільноти. Найвідомішим фільмом режисера на Заході є "Колір граната".

Драма-притча 1969 року розповідає про життя вірменського поета XVIII ст. Саят-Нови, якого називають майстром любовної лірики та містифікацій. Фільм складається з метафоричних мініатюр, що розкривають його духовний шлях, мистецькі напрацювання, історію кохання, ставлення до релігії, влади й народу.

– "Колір граната" – це не переповідка біографії, а відтворення внутрішнього світу митця, – говорить кінознавець, заступник голови Національної спілки кінематографістів України Сергій Тримбач, 74 роки. – Мистецька метода – знімання статичною камерою, насиченість кадру візуальною інформацією, незрідка символічного змісту. Непростий для сприйняття кінотекст, але ж стільки насолоди дарує. Реставрацію стрічки 2014 року виконав кінофонд американського режисера Мартіна Скорсезе, якого за цю роботу нагородили премією Інституту Параджанова-Вартанова. Покази відновленої версії приурочено до 100-річчя від дня народження Сергія Параджанова.

Ретроспективний прокат фільму "Колір граната", режисер Сергій Параджанов

Акторки Харківського театру ляльок Лілія Осєйчук і Вікторія Міщенко у виставі "Калинова сопілка" грають сестер, одна з яких убиває іншу – й та перетворюється на калину. Київська прем'єра постановки режисерки Оксани Дмітрієвої за повістю Оксани Забужко відбудеться 5 жовтня на сцені культурного кластера "Краків"

ФОТО: PUPPET.KHARKOV.UA

5 ЖОВТНЯ

Класичним українським горором називають виставу "Калинова сопілка" в Харківському театрі ляльок імені Віктора Афанасьєва. Це проєкт акторки Лілії Осєйчук під керівництвом режисерки Оксани Дмітрієвої за мотивами повісті Оксани Забужко. У творі 2000 року письменниця переосмислила народну казку "Дивна сопілка" про бабину та дідову дочок. Ідеться про жінку, яка стала калиною, після того як її вбила сестра.

За словами сценографки й авторки віршів, 26-річної Діни Чмуж, це локальна історія про глобальне зло, що перегукується з війною Росії проти України.

– Це горор, де у світі народних вірувань і звичаїв постає історія дорослішання двох сестер як жіноча версія легенди про Каїна й Авеля, як міркування над одвічною проблемою зародження в людині зла, – каже Діна Чмуж.

Прем'єра постановки за участю акторок та авторок музики Вікторії Міщенко та Лілії Осєйчук відбулася цього лютого в Харкові, а тепер її покажуть у столиці.

Вистава "Калинова сопілка", режисерка Оксана Дмітрієва 16:00, 19:00, Київ, культурний кластер "Краків", вул. Русанівська набережна, 12

6 ЖОВТНЯ

– З Шевченка роблять ікону, але так не має бути. Прагнемо показати Тараса рок-зіркою, якою він був серед тогочасної української богеми, – каже керівник проєкту "ТГШ. Подорож у часі", головний режисер Харківського театру опери та балету Армен Калоян, 53 роки. Літературною основою сучасної опери став незавершений роман письменника Гео Шкурупія під робочою назвою "Мочиморди" 1930 року. Використовуючи його, а також архіви та листування, лібрето створила поетеса Олена Павлова. Музику написав композитор Золтан Алмаші.

– У нашому репертуарі вже є потужна опера "Поет" Левка Колодуба, але це інший Шевченко. У новому творі говоримо про серйозні речі легко, – продовжує Армен Калоян. – Наша ідея – продемонструвати насамперед молоді не діда з портрета, а живу людину, модного молодого життєлюба. Тарас любив життя, хоч воно його й ламало. Водночас показуємо пекло в душі поета. В опері також є альтернативні думки: або жити повним вільним життям, або не жити взагалі.

Дослідили, як Шевченко проводив час. Розкрили, зокрема, історію "Товариства мочимордія", яке існувало у 1840-х на Лівобережній Україні. Об'єднувало ліберальних поміщиків та літературно-мистецьку еліту, а для Тараса стало місцем, де міг вільно виражати себе та розвиватися.

За сюжетом опери, за кілька місяців до смерті Тарас Шевченко, чекаючи на друга, історика Миколу Костомарова,

сидить у ресторації та замовляє музику. Подумки переноситься в той час, коли був популярний.

Презентація лібрето та музики до опери-кабаре "ТГШ. Подорож у часі", режисер Армен Калоян
Харків, Харківський національний театр опери та балету імені Миколи Лисенка/Схід Опера, вул. Сумська, 25

12, 13 ЖОВТНЯ

– "Острів скарбів" занурює в захопливі пригоди юної Джим Гокінс, – каже режисерка вистави Ольга Гаврилюк. – Британська драматургиня Брайоні Лавері, авторка п'єси 2014 року за мотивами роману Роберта Луїса Стівенсона 1883-го, взяла до уваги запит сучасного суспільства на гендерну рівність і вирішила, що тендітна дівчинка впоралася б із піратами не гірше за хлопця.

Головна героїня знайомиться зі старим моряком, який має карту шляху до місця зі скарбами капітана Флінта. Дівчинка потрапляє в команду, що вирушає на пошуки золота. Однак на борту є й пірати, які планують вчинити заколот і забрати гроші собі, за сюжетом.

– Це не лише видовищне шоу для всієї родини, а й історія про дорослішання, втрати, захоплення й розчарування, – продовжує Ольга Гаврилюк. – Мені було важливо показати, як, попри всі перипетії та зради, залишитися людиною доброю, відкритою, чуйною.

Театр імені Лесі Українки придбав п'єсу в колег із Великої Британії на умовах франшизи, яка передбачає відтворення всіх мізансцен. Спеціально для вистави сценограф Юрій Ларіонов створив декорацію, що підходить під задану схему.

– На сцені змонтовано величезний корабель, споруджений майже в натуральному розмірі. Його конструкція обертається залежно від необхідного місця дії: таверна "Адмірал Бенбоу", причал, шхуна "Еспаньйола" чи острів.

Вистава "Острів скарбів", режисерка Ольга Гаврилюк
12 жовтня, 17:00, 13 жовтня, 12:00, 17:00,
Київ, Національний театр імені Лесі Українки,
вул. Богдана Хмельницького, 5

12, 13 ЖОВТНЯ

Дія семі-опери композитора Генрі Перселла та лібретиста Джона Драйдена "Король Артур" відбувається в VI ст. В її основі – битви між кельтськими британами та германськими саксами. За сюжетом, британський правитель-християнин Артур намагається повернути свою наречену, сліпу принцесу Еммеліну, яку викрав його ворог, саксонський король-язичник Освальд.

"Король Артур" 1691 року – зразок англійського барокового жанру напівопери, що сполучає драматичні текстові епізоди з музичними номерами різних форм. Вітчизняну постановку готує мистецька платформа Open Opera Ukraine. Адаптовану версію лібрето створив драматург Андрій Бондаренко. Для роботи над музичною частиною запросили іспанського диригента Рока Фаргаса.

– Музична драма є простором, який об'єднує найрізноманітніші мистецькі практики крізь призму потужного наративу, – каже кураторка проєкту, програмна директорка Open Opera Ukraine Анна Гадецька, 45 років. – Ар-

Головна героїня вистави "Острів скарбів" Джим Гокінс у виконанні акторки Ангеліни Текучевої дивиться на карту шляху до скарбів піратського капітана Флінта разом із лікарем Лівсі (Олексій Поліщук, ліворуч) та сквайром Трелоні (Артем Ємцов). Постановку п'єси британської драматургині Брайоні Лавері за романом Роберта Луїса Стівенсона здійснила режисерка Ольга Гаврилюк. Найближчі покази в Національному театрі імені Лесі Українки – 12 та 13 жовтня

туріана дає нам змогу подивитися на себе в широкому контексті загальноєвропейської історії. А реінтерпретація Перселла та Драйдена дає можливість проявити власний голос в ансамблі інших культур через сюжет, що порушує наріжне питання: як, ким і за яких обставин визначається лідер, довіра до якого базується на беззаперечній суспільній згоді?

– Британія VI століття – нібито час життя Артура, середньовічна – періоду формування та розповсюдження легенди, XVII століття – часів Перселла та Драйдена, і ми – Україна сьогодні. Які точки дотику? – додає режисерка Олена Савчук. – Що можемо осягнути через відому історію перемоги британської честі? Чи знайдемо себе в музичній стильовій легкості та бароковому візерунчастому сюжеті? Формат постановки semi-stage не в умовах типової театральної зали дасть змогу запропонувати новий драматургічний діалог із сучасним світом.

Прем'єра семі-опери "Король Артур: у пошуках героя",
режисерка Олена Савчук
18:00, Київ, Національна філармонія України,
вул. Володимирський узвіз, 2

12, 13 ЖОВТНЯ

– Фестиваль "Митниця. Нова режисура" ми започаткували 2022 року для пошуку та підтримки нових режисерських імен. Став продовженням фестивалю пам'яті Едуарда Митницького "Простір Майстра", який відбувся 2021-го, – розповідає кураторка проєкту, головна режисерка Театру на лівому березі Тамара Трунова, 42 роки. – Переможцем першої "Митниці" обрали Олександра Соколова, який запропонував ескіз за п'єсою ірландця Мартіна Макдони "Самотній Захід". Прем'єра вистави відбулася цього

березня. Торішнім переможцем став Роб Фельдман. Його постановка п'єси Ніни Захоженко "Копи проти Равликів" вийде 4–5 жовтня.
Цього року "Митниця" децентралізувалася. Завдяки підтримці театрів-партнерів отримали 51 заявку з Харкова, Одеси, Хмельницького, Львова, Івано-Франківська, Дніпра, Кривого Рогу, Павлограда, Мукачева, Сум, Маріуполя, Києва.
Режисери працюватимуть із текстами італійського письменника та драматурга Луїджі Піранделло, лауреата Нобелівської премії 1934 року. Після кожного показу ескізу буде обговорення між усіма учасниками процесу, журі та глядачами. Присутні матимуть змогу дізнатися, з чого починалася робота майбутнього переможця третьої "Митниці", а в наступному сезоні відвідати прем'єру вистави.

3-й театральний фестиваль "Митниця. Нова режисура"
Київ, Київський театр драми і комедії на лівому березі Дніпра, просп. Броварський, 25

16, 17, 20 ЖОВТНЯ
– У сучасному театрі важливо зберігати баланс між модерними постановками та класичним втіленням матеріалу. У період тяжіння до осучаснень хотів зробити виставу, на яку можна прийти всією родиною, – каже режисер, 32-річний Давид Петросян. Ставить комедію дель арте італійського драматурга Карло Гольдоні "Слуга двох панів" 1746 року.
Події розгортаються у Венеції XVIII ст. Пройдисвіт Труффальдіно наймається слугою до двох панів. Одним із них є переодягнена в чоловічий одяг жінка, яка шукає коханого, звинуваченого в убивстві її брата на дуелі. А іншим – сам її коханий. Головний герой спритно влаштовує особисте щастя своїх господарів, за сюжетом.
– У скрутні періоди в Італії актори часто грали на площі комедію дель арте, щоб публіка могла врівноважити психічний стан доброю історією про радість і любов, – продовжує Давид Петросян. – Це спроба дослідити питання: чи маємо право під час війни на маленьку часточку радості та свята, коли навколо стільки болю і страждань?
П'єса не є комедією у звичному розумінні. Це не про відкритий сміх і жарти, а про створені автором ситуації. Важливу роль відіграє маска. Дає змогу не сприймати все близько до серця. Надіваючи її, людина може абстрагуватися від будь-якої події. Дію перенесли в умовну венеційську кухню, де кожен персонаж "готує" своє життя.

Прем'єра вистави "Слуга двох панів", режисер Давид Петросян
16, 17 жовтня, 18:00, 20 жовтня, 15:00, Київ, Національний театр ім. Івана Франка, пл. Івана Франка, 3

17–23 ЖОВТНЯ
– Київський тиждень критики задумувався як великий фестиваль ігрового кіно столичної осені. Ба більше, це подільський захід. Адже, крім відомих барів, на Подолі є ще Києво-Могилянська академія, живе багато художників, музикантів, дизайнерів. Тут розташований і кінотеатр "Жовтень" – мабуть, центр кінокультурного життя країни, – розповідає гендиректор фестивалю та кінокомпанії "Артхаус Трафік" Денис Іванов, 46 років. – Київський тиждень критики дає можливість не просто подивитися найкращі новинки сезону, представлені в Каннах і Венеції. Фільми обирають критики. Вони готують добірку важливих робіт, які залишаться в історії кіно. Це стрічки, що спонукають до дискусії. Тому після кожного сеансу проходить обговорення з глядачами, щоб зануритись у фільм і поставити його в контекст нашого життя.
Одним із хітів цьогорічної міжнародної секції Денис Іванов вважає кримінальний мюзикл "Емілія Перес" французького режисера Жака Одіяра, який отримав приз журі Каннського кінофестивалю. А однією з фішок програми називає ретроспективи. Цього разу буде міжнародна "Дивніше за рай" – панорама незалежного американського кіно 1970–1990-х. Та українська "Химерний час" – різножанрові фільми 1960–1990-х на основі літературних творів, які виходять за канон поетичного кіно.
Загалом покажуть понад 20 стрічок. Серед вітчизняних прем'єр – "Реал" Олега Сенцова, "Дочка" Єгора Олесова, "Редакція" Романа Бондарчука, "Сірі бджоли" Дмитра Мойсеєва, The Basement Романа Блажана.

8-й фестиваль арткіно "Київський тиждень критики"
Київ, кінотеатр "Жовтень", вул. Костянтинівська, 26

Осінь – найбільш мальовничий сезон столиці

ДО 20 ЖОВТНЯ
Майже 40 картин 25 художників XX–XXI ст. показують на колективній виставці "Київ багряний". Це роботи, натхнені осінню у столиці, з фондів Музею історії міста Києва, приватних та авторських зібрань. Серед них – твори Сергія Шишка, Віктора Зарецького, Олександра Дубовика, Віктора Сидоренка, Владислава Шерешевського, Ганни Криволап, Антона Логова.
– Ми пишаємося можливістю художньо презентувати Київ у різні сезони та з різних боків, – каже гендиректорка Музею Києва Діана Попова, 47 років.
– Зібрали роботи, що увічнили краєвиди та передали атмосферу забагряненого й позолоченого Києва, – додає куратор експозиції Микола Петриченко. – Осінь – найбільш мальовничий сезон столиці. Темні води Дніпра, золотаве листя, дощові краплі на бруківці та теплі барви міста оживають у творах митців. "Київ багряний" – спроба узагальнити ці художні враження в одному проєкті. Засвідчити тяглість традиції писати столицю восени серед майстрів різних поколінь і технік.

Виставка "Київ багряний"
Київ, Музей історії міста Києва, вул. Богдана Хмельницького, 7

Відвідувачка Галереї протестного мистецтва Музею Майдану розглядає воєнну замальовку художника та військовослужбовця Олександра Ком'яхова "Реанімаційна кімната". Цю та ще 49 робіт автора представили на його персональній виставці "На згадку про нас", яка триває з 23 серпня

ДО 26 ЖОВТНЯ

50 воєнних замальовок увійшли до персональної виставки ілюстратора та коміксиста, 47-річного Олександра Ком'яхова, "На згадку про нас". Більшість із них створив протягом останнього року, перебуваючи в лавах Збройних сил України.

– Спершу були штудії воєнної тематики для мого графічного роману "Тато 2", потім польові дослідження фронтовиків. Зрештою пішов у військо, де продовжив робити "відбитки пам'яті", – каже художник. – Ці нариси – мій щоденник. Показую, чим займаються побратими. Під час малювання виникає зв'язок. Знайомишся з людиною швидше. Бачиш, як вона розкривається, як реагує, коли з'являється її зображення. Кілька героїв моїх портретів загинули. У скетчах хочу зберегти спогади про цей час і людей, зробити їх фізичними.

Олександр Ком'яхов працює в тонованій монохромній гамі. За його словами, щоб не відвертати уваги на добір кольорів, фіксуючи головне. Однак іноді для посилення сенсів додає яскраві акценти, наприклад стрічки військових.

– Найбільше уваги митець приділяє воїнам, світ яких звужений до виразного й чіткого: окопи, бліндажі, камуфляж, зброя, спорядження, виконання бойових завдань, порятунок поранених, – говорить заступниця гендиректора Національного музею Революції гідності Ольга Сало, 41 рік. – Герої малюнків одночасно впізнавані й універсальні. Відчувається, що це не твори з майстерні, а репортаж воєнного сьогодення з місця подій.

Окремий блок експозиції – замальовки зруйнованих пам'яток, зроблені під час експедицій із фіксації злочинів росіян проти культурної спадщини.

Виставка Олександра Ком'яхова "На згадку про нас"
Київ, Галерея протестного мистецтва Музею Майдану, вул. Липська, 16

ДО 27 ЖОВТНЯ

– Абстракціоніст, 77-річний Тіберій Сільваші, – фундаментальна фігура, довкола якої відбуваються важливі процеси в українському мистецтві, – каже співкураторка виставки "Кола Сільваші", мистецтвознавиця Анна-Марія Кучеренко, 22 роки. – Тіберій мав діалог із багатьма представниками вітчизняної культури. Наприклад, разом із мистецтвознавцем Олександром Соловйовим наприкінці 1980-х організовував Седнівські пленери на Чернігівщині, що стали простором для спілкування майбутнього покоління знакових художників. Після них сформувалося об'єднання "Живописний заповідник", учасники якого досліджували нефігуративний живопис. Потім були "Альянс 22" та Kyiv Non Objective. Таким чином уся історія нашого мистецтва другої половини XX – початку XXI століть закодована в одній людині.

Дослідження часу привели Тіберія Сільваші до безпредметного живопису. Зображує час не як проміжок, а як суб'єктивний, метафізичний потік. Зрештою приходить до монохромних робіт, де кожне нашарування фарби є процесом. Через роки може повертатися до полотна і продовжувати його створювати, нарощувати.

На п'яти поверхах Українського дому показують графіку, акварель, живопис і колажі Тіберія Сільваші, його ескізи та нереалізовані проєкти, теоретичні праці й архівні матеріали, а також фільм за його сценарієм. Крім того, представлені роботи ще 97 митців – учителів, учнів, сучасників, які мали на нього вплив або продовжують його теми. Загалом в експозиції – понад 300 творів.

Ретроспективна виставка "Кола Сільваші"
Київ, Національний центр "Український дім", вул. Хрещатик, 2

текст: **Марина НЕПИЙВОДА, Ілля ПРОКОПЕНКО**

"Я не малюю, я вирощую живопис", – каже художник-абстракціоніст Тіберій Сільваші. Його картину "Живопис" 1999 року, в якій автор поєднує різні кольори, показують на ретроспективній виставці "Кола Сільваші" в Національному центрі "Український дім" із 13 вересня. До експозиції увійшли понад 300 творів Сільваші та ще 97 митців

”Я ніколи не почувався самотнім, бо відчував, що Леонард поруч зі мною”

РОЗМОВА З РЕЖИСЕРОМ І ГОЛОВНОЮ АКТОРКОЮ АМЕРИКАНСЬКОГО ФІЛЬМУ ”МАЕСТРО”

”Маестро” – байопік, створений за подіями життя американського композитора, автора музики до мюзиклу ”Вестсайдська історія” Леонарда Бернстайна. Режисер фільму Бредлі Купер (”Зірка народилася”) також виконав головну роль, а Кері Малліґан зіграла Феліцію – дружину Бернстайна. Продюсерами фільму є Мартін Скорсезе, Стівен Спілберґ, Тодд Філліпс і сам Купер.
Фільм відстежує стосунки Леонарда й Феліції з перших днів їхнього знайомства. Сварки, примирення, прем’єри, гомофобія та расизм американського суспільства 1950–1960-х. Світ музики постає як мрія, яку Леонард-Ленні здійснює знову і знову. Частину сцен знято в чорно-білому зображенні. ”Маестро” був номінований на сім премій ”Оскар”, зокрема в категорії ”Найкращий фільм року”.
У рамках міжнародної промокампанії картини відбулася онлайн-пресконференція з Бредлі Купером і Кері Малліґан. Свої запитання поставив і кореспондент ”Країни”

Бредлі, те, що в ”Зірка народилася” і ”Маестро” наскрізною темою є музика, – це збіг чи це говорить про ваші інтереси за межами кіна?
Бредлі Купер: Напевно, і те, і те. Хоча це точно не було чимось усвідомленим. Я взагалі не знав, чи ще зніматиму після ”Зірка народилася”. Але потім з’явився цей проєкт, і я полюбив диригувати. Спочатку була ідея звуку гітари, а потім – одержимість диригуванням. Тож, справді, перше зернятко – музика. Але лінія є не тільки в музиці, а й у сюжеті – фільм про стосунки.

Чи було складно під час передання характерів Леонарда й Феліції залишатися вірними їхнім історичним особистостям?
Кері Малліґан: Завжди важливо вловити діалект. І я, безумовно, відчувала, що на той час, як ми дісталися до знімального майданчика, про це вже не потрібно було турбуватися. Але Ленні – знаменита людина, тож його образ вимагає чимало роботи. Я відчувала, що маю трохи більше свободи, тому що Феліція не така відома. Але її голос мелодійний і красивий. Те, як вона говорила, схоже на те, ким вона була, тож я прагнула якомога точніше зобразити її. Я могла сидіти та пробігати ці сцени знову і знову з Бредлі й почуватися комфортно ще до того, як почне працювати камера.
Бредлі: Я не входив у цю роботу, знаючи щось про Бернстайна, крім образів, що вже існують. Намагаюся олюднити, вивчити цих людей, розкопати все, що можна, увібрати їх у себе, і тоді вони починають ніби самі розповідати мені, хто вони такі. А потім – що там за історія?

Що найбільше здивувало в постаті Леонарда Бернстайна під час підготовки до ролі?
Бредлі: Оскільки я не мав жодного уявлення про нього, то все стало відкриттям. Найбільше здивувало те, наскільки фрустрований він був. Я сам був фрустрований ним як дослідник і письменник. Тому що він являв собою так багато речей одночасно. Ніколи не дозволяв навішувати на себе ярлики чи помістити себе в коробку. Він міг здивувати вас і водночас триматися до смішного послідовно в тому, ким він є. Він змусив мене думати про кіно по-іншому, думати про ритм по-іншому, думати про оповідь по-іншому. Він змусив мене розширитися в художньому плані, щоб розповісти частину його історії.

> ”Найбільше здивувало те, наскільки фрустрований він був

Музиканти в оркестрі звичні до того, як їхній диригент рухається і веде їх. Бредлі, а як же вам вдалося перестрибнути чималий час, необхідний, щоб створити переконливу синергію між вами й оркестром у фільмі?
Бредлі: Я віддав би все це Лондонському симфонічному оркестру та їхній здатності підлаштовуватися під мене.

Я справді намагався бути схожим на Ленні й водночас не відмовлявся від своєї ідентичності як диригента – любив диригувати ще в дитинстві. А потім ми повертаємося до розмови про речі, які вас дивують, або про те, ким була ця людина. Знаєте, ніколи не хотів наслідувати. Це завжди так: як знайти злиття мене і його? В усіх відношеннях. Навіть голос. Із Крісом Кайлом (легендарний американський снайпер, Купер говорить про фільм 2014 року "Снайпер". – *Країна*) я теж так робив. Не хотів пародіювати Кайла. Я хотів сказати: "Де тут те, що я вірю, що я – це він?" Якщо я повірю, що я – це він, то так і буде. Це все, що мені потрібно зробити. І я не хочу відмовлятися від своєї природної любові до цієї музики й до того, як моє тіло рухається під неї. Але я хочу зробити це в рамках Ленні. Він справді дозволив мені виразити себе через цю музику. Це Ленні ввів мене в гру, навчив, як диригувати оркестром, своєю неприкритою свободою. Фізично й мелодійно. Через рух. А також допоміг Яннік Незет-Сегін (канадський диригент. – *Країна*).

Чим саме?

Бредлі: Він репетирував із ними саме в темпі запису 1973 року, щоб було ясно, що це інтерпретація Ленні. Інтерпретація – каверзне слово, коли йдеться про диригентів. Я колись дивився інтерв'ю з німецьким диригентом, який говорив про те, що це не інтерпретація, а те, що він робить із музикою, злегка її уповільнюючи, – це темп воскресіння. Виходить, оркестр знає, чого ми прагнемо? Вони репетирували з Янніком, а потім я диригував ними, й ми записували звук наживо прямо під час знімання. Але я відчував, що, навіть якщо я все зіпсую, вони все одно зроблять правильно. І раптом ця синергія сталася. Це було майже як спіритичний сеанс.

> Він репетирував із ними саме в темпі запису 1973 року, щоб було ясно, що це інтерпретація Ленні

Кері, як знайшли необхідне співпереживання до Феліції, щоб зіграти її з такою чутливістю і повагою?

Кері: У нас був безперешкодний контакт із їхніми дітьми – Джеймі, Ніною та Олександром. Бредлі постійно розмовляв із ними про те, що пов'язано з фільмом. Сценарій писався на основі фільмування в їхніх будинках. І вони справді хотіли заповнити всі прогалини. Пам'ятаю, як намагалася провести з ними Zoom під час COVID, з усіма трьома, і завжди вони розповідали всі ці анекдоти одночасно і з таким ентузіазмом, що нічого не було чути.

Вони дали нам реальне уявлення про Феліцію та її життя. А потім я поїхала ›

ФОТО: VIELSKERSERIER.DK

ФОТО: WASHINGTONBLADE.COM

в Сантьяго, Чилі, й познайомилася з її численною ріднею там. Її племінник провів для мене екскурсію містом і показав усі місця, де вона зазвичай проводила час, школу, в якій вона навчалася. А в тій школі показали шафу, в яку замикали неслухняних дітей. Це досить суворий монастир. Звідти вона і приїхала до Нью-Йорка: не обов'язково, щоб утекти, але заради почуття пригоди – покинути таке місце та вирушити на інший кінець світу, щоб стати актрисою. Це говорить про її мужність. Що більше я дізнавалася про неї, то більше хотілося дізнатися. Я полюбила її.

”Багато чекати. Багато курити”

Бійка між Ленні й Феліцією на День подяки – кульмінаційна сцена. Як готувалися до неї?
Бредлі: Нам допомогло те, що я написав її за кілька років до цього за 20 хвилин. Дивно, як вона прийшла до мене. Пам'ятаю, як уночі я написав її на своєму ноутбуку. Божевілля. Відправив її Кері тієї ж ночі. Ми працювали над цим роками. Коли почали знімати, це стало, як п'єса. Думка, чи пам'ятаєш ти свої репліки, навіть не виникала. І так, під час побудови фільму я використав широкий кадр. Завжди думаю про те, як глядач сприймає фільм. І від глядачів залежить, як розповідаю, де ставлю камери, куди я поміщаю їх, нас, вас. Тож це завжди буде широким кадром із багатьох причин. Такий публічний характер життя Ленні та Феліції. Вони завжди ділять кадр, весь фільм. Вуаєристський елемент. Немає почуття безпеки. А коли виникає розлад, камера віддаляється.
Тож ми повинні були залишатися в цьому просторі, щоб кульмінація спрацювала. У мене була ідея задіяти два довгофокусних об'єктиви для одночасного фільмування великим планом, але я знав, що не зможу цього зробити, тому що ми не побудували декорацій так. Тож це був третій дубль. І все. Після цього ми вирушили додому.
Кері: На цьому фільмі все було набагато живіше, ніж те, до чого я звикла. Спосіб, яким Бредлі працює, – один рух камери, все в один дубль. Усе або нічого. Тож я ніколи не стримувалася. Ми просто йшли й були ними. І оця сцена сварки – було схоже на те, що зараз у нас буде жахливий бій, і ось він починається.

Феліція говорить очима й мімікою не менше, ніж словами. Як це вплинуло на ваш підхід до неї?
Кері: Було цікаве інтерв'ю з нею для ”Особистого світу Олени Бернстайн”, яке зробив Джон Ґруен. Він спитав, що це означає – бути дружиною великого диригента? І вона відповіла: ”Багато чекати. Багато курити”. Тож уявіть її внутрішній світ, у якому вона знайшла спо-

сіб зберігати спокій прямо посеред урагану. І водночас здавалося, що вона висловлює власну думку з будь-якого приводу. Бо в інтерв'ю в неї справді своя думка про все: від стилів акторської гри до місць, де можна жити й куди можна поїхати у відпустку, про їжу, яку треба їсти, магазини, в які треба ходити. Тому вона здавалася гучним персонажем у моїй голові, але були певні компанії, де вона трималася тихо.

> У моїх знаннях про кіно є величезні прогалини, і я завжди вважала його більш некомфортним середовищем

Як вам працювалося з Бредлі як режисером і актором?
Кері: Він як досвідчений актор привніс багато свого, і те, що він знайшов, працює на нього. Не знаю, чи збіглися ми в тому, як нам подобається працювати, чи так із кожним. Усе було зроблено, щоб ви не відчували, що вас знімають. До речі, моєю дитячою мрією був театр. У моїх знаннях про кіно є величезні прогалини, і я завжди вважала його більш некомфортним середовищем, ніж сцена. Тому щоразу, коли я підходжу до знімального майданчика і люди починають вигукувати команди, а камери близько до мого обличчя, я завмираю. Мені потрібно багато часу, щоб почуватися комфортно. Але Бредлі забрав усе це. Ніякого "Мотор!", різких команд, гучних криків. Він зробив усе можливе, щоб залишалося відчуття, що це просто група людей і ми перебуваємо в повністю відтвореній квартирі в будинку "Дакота". І так було щодня. Пам'ятаю, я гримувалася 4,5 години для сцени, де друзі приходять у гості до хворої Феліції. Бредлі сказав: "Сиди в цьому кріслі, друзі прийдуть і побачать тебе. Я почну звідси. Буду входити повільно і хочу зробити це тільки один раз. А потім ти зможеш піти додому". І ми вчинили саме так. Зробили один дубль. Мені знадобилося більше часу, щоб зняти макіяж. Бредлі – неймовірний режисер.

То що є найскладнішим у тому, щоб узяти на себе одразу функції режисера й головного актора?
Бредлі: Найскладніше було зберегти віру в себе, що фільм відкриється мені, якщо я продовжуватиму наполегливо працювати й залишатимуся вірним своєму баченню. А це справді був Ленні. Ленні давав мені цю впевненість упродовж усього процесу. Я ніколи не почувався самотнім, бо відчував, що Леонард поруч зі мною.

текст: **Дмитро ДЕСЯТЕРИК**

Спецпроєкт
Незалежні компанії
АТБ Gazeta.ua

Разом сильніші, як АТБ об'єднує та підтримує українців

У спецпроєкті Gazeta.ua та мережі АТБ розповідаємо, як це — жити в незалежній Україні, бути її частиною і як змінилося життя українців та робота улюблених магазинів після повномасштабного вторгнення

Скануйте QR-код і читайте на сайті про історії єдності, підтримки та розвитку

КАЖИ: БАБАФІГА

Я мріяв про таку книжку з часів свого морякування, тобто вже давненько. Херсонський поет Євген Яненко колись подарував мені книжку російського капітана XIX – початку XX століття Дмитра Лухманова "Жизнь моряка", в якій був розділ про чорноморські дубки. Лухманов навчався в Керченських мореходних класах і потрапив на практику на херсонський дубок "Святий Миколай" (так називалося 60% херсонських дубків, решта – ім'ям дружини власника судна). Виявилося, що на дубках: а) працювали самі українці, звали капітана батьком, боцмана дядьком, а матроса хлопцем; б) специфічно жартували і їли; в) користувалися італійською морською термінологією. Трюм називали каморою, якір – сідеро, ніс – провою, а корму – попою, грот-щоглу – магістрою, а парус топсель – бабафігою. Особливо мене бентежила ця бабафіга. Просто тобі піца Челентано. Лухманов писав, що так, італійською, спілкувалися всі торгові моряки Чорного моря, а севастопольську "німетчину" називали хлотською і дико з неї знущалися. Коли на наступній практиці Лухманов утік із російського пароплава в Італії, такого знання мови йому вистачило, щоб найнятися матросом на італійський вітрильник, що йшов через Атлантику на Карибські острови.

У цій придибашці все було прикольно, крім повного нерозуміння, звідки батьки та дядьки в Гопрах чи Олешках знали італійську мову. Як вона взагалі туди потрапила?

Книжка Ігоря Смагіна "Історія вітчизняного мореплавства XIII–XV ст.: галери і нави біля берегів Генуезької та Венеційської газарій" нарешті дає уявлення – звідки і як. Це грубий енциклопедичного формату том, у якому стільки ілюстрацій (кольорових!), що іноді його хочеться назвати альбомом. Ця книжка справить враження, навіть якщо просто погортати малюнки – фрески, мозаїки, барельєфи, моделі кораблів, гравюри на дереві, мапи, графіті на стінах у давніх портах, як-от Херсонес, що схематично зображують торгові "круглі" кораблі – нави, латинери, коги. Автор видер зображення "довгих" ординарних галер із мініатюр у середньовічних хроніках і навіть із печаток капітанів порту, знайдених підводними археологами в Карантинній бухті Севастополя. Наш другий помічник капітана колись утопив за бортом суднову печатку в турецькому Чанаккале, коли оформлював прохід Дарданеллами на катері митників. Виявляється, він був непоодинокий нехлюй. За втопленими судновими та портовими печатками археологи тепер відтворюють, де саме в бухтах були причали. У порту Херсонеса втопив свою печатку цілий візантійський адмірал. Як виявилося, лише для того щоб пан Смагін через тисячу років використав її як ілюстративний матеріал.

Отож, цю книжку варто спочатку погортати й почитати підписи під малюнками. Ви прокачаєте свої скіли бувалого галерника, навіть якщо не знайдете потім часу її прочитати. Іноді здається, що ілюстрацій занадто багато. Тут чотири панорами давньої Венеції і сім (!) зображень давньої Генуї на середньовічних картинах та картах-портоланах турецького адмірала. Іноді закрадається думка, що пан Ігор подав усі зображення давнього Дубровника чи Судака, які взагалі дійшли до наших днів. Такі ж чисельні, з докладними поясненнями, типи середземноморських галер, ще й у хронологічному порядку. І у спадному порядку за розмірами: галера – фуста – галеота – бригантина – саєта – фрегат – фелука – сандал. Це не та бригантина, не той фрегат і не той сандаль.

> Коли Лухманов утік із російського пароплава в Італії, знання мови йому вистачило, щоб найнятися на італійський вітрильник

Автор не тримається Чорного моря, це перша наша історична книжка, в якій названо всі італійські торгові республіки, а не лише Венецію й Геную, які 200 років панували на Чорному морі. Розглянуто навіть торгові маршрути у Фландрію, з виходом в Атлантику, які вимагали інших галер, із високими бортами. Цікаві також зауваження про діяльність середньовічного "морського регістра", який вимагав будувати галери за чіткими настановами і брав із суднобудівельника завдаток 150 лір на випадок штрафів за порушення технології. Ідеться і про організації комерційних підприємств. Виявляється, компанія – то лише одна з форм об'єднання судновласників і фрахтівників. Були ще коменда й колеганца.

Нарешті довідався, як правильно називалося те, чим я займався у "хвацькі 90-ті", коли ми возили взятим в оренду судном харчі у Грузію. Патрон аукціонної галери. Їх брали на прокат на один рейс до Кафи чи Тани. Правда, з цієї книжки я довідався, що в той єдиний раз,

коли італійська ескадра прийшла в Батумі, грузини взяли в полон італійського адмірала і його викуповував особисто трапезундський імператор.
Чорне море автор приберіг на останні розділи, і там будуть не лише італійські, а й візантійські, турецькі, молдовські (так!), руські типи суден. І докладно викладена історія італійських чорноморських колоній. Ну, всім, хто відпочивав у Криму, екскурсоводи вуха продзижчали про Алустон, Джаліту, Кафу й інші італійські назви міст Генуезької Газарії (знатиму тепер, звідки походив мій херсонський капітан Газаров), а про те, що італійці були присутні навіть у Бузько-Дніпровському лимані та гирлі Дніпра, я довідався лише з цієї книжки. Були дві генуезьких башти в районі Олешок для торгівлі з татарами й порт Ілліче в лимані біля сучасного миса Аджигол, між Очаковом і Миколаєвом.
Ілліче! І на Леніна ніяк не спишеш, XIV століття. Не так усе просто було з Іллічівськом. До речі, і Одесу (Коцюбеїв) заснував, якщо вірити італійцям, ніякий не шляхтич Коцюба, а італійці. Портопункт Джинестра, в Одесі досі є таке кафе.
Ну й таке інше. Виклад не дуже жвавий, розмірений, науковоподібний, з усіма академічними посиланнями і списком літератури, через які доводиться продиратися або їх ігнорувати. Втім новизна, ґрунтовність і обшир матеріалу того варті. Автор далекоглядно не дає жодного шансу сторожам академічної доброчесності до себе присікатися. Але читач має сам виловити з цього розміреного тексту з таблицями й мапами цікавинки, яких там із надміром. Хоча в наукпопі це зазвичай робить за читача сам автор. Можна було б і розгорнути, а не дати одним рядком на схемі, що, наприклад, на кожній галері по правому борту, біля камбуза, був хлів, де тримали живих бичків, свиней, баранів, яких згодовували команді в рейсі. З урахуванням того, що гребців на ординарній венеційській галері було під 200 осіб, ходити далеко від порту вони не могли, десь на 150 км. І саме на такій відстані розташовувалися венеційські фортеці на узбережжі й островах на всьому переході від Венеції до Константинополя. У Чорному морі так не виходило, й туди направляли цілі конвої торгових галер під захистом озброєних. За навігацію в Тану на Азовському морі приходило три-п'ять галер. Якось так.
Окремий розділ присвячено давньоруській, не тільки київській, а й чернігівській та галицькій присутності на Чорному морі, зокрема в Олешші (воно не там, де я думав, за цей Потьомкінський острів на Дніпрі нині тривають бої, в херсонців там були дачі), Тмутаракані (виявляється Тамань тоді була островом, а Кубань впадала в Чорне море) й на Дунаї, в Буджаку, з докладними поясненнями про бродників і берладників, з якого складається враження, що на нашому півдні завжди жили неконтрольовані навіть князями нарвані люди. Виявляється, румунський Галац – то колишній Малий Галич, і сюди тікали від родичів деякі Рюриковичі.
Ну й таке інше. Але головне, з цієї книжки я довідався, що ж таке ота бабафіга. "Генуезькі великі галери XIV ст. мали дві щогли з реями-антенами та три вітрила: бізань, терсанол, папафіко." Папафіко! Що недочули "херсонські італійці", те збрехали.
Це вчасна, докладна й ретельна книжка, яка відкриває нам нашу включеність у європейську торгівлю в середні віки та спорідненість із Середземноморською цивілізацією, яка позначилася на нас навіть лексично: ми знаємо, звідки дмуть вітри трамонтан і грего. А можливо, й не тільки на нас, а й на італійцях так само. У книжці фігурує венеційський патрицій, який посилає торговельні конвої на Азов за солоною рибою, килимами та смарагдами, на прізвище Морозіно – славний патриціанський рід. Ой, Морозе-Морозенку на італійський копил.
Свого часу в миколаївському Музеї суднобудування та флоту мене вразило, що в них є експонати про перший російський корабель "Орел", який побудували на Волзі і спалили на Каспії в часи Олексія Михайловича та Стєньки Разіна, і ні словом не згадали про жодного італійця, які панували на нашому морі 200 попередніх років, зокрема поруч із власне Миколаєвом, на лимані. Час змінювати концепцію. Матеріалу з цієї книжки вистачило б на цілу італійську залу. Сподіваюся, така колись буде.
Як усі морські книжки, яких таки трохи з'явилося останнім часом, книжку Ігоря Смагіна "Історія вітчизняного мореплавства XIII–XV ст.: галери і нави біля берегів Генуезької та Венеційської газарій" надруковано символічним накладом, її треба замовляти в автора або у видавництві "Бук-Друк", Житомир. Кажуть, у цього автора був іще перший том – про вітчизняне судноплавство раннього середньовіччя. Шукатиму. Ідеальний подарунок для дієвих, колишніх чи майбутніх моряків.

текст: **Антон САНЧЕНКО**

Сага про санкції: як це (не) працює

ЕПІЗОД ЧЕТВЕРТИЙ: ЧОМУ УКРАЇНА ДОСІ НЕ МОЖЕ ”РОЗКУРКУЛИТИ” МЕДВЕДЧУКІВ

Уся країна спостерігає за епопеєю з позбавленням майна Віктора Медведчука та його ”зіркової” половини – Оксани Марченко. І доки пересічна публіка хвилюється, де пришвартується яхта Royal Romance та коли коштовні годинники сірого кардинала експрезидента Леоніда Кучми можна буде купити на Prozorro, у Вищому антикорупційному суді тихо, без участі преси та громадських активістів, триває судовий процес. Його предмет – стягнення в дохід держави всіх, зокрема вельми серйозних, активів подружжя. Бо виявляється, годинники та яхта – лише невелика видима частина того, чим володіють Медведчуки. У невидимій же – стратегічні підприємства енергетики, нафтовий термінал, літаки й вертольоти. І все це, включно з морським флотом і обленерго, продовжує працювати на нашу солодку парочку. А ще цікаво, що Віктор Медведчук на тлі своєї дружини не просто бідний, а дуже вже бідний родич – основним майном володіє саме Оксана Марченко

СТО ВІСІМДЕСЯТ СТОРІНОК ЗАУВАЖЕНЬ

8:00, у Вищому антикорупційному суді розпочинається засідання за позовом Міністерства юстиції до підсанкційних відповідачів – Віктора Медведчука й Оксани Марченко. Уже третє засідання в цій справі. І кожне проходить за однаковою схемою: суд декілька годин слухає зауваження до позову, поданого державою, від адвоката Медведчука Олексія Каліннікова. Потім голова суду Сергій Мойсак зупиняє адвоката і призначає нову дату продовження засідання. Воно, відповідно, почнеться з того місця, де зупинився адвокат.

Цього разу поталанило: через 2 години після початку засідання адвокат замовк. 180 сторінок зауважень до позову Мін’юсту від Медведчука вичерпались. Їх зміст зрозумілий, але щоразу дивуєшся вмінню адвокатів чорне називати білим. ”Медведчук Віктор Володимирович як український політичний діяч, народний депутат, опозиційний політик у своїй діяльності виходив з огляду на свою неодноразово оголошену правову та відповідну громадську позицію в засобах масової інформації. Така його позиція призвела до політичного переслідування. Подання позову є продовженням цього політичного переслідування”, – говорить адвокат Калінніков. Тобто намагання держави позбавити майна Медведчука, який роками знищував цю державу, – це політичне переслідування.

Та повернімося до реальності й простежмо санкційну історію подружжя Медведчук – Марченко.

КОЛИ ДРОНИ ЕФЕКТИВНІШІ ЗА САНКЦІЇ

Уперше під персональні санкції нардеп від забороненої нині ”Опозиційної платформи ”За життя” Віктор Медведчук та його дружина Оксана Марченко потрапили в лютому 2021-го. Обмеження на три роки наклали на майно, активи, ліцензії, торговельні операції. Зокрема й на Новошахтинський нафтопереробний завод, який на 75% належав Оксані Марченко. 25% були у власності Наталії Лавренюк, цивільної дружини нардепа від ОПЗЖ Тараса Козака. Якось незвично, що нафтопереробним заводом нібито опікуються дві далекі від цієї сфери жінки. РНБО констатувала: завод забезпечує нафтопродуктами так звані ДНР і ЛНР. Та санкції, як виявилося, були віртуальні, бо анітрохи не зупинили доставки нафтопродуктів на окуповані території. Українські дрони 5 червня 2024 року нарешті ”санкціонували” Новошахтинський завод значно рішучіше, ніж уся державна машина. За даними розвідки, внаслідок удару по НПЗ російські окупанти втратили 1,5 млн т нафти й нафтопродуктів.

Також санкції наклали й на транспортну компанію "Роузвуд шиппінг", яка володіє, зокрема, п'ятьма танкерами, портом реєстрації яких є Таганрог, РФ. Але тут нагадала про себе проблема – в законодавстві України немає норми, за якою можна накласти санкції на власників суден, пояснює "Країні" експерт Інституту законодавчих ідей Андрій Климосюк. Тобто підсанкційні кораблі продовжують доправляти потрібні Медведчукам вантажі з пункту А в пункт Б, заробляючи агресору грубі гроші, точніше – рублі.

Але повернімося в 2021 рік. У травні Медведчук стає фігурантом справи про державну зраду – і Печерський районний суд відправляє його під домашній арешт. У перші дні великої війни Медведчук утікає. Доки його шукають, Печерський райсуд на закритих засіданнях у березні задовольнив низку клопотань слідчих Нацполіції про обшуки в будинках, квартирах та приміщеннях компаній, що належали Вікторові Медведчуку й Оксані Марченко. На початку квітня той же суд на клопотання ДБР та Офісу генпрокурора виніс три ухвали про арешт об'єктів нерухомого майна, яке в цьому кримінальному розслідуванні було визнане речовими доказами. Нарешті цей же суд наклав арешт і на колекцію 20 коштовних годинників, ювелірні вироби, предмети інтер'єру й колекцію кількох сотень картин.

Тим часом Медведчука затримали – й уся країна побачила його фото в наручниках та військовій формі. Арештованого майна було так багато, що зберігання його стало проблемою для правоохоронних органів. А за Кримінально-процесуальним кодексом, речові докази вартістю понад 200 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передають за письмовою згодою власника, а за її відсутності – рішенням суду, Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами – АРМА. 2022 року прожитковий мінімум для працездатної особи становив 2481 грн. Тобто кожен речовий доказ вартістю понад 496,2 тис. грн, передали АРМА. Згодом, у вересні 2022-го, Медведчука обміняли на 200 українських захисників, які перебували в російському полоні. Так він зник з України, але не з поля зору української Феміди.

> АРМА встигла розпродати частину переданих їй активів

ДВА РОКИ – НА ПОДАННЯ ПОЗОВУ

19 жовтня 2022-го за указом президента Володимира Зеленського подружжя знову потрапило в санкційний список. І тут є добрі новини. У травні 2022-го набула чинності норма, передбачена п.1–1 ч. 1 ст. 4 Закону України "Про санкції", про те, що під час дії воєнного стану активи фізичних та юридичних осіб після блокування активів за рішенням суду передають державі.

Але вкотре нагадаємо, як працює механізм санкцій.

РНБО оприлюднює список підсанкційних осіб, президент скріплює його своїм указом, і це стає формальним стартом тривалого і складного процесу. Мін'юст подає позов до ВАКСу, щоб довести вину підсанкційного суб'єкта. А суб'єкт своєю чергою може подати до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду позов до президента України проти факту накладення санкцій. Мін'юсту знадобилося два роки (!), щоб подати позов до ВАКСу про стягнення активів Медведчука в дохід держави. За цей час АРМА встигла розпродати частину переданих їй активів. Так, це про ті самі годинники, які АРМА реалізує через тендерні процедури, автомобіль Mercedes-Benz Maybach, розкішну яхту, яку ось-ось продадуть у Хорватії. Що ж залишилося? Відповідь на це запитання з'явилася, коли 4 липня 2024-го суд прийняв позов до розгляду. Як видно з допису заступниці міністра юстиції Інни Богатих у фейсбуку, це 24 автомобілі, прогулянкове судно "Романс1", грошові кошти в еквіваленті майже 1,9 млн грн, понад тисячу одиниць історико-культурних та матеріальних цінностей, літак Gulfstream G650 та гвинтокрил Bell-427, зареєстровані на офшорні компанії. Як з'ясувала "Країна", обидва транспортні засоби перебувають в Україні. Та найцікавіше – понад 20 об'єктів нерухомого майна й корпоративні ›

Список об'єктів власності і корпоративних прав Віктора Медведчука та Оксани Марченко*

Віктор Медведчук

Оксана Марченко

частки у статутному капіталі

ЗАТ Concordia medikal	3,8%

ТОВ "УКРЛОУДСИСТЕМ"	10%
ТОВ "АЛЬБІОН КОММОДІТІЗ"	10%
ТОВ "Телерадіокомпанія "Студія 1+1"	8,2%
ТОВ "ГРАВІС-КІНО"	8,1%
ТОВ "РЄАЛ ІСТЕЙТ-ТВ"	8,2%
ТОВ "ІНВЕСТИЦІЙНА КОМПАНІЯ "ГАРМОНІЯ"	100%
ПП "ОМЕГА-TV"	100%
ТОВ "УКРКАПІТАЛ"	100%
ТОВ "ІНВЕСТИЦІЙНА КОМПАНІЯ "ТЕРРА-ІНВЕСТ"	100%
ТОВ "ІНВЕСТИЦІЙНА КОМПАНІЯ "СПОРТ-ТУР"	100%

судно

прогулянкове судно типу Azimut benetti spa – "Романс 1" 2006 року побудови, країна виробництва – Італія

гвинтокрил

Bell-427

літак

Gulfstream G650

акції
(від загальної кількості)

ПрАТ "ТЕТ"	8,2%
ПрАТ"ЛЬВІВОБЛЕНЕРГО"	14,8%
ПрАТ"ПРИКАРПАТТЯОБЛЕНЕРГО"	14,6%
ПрАТ "ЗАПОРІЖЖЯОБЛЕНЕРГО"	3,9%
ПрАТ"Електрометалургійний завод "ДНІПРОСПЕЦСТАЛЬ"	6,8%
АТ "ЗАПОРІЗЬКИЙ ЗАВОД ФЕРОСПЛАВІВ"	13,7%
ПрАТ з іноземними інвестиціями "СИНТЕЗ ОЙЛ"	9,3%
ПАТ "ЕКСІМНАФТОПРОДУКТ"	9,9%
АТ "ОДЕСНАФТОПРОДУКТ"	7,5%
ПрАТ "СИНТЕЗ ТРАНЗИТ"	7,5%
ПрАТ "ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПАЛИВНИЙ ТЕРМІНАЛ"	5,8%

автомобіль

Toyota Land cruiser 200	2015 року випуску
Mercedes-Benz Maybach S650	2019 року випуску
Mercedes-Benz S 500 4 MATIC	2014 року випуску
Mercedes-Benz GL 550	2010 року випуску
BMW, модель 760I	2007 року випуску
BMW, модель 750LI	2010 року випуску
Renault, модель Duster	2018 року випуску
"ГАЗ", модель 20	1955 року випуску

BMW X5 4395	2019 року випуску
MERCEDES-BENZ S600 5980	2017 року випуску
MERCEDES-BENZ VITO 116 CDI 2143	2015 року випуску
TOYOTA LAND CRUISER 200 4461	2014 року випуску
LEXUS LX 570 5663	2014 року випуску
RANGE ROVER 4.2 4196	2007 року випуску
LAND ROVER RANGE ROVER 4999	2010 року випуску
BENTLEY CONTINENTAL GT 5998	2011 року випуску
MERCEDES-BENZ S500 5461	2007 року випуску
MERCEDES-BENZ S500 4998	2002 року випуску

житловий будинок

2946,9 кв. м

земельна ділянка

694 110 кв. м	61 634,2 кв. м	11 710 кв. м
242 250 кв. м	47 900 кв. м	

51,5 кв. м***	371,4 кв. м	59,6 кв. м

0,854 га**	0,0881 га	837 кв. м	667 кв. м	306 кв. м
0,5620 га	848 кв. м	800 кв. м	410 кв. м	176 кв. м

*за заявою Міністерства юстиції України до ВАКСу в рамках позову щодо стягнення активів у дохід держави

**17/128, 1/2, 1/32, 13/64 часток у праві спільної часткової власності

***13/32 та 3/32 часток у праві спільної часткової власності

права 22 юридичних осіб. Це вже не просто предмет розкошів чи засіб пересування, а те, що може генерувати дохід і давати прибуток.

ЧОМУ ПІД САНКЦІЯМИ ОКСАНА МАРЧЕНКО

Як так сталося, що під санкціями перебуває не тільки Віктор Медведчук, а і його дружина Оксана Марченко? Бо вона є номінальним власником більшості активів свого чоловіка. Оскільки Медведчук був народним депутатом, тобто держслужбовцем, то не міг мати у власності бізнес-активи. Відповідно, їх записували на Марченко. В одних компаніях вона є засновником і має 100% акцій, в інших цей пакет варіюється від 3% до 14%. Водночас вона володіє частками в бізнесі одразу в декількох стратегічних сферах, а саме – в енергетиці: ПрАТ "Львівобленерго", ПрАТ "Прикарпаттяобленерго", ПАТ "Запоріжжяобленерго"; у сфері металургійних заводів: ПрАТ "Електрометалургійний завод "Дніпроспецсталь" і АТ "Запорізький завод феросплавів"; у логістичних компаніях, які входять у систему так званого Одеського перевалкового комплексу: ПАТ "Ексімнафтопродукт", ПрАТ "Чорноморський паливний термінал" і АТ "Одеснафтопродукт". Щоправда, в реєстрах Оксана Марченко не фігурує. Усе записано на офшорні компанії на екзотичних островах. Так ПрАТ "Прикарпаттяобленерго" розписане на п'ять офшорних компаній. Оксані належить 14,6% загальної кількості акцій через компанію Kerelio Commercial Limited, та належить компанії Lex Perfecta Limited, а далі ще матрьошка з трьох офшорних фірм. Частка власності Марченко ніби невелика. Вона міноритарний акціонер, який кардинально не впливає на діяльність підприємства. Але тут треба подивитися, хто ще володіє акціями Прикарпаттяобленерго. А це давній соратник Медведчука Ігор Суркіс, власник футбольного клубу "Динамо", а також бізнес-партнер Ігоря Коломойського – Геннадій Боголюбов. Суркіс залишив Україну 26 лютого 2022 року. Про те, як тікав за кордон Боголюбов у червні 2024-го, читали всі. Але сучасні засоби комунікацій дають тому ж Медведчукові змогу координуватися з партнерами по бізнесу. Тож не дивно, що бізнес досі приносить дохід усім трьом. "Країна" з'ясувала, що дохід ПрАТ "Прикарпаттяобленерго" 2023 року становив понад 3,3 млрд грн, чистий прибуток – понад 153 млн грн. ПрАТ "Львівобленерго", що у власності цих же осіб, за минулий рік заробило 5,6 млрд грн і принесло своїм акціонерам 32,7 млн грн чистого прибутку.

Так само влаштовано систему власності Чорноморського паливного терміналу, яким володіють сім офшорних компаній, за даними реєстру власників акцій SMIDA. Оксані Марченко належить 5,85% загальної кількості акцій. Ними вона опосередковано володіє через дві кіпрські компанії Clanton Consulting Limited і Conlar Holdings Limited.

У червні 2023-го СБУ наклала арешт на Чорноморський паливний термінал і супутні підприємства в Одеській області, співвласницею яких є Марченко. Термінал практично перестав працювати. Мета була правильна – убезпечити майно від перереєстрації на підставних осіб і в подальшому передати на користь держави. Але протягом цього часу компанія вже могла би працювати на державу. Натомість за минулий рік вона не заробила й копійки, зате боргів згенерувала на 252 млн грн.

У правосуддя була ще одна причина накласти санкції на Марченко. Як з'ясувала "Країна", це діяльність компанії ТОВ "Таврія-інвест", що займається нерухомим майном у Криму. Згідно з російським реєстром платників податків, після анексії півострова "Таврія-інвест" була перереєстрована в РФ і працює на території тимчасово окупованого Криму. Як заявила під час оголошення в суді позовної заяви юристка Мін'юсту Ірина Сербін, компанія укладає договори на охорону об'єктів нерухомого майна зі структурами Росгвардії та поліції країни-агресора. На підставі зібраних доказів слідчі Служби безпеки 6 лютого 2023 року повідомили Оксані Марченко про підозру за ч. 3 ст. 110–2 Кримінального кодексу України – фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни

чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.
Повернімося до судового процесу. Медведчуки добре почуваються в Росії, де слова типу "правосуддя" давно вживаються хіба що з іронією. Але парочка сповна користується всіма інструментами правосуддя в Україні. Наступного засідання судді знову слухатимуть аргументи адвоката Олексія Каліннікова. Він має представити відзив на позов Мін'юсту до Оксани Марченко. І слухати доведеться не одне засідання. Бо там теж 180 сторінок аргументів, як і у відзиві Віктора Медведчука.
Чому важливо, скільки триватиме судовий процес? По-перше, активи мають працювати на державу, а вони ж або заморожені, або працюють на агресора. По-друге, що довше триває процес, то менше шансів, що все майно вціліє. Або принаймні збережеться в належному стані. Це можна проілюструвати на прикладі колекції картин. Завдяки новинам у медіа маємо ілюзію, що живопис із медведчуківської колекції стає народним надбанням. Насправді за лаштунками влади інтрига з цією колекцією розвивається майже за законами детективного жанру. Лише з тією різницею, що сюжет пишеться з безліччю імпровізацій і ніхто не знає фіналу цього детективу.

ЧИ ПОБАЧИМО МЕДВЕДЧУКІВСЬКИХ ІМПРЕСІОНІСТІВ?

На останньому засіданні судді розглянули клопотання від АРМА про залучення до процесу, оскільки його результати вплинуть на діяльність агентства. З повідомлень від керівниці агентства Олени Думи видно, що АРМА продовжує обліковувати арештовані активи Медведчука, зокрема колекцію картин. Поки що вони зберігаються в окремому приміщенні Національного художнього музею, відповідно до необхідних умов і температурного режиму, заявляли в АРМА. Але ексзаступниця міністра культури Ірина Подоляк написала в соцмережі, що це не зовсім так. "Колекція нині розділена за місцем знаходження: найцінніша частина – в Київському науково-дослідному інституті судових експертиз, інша (не найцінніша) – на перетримці в Національному художньому музеї і може ще десь, невідомо. Можемо припустити, що за таким принципом розподілено всі колекції Медведчука з різних його маєтків – на Закарпатті, в Києві й ще Бог зна де", – написала Ірина Подоляк. Це було реакцією на пропозицію Агентства у квітні 2024-го про реалізацію арештованих картин. Дивно, що АРМА за два роки не оприлюднила повного переліку полотен із колекції Медведчука, яку збирається виставити на продаж.
І як відбувався б цей продаж, якщо в переліку полотна не пронумеровані й інколи під досить цікавими формулюваннями. Наприклад, "Картина в декоративній рамці із зображенням кораблів у морі". Як її продавати: як роботу Айвазовського чи як полотно невідомого художника? Відповідно, як оцінити – в кількасот гривень чи в мільйони? Тож після низки публічних заяв мистецтвознавців АРМІ довелося зайнятися експертизою картин.

> Активи мають працювати на державу

У травні 2024-го Олена Дума заявила: "148 картин передадуть до Національного художнього музею України, щоб вони стали надбанням майбутніх поколінь українців, а 136 картин, які не мають значної культурної цінності, реалізують через Prozorro". Справді бо, яку художню цінність можуть мати такі "шедеври", як "Ведмідь із бурштину" або "Картина, в декоративній рамці із жовтого каміння із зображенням портрета Віктора Медведчука"? Натомість гідні уваги полотна, що належать до двох напрямів, яким послідовно віддавав перевагу Медведчук. Перший – твори закарпатських художників різних стилів XX століття – від постімпресіонізму до соцреалізму. Другий – твори кримських художників минулого століття, відомі автори та роботи. І такі полотна справді варто зберегти для нащадків.
І от нещодавно в телеграм-каналі АРМА Олена Дума повідомила, що на зустрічі з тодішнім в. о. міністра культури Ростиславом Карандєєвим обговорили передання картин до Національного художнього музею України. Але, здається, чиновники заради піару біжать попереду воза. Адже судовий процес, що дасть змогу державі отримати у власність картини Медведчука, ще тільки на старті. І державі доведеться немало вкласти в зберігання цих картин. А ще має з'явитися правовий механізм, що дозволить передання їх саме цьому музею. Нині це тільки законопроєкт "Про особливості управління культурними цінностями та іншими активами". Тож що швидше закінчиться судовий процес, то більше шансів, що колекцію картин буде збережено. Бо є різні епізоди в історії АРМА. Приміром, у квітні 2023-го на засіданні ТСК Верховної Ради прозвучало: десятки вагонів із калієм, які належали товариствам "Уралкалій" та "Бєларуськалій" і перебували на балансі АРМА, безслідно зникли. І це вагони, яких під пахвою не винесеш.
Нагадаємо, Закон України "Про санкції" націлює на розгляд позову та стягнення активів протягом місяця. Уже давно місяць минув, а свого виступу ще не завершив перший адвокат, а їх у судовому процесі восьмеро. Переконати суддів і прискорити процес могли б вироки у кримінальних справах проти Віктора Медведчука й Оксани Марченко. Про деякі з цих справ ми вже розповідали. Але на сьогодні з дев'яти таких справ у жодній вироку немає. На початку процесу голова суддівської колегії Сергій Мойсак просив учасників суду бути конструктивними, "бо є ризик, що процес розтягнеться на два роки". Але хто його чує? Доки черговий адвокат виступає, у Медведчука й Марченко все не так уже й погано.

текст: **Тетяна РИХТУН,**
ілюстрації: **Степан ДІДЕНКО,**
інфографіка: **Дмитро СКАЖЕНИК**

РЕКЛАМА

• 102,9 FM Борислав

• 102,7 FM Старий Самбір

• 107,6 FM Новий Розділ

• 102,3 FM Тернопіль

• 89,7 FM Львів

• 107,9 FM Стрий

• 103,6 FM Радехів

• 102,6 FM Славське

• 107,5 FM Броди

• 89,8 FM Луцьк

• 89,5 FM Рівне

• 105,9 FM Турка

• 106,7 FM Шацьк

• 103,0 FM Червоноград

ДОБРА МУЗИКА,
ПОТРІБНІ РОЗМОВИ!

НАЙБІЛЬША МЕРЕЖЕВА РАДІОСТАНЦІЯ ЗАХОДУ УКРАЇНИ

0 800 336 946

www.galychyna.fm

@GalAnalytics

Перестановки в уряді – це як ін'єкція адреналіну

ВОНИ НЕ ПРИВЕДУТЬ ДО ЗБІЛЬШЕННЯ РЕСУРСУ СИСТЕМИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Олег СААКЯН, політолог

Кадрові зміни в уряді президент Володимир Зеленський анонсував іще пів року тому, коли змінювали військове керівництво. І ось цикл кадрових змін, пробуксовуючи, завершився. Чим і пояснюється те, що п'ять міністерських посад були вакантними. Вони чекали на загальне перезавантаження. Під нього не потрапили міністри та чиновники, замішані в корупційних та інших скандалах. Природа перезавантаження уряду полягала не у відповіді на суспільні запити чи скандали, а саме в заповненні порожніх місць у Кабміні та перестановці в ресурсних місцях. Також ці зміни стали відповіддю на запитання про відставку уряду, що вже висіло в повітрі. Підвішеність прем'єра Дениса Шмигаля, що не може піти у відставку під час воєнного стану, вже почала бути деструктивною для керованості ситуації в Кабміні. Треба було або знімати прем'єр-міністра, або давати йому мандат на те, щоб він залишався. Заміна лише частини уряду пояснюється тим, що у владі чудово розуміють: система не може впоратися з нагальними викликами, як-от мобілізація та енергетика. Ці й інші питання продемонстрували, що ми досягли серйозного рівня амортизації нинішньої моделі квазіручного керування з підвищеним рівнем централізації, але водночас влада демонструє неготовність змінювати цю систему. Тому йде шляхом точкових змін кадрів, перестановок між відомствами тих самих міністрів із тим, щоб спробувати підвищити ефективність уряду, але не здійснювати жодних принципових змін.

Ці кадрові зміни – як ін'єкція адреналіну. Навіть старі новопризначені міністри мають продемонструвати хоч якісь швидкі успіхи, але в довгостроковій перспективі ці перестановки не призведуть до збільшення ресурсу самої системи та підвищення її ефективності. Стеля, в яку ми вперлися, залишатиметься. Тому у стратегічному плані ми навряд чи матимемо якісь серйозні зрушення на краще.

Очевидно, що хрещеним батьком цього перезавантаження став глава Офісу президента Андрій Єрмак. Низку людей дібрала саме його команда. Зокрема, лави Кабміну поповнили собою представники ОП. Але знов-таки жодних змін не відбулося – Кабмін і до цього мав пряму орієнтованість на Офіс президента. Просто тепер це стало більш наочним, але сказати, що впливи ОП на уряд серйозно зросли, також не можна.

Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості очолив Герман Сметанін, ексдиректор Укроборонпрому. Для нього це, швидше, підвищення. Сметанін проявив себе достатньо ефективно як керівник Укроборонпрому. Відповідно, його тепер поставили очолювати всю галузь. А Олександра Камишіна, який очолював це міністерство, перекинули на посилення Офісу президента як ефективного менеджера для зовнішньополітичної та міжгалузевої взаємодії щодо оборонного сектора. Очевидно, що в цій перестановці кадри драбинкою пішли на підвищення, але все одно залишаються однією командою з тими самими завданнями і пріоритетами.

Рішення про заміну міністра закордонних справ Дмитра Кулеби ухвалювалося ще раніше. Для цього відбулася рокіровка між Офісом президента і МЗС, куди був відправлений першим заступником міністра Андрій Сибіга – спеціально для того, щоб перейняти справи Кулеби й потім максимально безшумно замінити його на посаді міністра. Позитив цього рішення може бути в тому, що Кулеба, який авансом через рішення Володимира Зеленського прийшов на посаду міністра закордонних справ і перебував на ній безпрецедентно довго – чотири з половиною роки, так само на прохання президента пішов із цієї

посади, коли в Офісі вирішили, що він має бути замінений на Сибігу. Перед останнім тепер стоїть завдання розбудови системи МЗС. В Офісі президента це вважали слабкою стороною Кулеби за всієї його зовнішньополітичної успішності. А негативне трактування може бути таке: Кулеба виріс політично, найперше в очах наших західних партнерів, здобув авторитет і серйозні контакти за кордоном. Відповідно, це могло стати підґрунтям для зростання його внутрішньополітичних амбіцій. Офіс президента відомий ревнивим ставленням до будь-яких інших політичних суб'єктних фігур. Тому зняття Кулеби могло бути пов'язане зі зростанням його політичної ваги.

Парламент не готовий демонструвати власну суб'єктність

Не думаю, що найближчим часом варто очікувати, що парламент набуде суб'єктності. Але навіть через це напівперезавантаження уряду ми побачили здатність парламенту надати голоси за відставку певних міністрів і складність набрати голоси за призначення. Це відбулося тільки після персонального звернення президента Володимира Зеленського до власної фракції. Парламент усе більше демонструє незгоду з безсуб'єктною моделлю, але ще не готовий демонструвати власну суб'єктність, і не факт, що буде здатний конструктивно продемонструвати її. Ідея про скорочення кількості держслужбовців – із серії "простих рішень". Сьогодні державна служба і служба в публічному секторі є вкрай непривабливими, особливо для людей, які йдуть туди не з корупційними інтересами. За цих умов у нас серйозний кадровий недокомплект у багатьох відомствах. Треба провести нормальний аудит. Зрозуміти, в яких саме відомствах бракує службовців і де потрібно збільшувати їх кількість, а де, навпаки, є нераціонально задіяні кадри й роздутий штат. Тому говорити про банальне скорочення, коли ціла низка кадрових позицій є вакантною, – це неправильна постановка питання, яке ми вирішуємо.

Є ініціатива "7 кроків до перемоги", яку розробила група Сергія Гайдая та Олеся Донія, де теж ідеться про скорочення державного апарату, створення професійної армії та перерозподіл держбюджету. Я вважаю, що має бути конкуренція візій та ідей, тому позитивно оцінюю появу такої програми. Вона доволі ідеалістична. Але візії такі й мають бути. Є низка позицій, із якими я міг би погодитися, є позиції, з якими міг би посперечатися. Але однозначно добре, що такі речі з'являються. Погоджуюся з цілями, закладеними в цій програмі, а от щодо механізмів серйозно подискутував би

Віталій МАРТИНЮК

КОМАНДИР

Неподалік від нас фотографуються канадці. Розгортають прапор своєї країни. Прямують до стели. Вона вказує на назву міста, про яке чули всі, хто стежить за подіями російсько-української війни. Покровськ.

До центру міста напряму проїхати неможливо. Ворог зруйнував міст. Помічаю уламок ракети, що валяється на дорозі. Забираю на пам'ять.

І бачу, що назустріч виходить той, заради кого я та фотограф сюди приїхали, – бойовий командир.

– Ще кілька хвилин, і ви мене вже тут не застали б, – каже.

Добре замаскований бліндаж. Пляшка лимонаду на столі. Чути гуркіт канонади. Це моє перше інтерв'ю в таких умовах.

Командир відповідає неквапливо й розсудливо. Відчувається: кидатися словами – не в його характері. Надто багато довелося пройти. І безсонна ніч на 24 лютого позаторік, і серія важких поранень на Херсонщині, після яких повернувся до лав Збройних сил України за чотири місяці. Каже, що його сильно змінила війна. Бо виникло гостре відчуття справедливості. Навчився бути спокійним у важких ситуаціях і керувати страхом. Не береться оцінювати непідвладні речі – приміром, доцільність Курської операції ЗСУ. Його завдання – зробити все, щоб Покровськ вистояв. І він зробить

"Росія перетворила свою церкву на нейротропну зброю"

ЦЕ ЗАГРОЖУВАЛО НАШІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ, – КАЖЕ ПОЛІТИК МИКОЛА КНЯЖИЦЬКИЙ

Верховна Рада 20 серпня ухвалила закон про заборону релігійних організацій, пов'язаних із Російською православною церквою. ЗМІ вже назвали це історичною подією. Чому це сталося саме тепер?

– Ми з колегами підготували такий закон іще 2022 року. Його основні норми увійшли в цей урядовий. Президент Володимир Зеленський дав доручення через кілька місяців Раді національної безпеки й оборони підготувати інший закон. Підготували, але він був слабкий. Ми працювали над ним у комітеті й об'єднали чотири закони в одному. Був іще закон колег про спрощений перехід з Української православної церкви у Православну церкву України та закон від Служби безпеки України. Не було єдиної концепції. Деякі закони одним рядком забороняли діяльність Української православної церкви Московського патріархату. Але якби ми ухвалили таке, то нас звинуватили б у забороні однієї з українських церков. Врешті ми заборонили діяльність російської церкви в Україні.

Юридична боротьба з Московським патріархатом розпочалася ще в березні 2022-го, коли до парламенту подали проєкт закону про заборону МП. Чому процес затягнувся на більш як два роки?

– Мені треба було спочатку переконати парламентську більшість у доцільності того, в який спосіб ми хочемо це зробити. Ще один фактор: я опозиційний політик. А влада не схильна приймати те, що готують опозиційні політики. Російська церква вкладала величезні кошти в те, щоб продовжити існувати в Україні. За гроші олігарха-втікача Вадима Новинського наймали американського адвоката Роберта Амстердама. Кремлівські та деякі західні медіа переконували американських сенаторів і конгресменів, що в Україні гоніння на церкву. Це тиснуло на наших парламентаріїв.

Як ви їх переконували?

– Посилалися на статті 9 і 11 Європейської конвенції з прав людини, яку Україна ратифікувала. У них ідеться, зокрема, про те, за яких обставин держава може обмежити свободи громадян. Якщо церква чи громада становить загрозу національній безпеці, то їхня діяльність може бути припинена. Якби відмовилися від посилань на Конвенцію, закон став би в рази вразливішим для оскарження в Європейському суді з прав людини.

Ми припинили діяльність саме російської церкви, бо вона закликала вбивати українців, загрожувала нашій національній безпеці. Є листи від СБУ на ім'я голови нашого комітету Микити Потураєва, які це засвідчують. Перевірили це, поспілкувавшись із юристами в різних країнах, зокрема з тими, хто має стосунок до Європейського суду з прав людини. І нас підтримали в комітеті. Додалися й інші представники влади: Олександр Аліксійчук зі "Слуги народу", Юлія Клименко з "Голосу". І група, яка за це виступала в Верховній Раді, стала великою – значна частина "Слуги народу", "Голос", "За майбутнє", частина "Довіри".

> Влада не схильна приймати те, що готують опозиційні політики

Що тепер мають робити представники Московського патріархату в Україні, щоб залишитися служити на законних підставах?

– Якщо УПЦ справді перестане бути з московським патріархом, розірве всі стосунки з Кирилом, їм ніхто не забороняє служити. Можуть доєднатися до ПЦУ чи бути незалежною церквою.

Має бути підстава, на якій існує церква. УПЦ не має томоса й не має рішення, що існує самостійно. Діє на підставі грамоти патріарха Алексія, тобто з волі російської церкви. А з Варфоломієм УПЦ розірвала будь-яке єднання і спілкування, після того як це зробила російська церква. Можуть ухвалити таке рішення, але не хочуть. Наприклад, як зробила Латвійська церква. Там президент подав закон

до парламенту про те, що Латвійська церква має бути незалежною від Росії. На цій підставі синод Латвійської церкви звернувся до Російської церкви з вимогою надати їм повну автокефалію і розірвати зв'язки з РФ. Якщо Москва цього не зробить, то мають право апелювати до Варфоломія, якщо хочуть мати автокефалію. Але Україна вже має автокефальну церкву, яка отримала томос. Вони можуть доєднатися до Православної церкви України. Митрополит Епіфаній повідомив Онуфрієві, що готовий до діалогу. Якщо не хочуть об'єднуватися, можуть залишатися неканонічною церквою. Київський патріархат був неканонічний майже 20 років. Релігійна громадська організація, яка не порушує законів держави, має право існувати. Це свобода віри. Ми заборонили лише зв'язки з Москвою. Це принципова відмінність нинішнього закону від напрацювань два роки тому.

Як ми дізнаємося, що розірвали всі зв'язки?

– Є докази протилежного, релігієзнавча експертиза, проведена нашою державною службою з етнополітики, прямо вказала на ці зв'язки. Більшість єпископів УПЦ ніколи не порве з Москвою. Вони так від неї залежні, отримують кошти, мають паспорти, що це неможливо. Але подвійні агенти можуть бути в будь-якій структурі, навіть в українській церкві. Завербувати можна будь-кого. Не всі є агентами в УПЦ МП. Я переконаний, що є такі агенти в інших церквах та інших конфесіях. Їх там менше, але вони теж є. Їх має викривати СБУ.

Українська православна церква може отримати ще один томос?

– Влада спочатку взагалі не хотіла обмежувати діяльність УПЦ. Їм здавалося, що Онуфрій зможе порвати з Москвою і тоді Зеленський допоможе йому отримати ще один томос, бо в усьому конкурує з Петром Порошенком. Про це у владі говорили відкрито. Але не може бути десяти православних церков. Томос, який ми отримали, не церкві дали, а українському народу, державі й церкві одночасно. Щоб отримати томос, тодішній президент Петро Порошенко звернувся до парламенту, а той написав звернення до Варфоломія. Але наша влада чутлива до настроїв суспільства. І коли 80 відсотків населення вважають, що держава має контролювати Московський патріархат, а 60 відсотків вважають, що російська церква має бути закрита, а в деяких регіонах ця кількість є критично великою, очевидно, влада не могла вже мовчати.

Деякі священники УПЦ зрозуміли, що томоса їм не дадуть, і почали думати, що отримають якийсь тимчасовий дозвіл від Варфоломія бути окремою церквою. Згодом надіялися, що Константинополь відкриє тут екзархат і візьме до нього всю цю російську церкву. Це теж неможливо, бо екзархат – це по суті посольство. А відповідно до канонічних правил православної церкви, кожна держава має свою церкву. У нас це Православна церква України.

У нас світська держава, ми не судимо, як у деяких країнах, за законами шаріату чи іншими релігійними. Але церква ›

Микола КНЯЖИЦЬКИЙ

56 років, політик
Народився 2 червня 1968-го у Львові. Батько працював учителем у школі, мати – бібліотекаркою.
Закінчив факультет журналістики Київського державного університету. Другу вищу освіту здобув на факультеті міжнародного права і бізнесу в Інституті післядипломної освіти Львівського університету імені Івана Франка.
Був спеціальним кореспондентом інформації Держтелерадіо Української Радянської Соціалістичної Республіки і власкором Центрального телебачення в Україні. Завідував корпунктом спільного радянсько-канадського підприємства "Телерадіокомпанія "Міст", був спецкором політичного аналізу та прогнозу Держтелерадіо України, вів з Олександром Ткаченком програму "Вікна". Один з ініціаторів створення мережі недержавних станцій УНІКА.
Керував медійними компаніями й телеканалами "Тоніс", СТБ, УТ-1, "Газета 24". Був головою редакційної ради телеканалу ТВі.
Народний депутат трьох скликань.
2013 року створив телеканал "Еспресо TV".
Ініціатор щорічного міжнародного форуму Центральної та Східної Європи Via Carpatia.
Співавтор Закону "Про забезпечення функціонування української мови як державної".
У шлюбі. Дружина – 54-річна Лариса – пресменеджерка. Має трьох дітей: син – 32-річний Леонід – військовослужбовець Збройних сил України, раніше працював у кінематографі, донька – 19-річна Анастасія – студентка, 10-річний Антон – школяр.
Живе в Києві та Львові

› має великий вплив у державі, що позначається на нашій безпеці. Тому я пропонував, щоб томос було занесено в закон. І щоб, як у Польщі, інші православні церкви могли відкриватися лише з благословіння митрополита Київського. Ці норми не ввійшли до закону. Влада була проти. Хоча колись це питання знову виникне і не лише у зв'язку з Москвою, а у зв'язку з Румунією, наприклад, чи з іншими країнами, які відкривають у нас свої парафії.

Московський патріархат на ухвалення закону відреагував стримано. Чи означає це, що в тому є лазівка, якою Українська православна церква може скористатися, щоб уникнути заборони?

– Ні, навпаки. Вони хотіли, щоб закон був радикальніший. Без посилання на європейські норми. Бо вони тоді могли звернутися до Європейського суду і всюди кричати, що в Україні порушують права людини. Тепер на кожну їхню спробу це сказати ми одразу апелюємо до європейських норм, нашої Конституції, пояснюємо, що це супердемократичний закон, і їм немає що казати. Тому провокатори від них хотіли забрати наші посилання і практику європейських норм. Крім того, було рішення Конституційного суду у справі закону про перейменування, який так і не набув чинності, бо його критики звернулися до Конституційного суду, мовляв, він не є конституційним. Цей закон говорив, що російська церква в Україні має називатися російською, а не українською. І от у рішенні Конституційного суду прямо сказано, що, коли є загроза національній безпеці від релігійної організації, її діяльність має бути припинена. А рішення Конституційного суду прирівнюється до Конституції – найвищого закону Української держави.

З людьми треба говорити

Боротьба йшла проти того, щоб ми їх називали конкретно російською церквою в Україні. Вказували на інші церкви з центром у Москві. Є і протестантські конфесії, які мають центр у Москві, окремий від російської держави, але вони не виступають проти нас. У Вилковому, в регіонах Одеської області й поблизу румунського кордону живуть старообрядці. Вони свого часу не прийняли змін у російському православ'ї. У них своя конфесія. Колись у Білій Криниці Чернівецької області в них був центр, але вони захотіли незалежності. І митрополит із Білої Криниці переїхав у Румунію. Тож вони підпорядковуються своєму митрополиту в Румунії, будучи російською церквою, ніяк не пов'язаною з РПЦ у Москві. Водночас можна сказати, що РПЦ – це частина російської держави.
"Росія використала підконтрольне їй православ'я як інструмент мілітаризації, перетворивши його на нейротропну зброю", – сказав Блаженніший Святослав Шевчук, і я в цьому з ним повністю погоджуюся. Очевидно, від цієї зброї ми маємо знаходити захист.
Хоча в законі і сказано, що він може стосуватися й інших церков, але в нас вона така, що загрожує нацбезпеці, лише одна.

Отже, закон 8371 не є забороною церкви, а її захистом від небезпеки використання релігії як зброї. Закон стосується всіх релігійних організацій із керівними центрами у країнах, визнаних Верховною Радою агресором. Президент виступив за цю незалежність церкви, підтримав законопроєкт, і більшість депутатів із його фракції за це проголосувала. Хоча вони збільшили термін, під час якого держава має право подати до суду після ухвалення закону – до дев'яти місяців. Це некритично для нас, бо в законі є норми щодо тих, де залежність від Москви прямо доведено, то їхня діяльність має бути припинена негайно. І вже вони можуть подавати до суду та оскаржувати.

Попри загальне схвалення лунає і критика, мовляв, закон не забороняє й не зупиняє діяльності, а лише створює механізм, який тепер буде запущений, – і тривалість буде місяці, якщо не роки. Як оцінюєте цей закон?

– Так, держава не забороняє російської церкви. Для священників зробили простіший механізм переходу в ПЦУ. У статуті УПЦ МП сказано, що вона підпорядковується російській церкві. Вони згадують Кирила, моляться йому. Є обґрунтовані факти, що вони є частиною цієї церкви. Триває експертиза від Державної служби з етнополітики. Коли завершиться, держава має право заборонити діяльність цієї організації. Якщо доведуть усе, пишуть припис, просять розірвати зв'язки протягом декількох місяців. Якщо зв'язків не розривають, вони подають до суду, і той ухвалює рішення: є ці зв'язки чи немає. Якщо суд доводить наявність цих зв'язків, то таку організацію ліквідують. Закон набуває чинності за місяць, перевірка займе три місяці, тоді надішлють припис. Якщо на нього не відреагують, за чотири місяці їх можна закривати. Якщо буде на це політична воля.

Створюють ліквідаційну комісію, майно церкви переходить державі, чи розривають угоди про оренду такого майна.

Як це відбуватиметься, наприклад, в окремій громаді в селі? А якщо люди будуть проти, що робити? Можливі протести?

– Протести можливі. Але це процес не одномоментний. Священники матимуть дев'ять місяців, щоб подати до суду. А з людьми треба говорити. Місцева влада й СБУ також мають долучатися й пояснювати. Держава повинна не тільки приймати й забезпечувати виконання законів, а й вести комунікаційну кампанію. Це мала б Держслужба з етнополітики робити. На жаль, там із 40 людей частина – прихильники російської церкви. Ми, законодавці, створюємо закон. Справа ще за виконавчою владою. Зі свого боку стежитимемо за виконанням закону.

Спершу був величезний спротив. Потім президент Зеленський вирішив підтримати цей закон – і ми побачили велику підтримку.

Коли я проводив Закон про мову, теж було багато ультраправих, які казали, що він слабкий. Інші кричали, що закон жахливий, забороняє вдома говорити російською, хоча він не поширювався на сферу приватного спілкування. Інші казали, він не працюватиме, бо довго впроваджуватиметься. Справді, ми його ухвалили 2019-го, а останні норми набували чинності 2024-го. Але закон працює.

Попри війну в українському суспільстві все ще чимало вірян Московського патріархату. Чи є загроза вибуху невдоволення та розколу суспільства?

– Не бачу для цього підстав. Бо, по-перше, не буде такого, що в один день хтось прийде й опечатає всі церкви. По-друге, цих парафіян не так багато. Соціологія каже, що їх 4 відсотки. Локально вони зосереджені в Центральній Україні й мають можливість продовжити сповідувати свою православну релігію в законний спосіб.

Які можуть бути наслідки ухвалення закону для Православної церкви України? Чи відбудеться злиття ПЦУ та УПЦ в єдину церкву?

– Не вірю в злиття, але вірю в збільшення кількості переходів у ПЦУ на рівні парафій. Врешті, Онуфрій – українець, попри те що має російський паспорт, походить із Чернівецької області. Що йому заважає бути в ПЦУ, як і багатьом іншим єпископам УПЦ? Єдине, що він не може там бути першою особою.

Релігійна свобода є складовою демократії

Багато людей із російської церкви в Галичині перейшло 1991 року або в УПЦ МП, або в Греко-католицьку церкву. І в Греко-католицькій церкві багато священників, які були в російській церкві, так само, як і в ПЦУ тепер. Православна церква України визнає всіх, хто хрещений у тих церквах, нікому не треба перехрещуватися. Визнає і сани, які мають ті священники.

Філософ і релігієзнавець Мирослав Маринович сказав серед іншого, що одним із досягнень незалежної України є релігійна свобода. Погоджуєтеся з ним?

– В Україні кожен може сповідувати будь-яку релігію й молитися будь-якому Богу, ніхто цього не забороняє. Є певні обмеження, що стосуються національної та громадської безпеки щодо більше схожих на шоубізнес. Ці обмеження всюди у світі діють. Колись у Японії заборонили групу вірян, які називали себе Аум Сінрікьо (секта стала відомою після здійснення заринової атаки в токійському метро 20 березня 1995 року. Тоді загинули 12 осіб, тисячі постраждали. – *Країна*). Їх заборонили так само в Німеччині, бо вони становили загрозу національній безпеці. Є жорсткі винятки, коли можна обмежувати діяльність релігійних організацій. І в Європейській конвенції, і в нашій Конституції. Поза цими винятками в нас повна свобода. А релігійна свобода є складовою демократії. Бо демократія – це влада людей і пріоритет права людини, зокрема й на свободу віросповідання.

текст: **Ірина ЛЕВИЦЬКА,** фото: **Дарина ЛАВРІН**

Микола ВЕРЕСЕНЬ

64 роки, ЖУРНАЛІСТ, ТЕЛЕВЕДУЧИЙ

”НА БУДЬ-ЯКЕ ЗАПИТАННЯ ДАЮ БУДЬ-ЯКУ ВІДПОВІДЬ”

Я ізвращенєц. Бо вважаю, що головна ерогенна зона в жінки – мозги. Тому до класичної вроди ставлюся з підозрою. Мій батько-академік привозив із-за кордону замість джинсів, жуйок і пепсі-коли квіти, вино, сир, журнали. І на обкладинці одного з них було фото вродливої дівчини. Але вона здалася мені такою холодною, далекою, байдужою, як скульптура. Мені тоді було 17 – якраз той вік, коли швидше ерекція, ніж мозги. А я розглядав це фото й не відчував жодних емоцій.

У мене не буває усталості. Часто почуваюся на 15 років, інколи на 25. Коли думаю про жінок, то на 40. У Стародавній Греції це був вік чоловічого повноліття. Жіноче там наставало раніше, до перших пологів.

Друзів у мене майже немає. І майже всі вони загинули. Трагічно. Головний редактор ”Телевізійної служби новин” Олександр Кривенко розбився в автокатастрофі, помер на моїх руках. Телеоператор Тарас Процюк загинув у Багдаді. Журналіст Сергій Набока помер під час службового відрядження до тюрми, в якій раніше перебував в ув’язненні. Засновник Інформаційного агентства ”Українські новини” Михайло Коломієць повісився в Білорусі. І ось недавно помер Олександр Мартиненко, генеральний директор інформагентства ”Інтерфакс-Україна”. Лишився лише один друг – Лесь Подерв’янський.

Ворогів не рахую. Але відчуваю, що їх до біса.

Коли я у Львові кажу в телефон російською другу-іноземцю: ”Алло, привет, как ты?”, то вся вулиця завмирає. Я майже фізично чую: ”Ах ти ж, с*ка. А ще україномовний, блін, Вересень”. Але в Києві російську толерують. Бісить, коли чую довгу розмову російською в магазині чи на базарі. Я не роблю зауваження, але волосся на загривку піднімається. Для цього ж не треба досконало знати українську, варто вивчити 50 слів. Просто з поваги, через війну: ”Дайте, будь ласка”, ”Дякую”. Ні, ”дайте, пожалуйста”, спасибо”. І соціум це сприймає.

1992-го я думав, що років через п’ять, після Польщі, ми вступимо в Євросоюз, потім туди-сюди – і в НАТО. Але доки нація не визріє, ми туди не потрапимо. Це як народити дитину за два місяці. Неможливо.

Переконаний, якби на виборах президента 2019-го переміг кандидат тих 24 відсотків, які голосували проти Зеленського, то нині в Києві стояли б російські солдати. Бо тільки нова генерація – хоч би яка вона була, без досвіду, молода – здатна зламати алгоритмічні дії. Досвідчений політик робив би за методичкою: напали на країну – уряд в екзилі. А наш уряд нині тут.

Зеленського я матюкав усі два перші роки його президентства. А коли почалася війна, побачив, як він правильно поводиться по-піарівськи, в хорошому розумінні цього слова. Звернення до парламентів, візити. Це нас почасти врятувало.

Патякають, що світ нібито втомився від України. Пі*дьож! Це так подається. Кажуть про якісь ”тривожні нотки”. А де, хто сказав? Багато слухаємо росіян. А їм це і треба. Реагувати – так, звертати увагу – так, але не варто робити з цього порядок денний. Якщо почитати соцмережі, то враження, що вся Україна гуде. А гудуть лише надактивні 3–5 відсотків. Тобто в Україні цей хайп теж комусь вигідний.

> ”Ворогів не рахую. Але відчуваю, що їх до біса

Жахає недолугість і якість роботи багатьох українських журналістів. У нас немає журналістики, але є окремі журналісти. Більшість поголовно тупа, не кваліфікована, а нахватана. Я не кажу, що ці люди – свідомі агенти Москви. Вони просто тупі. Підхоплюють клікабельні слова: ”батальйон Монако”, ”всі втекли”. Насправді нелегально український кордон перетнули 25 тисяч людей. На фронті в нас мільйон. Який це відсоток від мільйона? А пізд**жа на три мільйони!

Відповідні асоціації викликає і закон про мобілізацію. Скільки людей іде на фронт – і добровільно, і за призовом? Тільки в ”Дії” свої дані оновили понад 2,5 мільйона чоловіків. А прийшли на фронт 25 тисяч. Так, може, нам не треба 2,5 мільйона, може, достатньо 25 тисяч.

Ще гірші за тупих журналістів блогери. У тих хоча б головний редактор, може, профільтрує і зупинить ахінею. Ну а блогерам ніхто не завадить поширювати маячню. І вони формують суспільні дії. Це ж я як відповідальна людина, яка 12 років на ВВС відтарабанила, кажу, що не можу коментувати ситуацію на фронті, бо не військовий. А навколо купа блогерів це робить. Вони ж усі вважають себе Клаузевіцами, Мольтке, Наполеонами, вони ж усі все знають.

Микола ВЕРЕСЕНЬ

Справжнє прізвище – Ситник
Народився 5 січня 1960-го в Києві. Батько – Костянтин Ситник – віцепрезидент Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки, ексголова Верховної Ради УРСР X скликання. Мати – Кірєєва Клавдія – історикиня.
Закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка – нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка – й аспірантуру Інституту історії України.
Працював археологом-реставратором. Рік був моряком далекого плавання, викладав історію в Київському педучилищі №1 та курс "Викладач телепрограм" у Національному університеті культури і мистецтв, Інституті кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого.
Був кореспондентом російської та української редакцій BBC у Лондоні. Вів програми "Табу" й "Без табу" на телеканалі "1+1", "Попередження" – на Першому національному й радіостанції "Вести", токшоу "Година з Вереснем" – на телеканалі NewsOne. Мав авторські програми на телеканалах "Прямий", "Апостроф TV".
Співзасновник громадської журналістської організації "Хартія-4", член Комісії з журналістської етики, ведучий токшоу "Без кордонів" на Радіо "Ера".
Із 2022 року – ведучий на каналі "Еспресо".
У шлюбі. Дружина – 64-річна Олександра – викладачка. Виховали доньок: 43-річна Олександра працює юристкою у Страсбурзі, 24-річна Романа вчиться на історика в Ягеллонському університеті, до цього навчалася в університетах у Києві, Берліні, Тарту, Ґлазґо.
Подобається класична музика, зокрема Другий концерт для скрипки Нікколо Паганіні та Перший концерт для фортепіано Петра Чайковського, хабанера з опери Бізе "Кармен" і арії у виконанні Марії Каллас.
Має кішку Кісіду.
Живе в Києві

› Мені 64, і часто виникає думка, що вже все знаю. Вперше таке зі мною було в 19 років. Я був тоді моряком далекого плавання, повернувся до Севастополя. Я бачив Африку, Латинську Америку, всю Європу, зустрічався з купою цікавезних людей. А тут – Радянський Союз, совок. А до плавання я був страшенний хуліган, мене оголошували у всесоюзний розшук, часто потрапляв у ментярні. Здавалося, пізнав усе. А потім виявляється, що і в 25 ти нічого не знаєш про життя. А потім – що і в 35 ти нічого про нього не знаєш. І правда в тому, що коли ти вже все знаєш, то тебе викликають на зустріч із Богом. І вже тоді найгірше, що весь цей твій доробок іде в нікуди, ним ніяк не можна скористатися. Ти все знаєш, і все – пора в гроб.

Коли я брав шлюб, то думав: якщо не сподобається, то розлучуся. І от ми з дружиною разом понад 40 років. Секрет цього – ми не сильно набридаємо, не аж так, щоб розбігтися.

Не буває суцільного щастя. Такий варіант лише для ідіотів. Це можливо лише після лоботомії. Вона веде до щастя швидкими кроками.

Завжди заздрив хлопцям, які казали, що пішли до проституток. У мене нічого не вийшло б. Мій організм так не може. Мені треба якась процедура, щоб жінка сподобалася. Вона має щось влучно сказати чи якось оригінально повестися.

Із цими відключеннями світла нарешті знову почав читати паперові книжки.

Я противник і ворог слова "виховання". Якщо ти не б'єш жінку, то діти не битимуть своїх жінок по голові. Якщо жінка б'є тебе по голові, то діти битимуть своїх чоловіків по голові. Якщо діти бачать, що батьки чимось цікавляться, ходять у театр не тому, що їм треба, а захотілося. Якщо багато книжок удома, рано чи пізно це дасться взнаки.

Я ріс у середовищі геніїв

У мене була дивна ситуація з вихованням. Батько, Костянтин Меркурійович, постійно працював. Уже коли я став дорослим, його друзі казали: "Ну, Костя ж сином ніколи не займався". Але батько завжди був для мене прикладом. Умів переконати у своїй правоті або ж робив так, щоб я починав сумніватися у своїй.

Мама більше любила старшого брата. Він такий був слухняний, покладистий. Хороший мальчик. А я – поганий мальчик.

Якби я мав волшебную палочку, то хотів би знати всі мови. Англійську – щоб мандрувати, італійську – за красу, милозвучність, поезію; голландську – за образотворче мистецтво. Китайську – якою говорять півтора мільярда людей – бо там своя культура і свої дивні таргани. Тобто не треба впиратися в те, щоб українська мова була загальновживана. Вона все одно нею буде. Тут немає варіантів. Тут питання: коли?

Щодо Народного руху України: під час візиту Горбачова в Київ була розмова в ЦК за участю Щербицького, Івана Драча, Дмитра Павличка й інших митців – така от тусівка. І ці хитрі хлопці обдурили можновладців, кажуть: "Ні-ні, ми ж за перебудову. Наша політсила називається "Народний рух України за перебудову". Хоч коли я заходив до їхнього офісу – ці дві кімнатки в Музейному провулку, – мене аж тіпало, бо розумів, що зараз може прийти КГБ. На дзвінки в офіс

партії відповідали: "Народний рух України за незалежність вас слухає". Там ніколи не говорили "за перебудову".

Білоруська мова вмирає. Це екологічна проблема. Треба, щоб у природі були і краби, і таргани, і рослини, і решта всього. І от зникає вид тварин чи рослин – і світові ЗМІ б'ють на сполох: останнього тигра вбили в Африці. Але про мови так чомусь не переймаються. Умирає білоруська, а людству пох*й! А нею ж мають говорити 10 мільйонів.

Матюк у російському варіанті означає агресію. А от наше покоління, яке втілив Лесь Подерв'янський, винайшло матюки без агресії. 1994 рік, Микола Княжицький організовує перше українське нерадянське телебачення. Нині покійний Сашко Кривенко стає головним редактором. Перший ефір: нас троє – я, Ростик Хотин і Віталік Портников – вели програму "Вікна у світ". І Сашко такий: "Нам би прийняти свої матюки, і тоді ми остаточно відокремимося від Росії".
Але нині інколи на телебаченні, якщо не матюкаєшся саме агресивно – ніх*ра не рухається.

Не дуже розумію слово "дружба". Було таке радянське визначення: "дружба – понятие круглосуточное". Мабуть, якісь шістдесятники придумали, щоб у будь-який момент подзвонити, приїхати й поплакати. Для мене дружба – це співрозмовництво. От коли бачу, що ця людина мені щось приносить у розмові і я на щось починаю інакше дивитися, краще розуміти, тоді й сам тягнуся. Бо не хочу бути тільки донором або тільки реципієнтом. Тоді починаю якось випромінювати, намагатися, щоб ми якось збагачували одне одного.

Людство не змінюється. Воно видозмінюється

Мені пощастило. Я ріс у середовищі геніїв, батькових друзів. Таких, наприклад, як академік Олександр Кірсанов. Його іменна реакція є в кожному підручнику з хімії. Отримав Ленінську премію, хоч ніколи не був у партії. І так швидко премію дали тому, щоб не висунули на Нобеля.
15-річним я в один час із Кірсановим лежав у лікарні у Феофанії. Батько казав: "Олександре Васильовичу, ви якось просвіщайте Миколу". Той заходив до мене в палату й говорив: "Ну что, молодой человек, пгайдёмся". І ми йшли в парк, де він розповідав про природу алкоголізму та пояснював хімічні процеси, пов'язані з ним.

Після школи я хотів вступати в університет, на міжнародні відносини. Звісно, син академіка, золота молодь, всі діла. А академік Арнольд Миколайович Шлепаков заявив: "Слухайте, ну це ж не освіта". І спитав, що мене цікавить. Кажу: історія. Так із його подачі я вступив на історичний факультет.

Люблю гроші. Але мене важко купити. Якщо подаруєте мільйон, візьму. Якщо скажете: на мільйон і зроби отаке, то сильно думатиму. Товариш якось говорив: "Тебе наймати не можна. От тобі дадуть 10 мільйонів, скажуть, попрацюй на газету "Правда". Ти візьмешся. Але будь-який читач через два номери зрозуміє, що ти, сука, ніх*я не комуніст. Тебе виженуть і заберуть гроші". Тому я не багатий.

Щоб у Києві нормально жити місяць, треба мати мінімум півтори тисячі доларів, якщо є своя квартира.

Я єдиний шмоточник у сім'ї. Якось на початку літа я захотів футболку з кишенею. Кажу дружині: "Давай купимо". А вона: "Я порахувала, у тебе 32 футболки, тобі треба ще одну з кишенею?" Тож я – модник, але не брендовий. Можу на базарі щось купити, на секондхенді.

Не люблю бути бідним, обмежувати себе в побутових речах. Не хочу заощаджувати.

До Бога ставлюся з повагою. У нас із Ним порозуміння поки що. Але без панібратства. Намагаюся не гнівити Його – не робити великих гріхів, не сильно порушувати 10 заповідей, дбати про категоричний імператив Канта – і якось воно більш-менш виходить нам бути в злагоді.

Українці нечасто зверталися до Бога. Він так високо. Такий недосяжний, невідомий. Ближчим був святий Миколай: ти його розумієш, а він – тебе. Йому можна поскаржитися, поматюкати: я на тебе розраховував, а ти підвів.

Людство не змінюється. Воно видозмінюється.

Більшість видатних російських письменників були українці. У Росії нема тла, з якого можна черпати міфологію.

Не знаю, що є моїм найбільшим талантом. Він змінюється приблизно раз на 10 років. Нині – це здатність зрозуміти людину, навіть яка тобі не подобається. Пам'ятаю, як я ненавидів віцепрем'єра Віктора Пинзеника, який, на мою думку, 1992 року щось не так робив. Для мене прикладом був батько польських реформ Лєшек Бальцерович. Я хотів, щоб і в Україні вони були швидкі й негайні. А тепер зрозуміло, що це неможливо, що Пинзеник так поводився, бо в нього були інші обставини, оточення, виховання, політична культура у країні.

Нормальні люди з віком стають більше схильні до прощення.

Якщо вам 20 років і ви не комуніст, то у вас немає серця.
А якщо вам 40, і ви все ще комуніст, то у вас немає голови, – казав Жонас Савімбі, засновник повстанського руху в Анголі. Так прокоментував зміну поглядів упродовж життя.

Системна помилка – українці ніх*я не досліджують Росію. Вони бачать свої недоліки і їх абсолютизують. У росіян усе навпаки.

На будь-яке запитання даю будь-яку відповідь – таке гасло висіло на четвертому поверсі лондонського офісу російської служби BBC.

текст: **Тетяна ПОРХУН,** фото: **Тарас ПОДОЛЯН**

Грушеві аромати сірого совкового серпня

Олег УЩЕНКО

Сонце навіть крізь зелене скельце з розбитої пляшки все ще разило очі, а в полудень припікало, як воно собі любило з початку літа. Ближче до лісу ставало видніше, що на його зеленому махирі звідкись з'явилося трохи жовтого листя на деревах. Небагацько, наче сивина на волоссі тридцятилітніх. Між гіллям у вогку прохолоду лісу пробивалися золоті стовпи світла, і в його теплі охоче грілися різні мушки, комашки, спори й інша лісова мікроживність, якої тут не бракувало.

На полях день і ніч гули комбайни, бо збіжжя вередливе – нагадував нанашко Шеремета, виринаючи з пилу серед вулиці, – перестоїть на сонці, й колос розсиплеться. Запиленими розбитими гостинцями вантажівки звозили врожай на тік. На лісових галявинах насичено і п'янко пахло сіно, яке сушилося вицвілими рядами й голосно шурхотіло та тріщало під кожним кроком. Ми котили перед собою величезні камери від задніх коліс тракторів і всі як один у широченних чорних трусах галасливою компанією, босоніж, підстрибуючи на колючих камінцях, мчали до ріки чи на стави. Ці чорні труси по-підлому довго висихали, тому бабусі легко вгадували, де ми пропадали, – у воду застрибували вже без них.

Це нас, правда, не рятувало, бо бабусі розуміли, звідки ми верталися з величезними камерами. А коли ми азартно били себе в груди, доводячи, що не купалися, нас підводили до люстер, повертали голови й показували на шиях під вухами засохлий мул.

Серпневі ночі наповнювалися особливою літньою атрибуцією. Приміром, із садів починали доноситися глухі звуки. Спершу рідкісні та поодинокі, що додавало їм містичності, і я перелякано тулився до баби Тоні, уявляючи, що то з якогось дерева зістрибнув вовк або навіть Щезби. Але гупань ставало щоночі більше, і згодом до них звикалося. То падали, нагадуючи, що осінь вже причаїлася за садом, грушки.

На городі в бабусь росло дві височенних грушки, які садив їхній батько, мій прадід Мар'ян, ще перед Першою світовою. Людською мовою, їхні кращі часи ці деревиська пережили до і після Другої світової. Бабусі розповідали, що плоди були подовгасті, з короткими грубими відростками біля плодоніжки, мали червоні боки й були страшенно водавими – так на Опіллі називають найкращу соковитість. Нам ті грушки запам'яталися височенними грубезними кронами з міріадами рясних, але дрібних плодів. Бабусі називали їх дичками. Вони пахли, й від їхньої солодкості аж злипалися губи, але їх основне призначення – на компот.

Бабусі часто наповнювали ними кухню, після того як приготували страви, тому дички дуже апетитно пахли димом, а коли ми їли їх немитими, то на зубах скреготів попіл. Чорний-пречорний узвар із дичок став символом мого дітоцтва – то знову по-опільськи. Солодкий, прохолодний, страшенно пахучий – він був незамінний у гастрономічному дуеті з сирними або зі сливовою мармулядою пампухами. Їх іноді бабусі насмажували нам просто так, наприклад, до неділі. А в будні дні могли приготувати вергунів – хрусти, а на мочанку до них трішки свіжих повидлів із дичок. Ті повидла не встигали вистигнути.

У серпні мамулька з татом приїжджали не лише в суботу, але й у будні дні. Коли вдавалося вирватися з роботи. Їх привозив не останній рейс автобуса, а той, що бабці називали третім. Іноді мамуля навіть не заходила до хати, а одразу бігла на город. Котрась із бабців виносили їй туди обід. А ввечері, коли мама милася перед автобусом, то нагадувала мені, що маємо ще знайти форму.

Саме знайти. За 30 років після відновлення незалежності в Україні виросло покоління, яке не просто не розуміє таких словосполучень, коли треба щось придбати. Це покоління навіть не усвідомлює його логіки. Бо, що означає знайти, якщо в магазині завжди є вибір. Були би гроші.

Я слухняно кивав головою до мамулі, що зрозумів, і мені робилося сумно, бо усвідомлював, що мене не забирають до Станіславова лише через те, що поки що не розвідали, де шукати ту форму. Тобто до кого звертатися. Одного року мені пощастило й по приїзді до міста в шафі на окремому вішаку мене чекав новенький шкільний однострій, синього кольору з блюзою, пошитою, наче куртка. Покупавшись, я одягнув, щоби знати, скільки підгинати штани. Але то був лише один такий рік. Клятий совок умів усе перетворити на вакханалію недорозвинутості. Хоч би як я старався відтягнути, але якогось дня перед автобусом мене теж мили і я їхав разом із мамою до міста. У перші хвилини перебування в автобусі трохи відчував себе дикуном. До міста ми доїжджали вже за сутінків, і найперше тато показував мені сигнальне світло на телевежі. Воно блимало високо над містом здалеку. Автобус мчав, на розбитій дорозі його підкидало, всі, хто в ньому сидів чи стояв, незалежно від віку дружно

підстрибували, а старші голосно ойкали. Мамулька ще мусіла притримувати сітку з яйцями. Досі не розумію, як їй вдавалося довезти їх вцілілими.

Я з татом відправлявся до ванної купатися, а мамуля готувала на кухні нам вечерю. Зачувши знайомі голоси, я мокрий підбігав до вікна привітатися з хлопцями. Микола, Олег, Василь галасували на велосипедах, я махав до них руками, але доки не втягувався в міський побут, то сприймав людей, які мусіли в ньому перебувати, зі співчуттям.

Я навіть собі співчував. Бо мені щохвилинно не вистачало глухого гупання грушок, оводів, які обкусували мокрі ноги й дупи, доки висихали розтягнуті на лозах труси-вітрила, солодко-кислої ожини, соки якої розтікалися по бороді, й навколо нас гуділи надокучливі та трохи нервові бджоли. Мені бракувало садів, у які ми заходили тихцем із пасовиська або перебігаючи городами з кукурудзи в кукурудзу. Бракувало, наче наркоману зілля, студеної води з криниці, яка пилася прямо з відра або лежачи, якщо з джерела. Бракувало зірок, які миготіли до мене, коли лежав на оборозі.

Але совковість була нещадна, й наступного дня я з мамою йшов по магазинах. Це нині відвідування магазинів – окрема розвага, яка навіть має власну назву шопінг. Ооооо! Совковий шопінг не мав нічого спільного з нинішнім. Тепер ми заходимо до магазину – й очі розбігаються від вибору. Тоді очі розбігалися від черг. Треба було придбати зошити, щоденник, лінійки, олівці, комірці, пенал, ручку, чорнило. І за всім цим тягнулася окрема черга. Ці черги люди займали автоматично. Тобто спершу займали, а потім довідувалися, за чим вона. Зрештою, а яка різниця, якщо треба всього?

Вистоявши половину дня, ми лише скуповували дріб'язок. За взуттям і формою мусіли побігати по базах або заходили до магазинів, як тоді казали, з чорного ходу. Доступ до чорного ходу в епоху совка вважався максимумом престижу. Вуйко Василь, татів шваґро, який працював на базі, водив нас по комірчинах різних магазинів, де я в напівтемряві міряв різні форми чи взуття. Із взуттям було ще складніше, ніж із формою.

Сьогодні це видається карикатурним, але вуйко Василь у стилі совкових детективів приводив нас до знайомих, які мали доступ до взуття, розмовляли якимись натяками, й таким чином я отримував кеди, кросівки, мешти, тонке спортивне, грубе спортивне, форму. Але перелік приблизний, бо не все щастило знайти.

Стомлений, розлючений, але щасливий, що в мене вже все є, я приходив додому й кидався на руки до стрийка Івана, з яким ми наступного дня йшли на чебуреки.

– Чебуреки! Чебуреки! – кричала на весь ринок тьотя Зоя, яка жила в нашому будинку. Стрийко купував нам чебуреки, в один кульок набирав пиріжків із лівером, а в другий – пиріжків із повидлом. За цей час тато встигав принести з магазину пиво. Мені зазвичай тато і стрийко давали надпивати білу шуму. Стрийко любив пиво зі сметаною, а тато з яйцем. Мені не подобалося те й те. Але мене про це ніхто не запитував.

Ми з мамою спершу з'їдали свої чебуреки, за ними – пиріжки з лівером, а потім десерт – пиріжки з повидлами запивали чаєм. Тато зі стрийком солодких пиріжків не хотіли.

Перед самою школою я ще бодай на тиждень виривався до серпневого грушкового раю на Опіллі. Баба Люля з бабою Тонею, як могли, наповнювали всім найкращим лічені дні мого дитячого щастя перед школою. Бувало, що я снідав, обідав і вечеряв хрумкими тертими пляцками з молодесенькою солодкою сметаною. А на ставах хвалився хлопцям формою й розпитував у брата-однолітка, в кого цьогоріч найсмачніші грушки? Хоча відповідь знав – у бабці Повліни.

Її грушки, на Опіллі такі величезні різновиди називають – дулі, виростали найбільшими в кінці села. Ближче до середини на подвір'ї вуйка Куби росли спасівки. Він працював лісником, мав доброго пса, тому його подвір'я можна було відвідати, лише знаючи, що поїхав. Але вуйко Куба дружив із татом, тому я запитував у нього дозволу нарвати грушок. Якщо він перед тим десь випивав, то казав, щоби рвав хоч усі, а тверезим наказував рвати лише ті, що мали почервонілі щоки.

За той тиждень я ще встигав накупатися й набігатися, але незадовго мусив одягати шкільну форму. Комусь вона не подобалася, а комусь могла й подобатися. Зрештою, то не мало значення, бо нас ніхто про це не запитував.

А от про грушки, вже сидячи у класі за партою, згадував із сумом…

Лікарні конкурують за інсульт: як поширена хвороба дає поштовх медицині

ЛИШЕ ТРИДЦЯТЬ ВІДСОТКІВ ЗВЕРТАЮТЬСЯ ПРОТЯГОМ ТРЬОХ ГОДИН

За жовтень 2023 року діагностували понад 87 тис. випадків гострого мозкового інсульту, за даними Міністерства охорони здоров'я. У доповіді Всесвітньої організації з боротьби з інсультом прогнозується, що число людей, які помирають від інсульту в усьому світі, зросте з приблизно 6,6 млн на рік сьогодні до 9,7 млн 2050 року. Там же сказано, що інсульт є другою провідною причиною смерті, третьою провідною причиною інвалідності та провідною причиною деменції.

– Традиційно в комунальних неврологічних відділеннях лікувалися в середньому 7,5 тисячі хворих з інсультом на рік, – каже Марія Прокопів, невролог, завідувачка кафедри неврології Університету імені Богомольця, доктор медичних наук. – Під час ковіду ця кількість хворих зменшилася, на початку війни – зросла, а вже 2023-го було більш як 9,5 тисячі хворих. Співвідношення первинного та повторного інсульту традиційно становило приблизно один до одного, але тепер це співвідношення 1:3, тобто в півтора разу більше повторних. Люди виписуються з інсультом і не мають вторинної профілактики, не займаються нею. А це все завдання сімейного лікаря.

Кількість людей, які постраждали від інсульту, за останні 30 років майже подвоїлася, констатує Всесвітня організація з боротьби з інсультом. У доповіді також вказується на тривожне зростання захворюваності серед людей у віці до 55 років.

– Причин інсульту є три, – пояснює Прокопів. – Це захворювання серця, ураження судинної стінки і зміна реології, текучості рідини. Тобто поштовхом можуть послужити гіпертонія, атеросклероз, аритмія, цукровий діабет, ну і головне – артеріальний тиск. Кількість інсультів на тлі артеріального тиску зросла, а причина високого тиску – стрес. Як гострий, так і хронічний. Він призводить до підвищення артеріального тиску, до більш раннього атеросклерозу, тобто ураження судини та її стінки. Ще до 2022-го було зареєстровано 12 мільйонів людей, які страждають на гіпертонічну хворобу. І лише 4 мільйони з них пролікувалися. Інсульти на тлі гіпертонічної хвороби, за даними Департаменту охорони здоров'я, становлять 79 відсотків усіх випадків, а з хворих нашої лікарні 90 відсотків мають гіпертонічну хворобу.

На запитання, яким є відсоток тих, хто вижив після інсульту, лікарка каже, що все індивідуально, залежить від віку. По місту торік летальність від ішемічного інсульту становила 19,6%, а від геморагічного інсульту – 41%. За світовою статистикою, приблизно 10% хворих повертається до роботи, третина помирає, а решта залишається інвалідами.

– У приватних лікарнях летальність значно нижче, вона може становити приблизно 1 відсоток, але є нюанс. У державних клініках до війни лікувалося майже 7,5 тисячі хворих. Приватні ж приймали втричі менше, відповідно, і смертей там було менше. І це не тому, що у приватних закладах працюють генії від медицини. Важких хворих вони не беруть взагалі або беруть рідко. Досить часто трапляється й таке, що після приватних закладів хворі йдуть доліковуватися в державні. Важливим є розподіл не так на державне та приватне лікування, скільки на стаціонарне й амбулаторне. Серцево-судинні хвороби здебільшого можуть бути профілактовані. І тому важливо, щоб сімейний лікар робив акцент на профілактичних діях, способі життя пацієнта, історії його родини, особливо якщо там був цукровий діабет абощо. Із цих міркувань немає різниці, де саме надають амбулаторну допомогу – в державних закладах чи приватних.

> Десять відсотків хворих повертаються до роботи

Допомогу з інсультом мають право надавати ті державні лікарні, в яких є укладений договір із Національною службою здоров'я України (НСЗУ). Однак на цей час хворих на інсульт не госпіталізують до декількох із них, тому що вони – попри наявний договір із НСЗУ – не виконують усіх необхідних вимог і тому не включені до графіка госпіталізації.

– У світі заведено розділяти медичні заклади на інсультні центри й інсультні блоки. Центри, певна річ, мають більше можливостей, – говорить Марія Прокопів. – Там проводять тромболізис, лікування, направлене на розчинення тромбу всередині судини за допомогою лікарських засобів, тромбоекстракцію, видалення тромбу механічним шляхом, проводять відкриті нейрохірурчні операції. В інсультному центрі повинні бути невролог і нейрохірург. Деякі приватні лікарні, наприклад "Оберіг", називають себе інсультним центром, але працюють як інсультний блок.

Законтрактованим Національною службою здоров'я України лікарням держава повертає кошти. За словами Марії Прокопів, у повному обсязі протягом місяця. Тобто для хворого

лікування справді безкоштовне, бо за все буде заплачено з бюджету.

– Візьмемо, наприклад, лікування ішемічного інсульту. Воно передбачає, по-перше, візуалізацію перебування хворого в лікарні. По-друге, препарати для корекції артеріального тиску. Якщо ми говоримо про проведення тромболітичної терапії, то це дорого. Якщо на один випадок неускладненого інсульту виділяють менш як 16 тисяч гривень, то лікування з проведенням тромболітичної терапії коштує 62 тисячі, а ендоваскулярні втручання – майже 100 тисяч. Ці гроші йдуть на перебування пацієнта у стаціонарі. Звичайно, що цієї суми не вистачає. Хоча б тому, що вона призначена тільки на лікування інсульту, тобто наслідків. А хворий з інсультом має купу інших захворювань, бо здорових людей з інсультами не буває. І гіпертонію, і діабет, і захворювання нирок, печінки. Але це не враховується, вся сума йде в один клінічний випадок.

Лікарка згадує, як іще 2016-го мріяла, щоб у Києві робили хоча б 100 тромболізисів на рік.

– 2022-го ми зробили їх 400, а 2023 року – майже тисячу. Бо тромболізис – це як слова Христа до Лазаря "встань та іди" – він спрацьовує миттєво. І якщо 10 років тому ми всі ще боялися проводити цю процедуру, бо не були впевнені в тромболітиках, то тепер усе змінилося. Подіяло те, що гроші нам повертають, і лікарі зацікавлені у проведенні тромболізису, вони переконалися, наскільки це ефективно. І плюс кошти, які заробляє лікарня, – це також важливо для її розвитку.

І все ж люди неохоче лягають у державні лікарні. Загальна необізнаність і недовіра до державної медицини призводять до того, що дорогоцінний час досить часто втрачається. Водночас лікуватися до приватних клінік іде незначний відсоток пацієнтів – зависока ціна. Але й це не єдина проблема. Якщо у вас тяжкий випадок, до приватної клініки вас можуть не взяти.

– Інша річ, якщо ми говоримо про вузькоспеціалізовані хірургічні маніпуляції, про оперативні активності – тут питання технічного забезпечення медичного закладу, безперечно, є значущим. Можу вас запевнити, що в нас є і державні лікарні з не гіршим устаткуванням, аніж у приватних, – каже Марія Прокопів.

За її словами, реабілітація хворих, послуги фізіотерапевта, логопеда тощо, в державних клініках також є безкоштовною. І єдина проблема тут у тому, що в Києві, зокрема, не так багато реабілітаційних ліжок.

Тому і прикро, що деякі лікарні, які раніше уклали контракт із НСЗУ, не дотягують до її вимог та вже вибули з гри. Хоча інакше й бути не може. Бо якщо в лікарні, приміром, немає дорогого апарата для проведення комп'ютерної томографії, вона не може вважатися закладом, де надають допомогу інсультним хворим. Така лікарня повинна раз у раз звертатися до Департаменту охорони здоров'я та вибивати в нього необхідне устаткування. Доводити, переконувати, демонструвати зацікавленість і спроможність.

У цьому полягає інтерес і держави, і самої лікарні, переконана Прокопів. Бо якщо на хворих з інсультом виділяють ті суми, які були озвучені раніше, то на хворого з радикулітом дають тисяч п'ять.

Сукупні втрати економіки України від наслідків інсульту можуть сягати 100 млрд грн на рік, ідеться в пресрелізі Української асоціації боротьби з інсультом. Ці збитки включають недоотриманий протягом багатьох років прибуток підприємств через втрату фахівців, вилучення з ринку праці рідних, які доглядають за хворим, недоотримані податки, прямі фінансові витрати бюджетів різних рівнів на лікування та реабілітацію пацієнтів.

Щоправда, Україна приєдналася до Декларації про реалізацію європейського плану дій із боротьби з наслідками інсульту. Її мета – зменшити до 2030-го кількість інсультів на 10% порівняно з 2019 роком і забезпечити лікування 90% пацієнтів у спеціалізованих відділеннях.

На 2022-й видатки на медицину були закладені в розмірі майже 200 млрд грн. А це на 35 млрд більше, ніж 2021 року. Безперечно, вони ростимуть й надалі, зокрема не без допомоги наших західних партнерів, які фінансуватимуть соціальні потреби та програми.

– За кордоном зовсім інша організація допомоги з інсультом, – продовжує Марія Прокопів. – Бо головне тут – профілактика. Якщо з причинами виникнення інсультів та інфарктів боротися, то захворюванню можна запобігти. Але хто цим займається в Україні? Де популярна інформація? У нас хворі навіть звертаються запізно, за кілька днів, тоді як успішність лікування залежить від часу. Лише 30 відсотків звертаються протягом 3 годин: більшість хворих не розуміє і не знає, що з ними відбувається.

Найкращий спосіб діагностики інсульту – тест FAST.

У його абревіатурі зашифровані три найпоширеніші симптоми інсульту. 1. Face (обличчя): чи може людина усміхнутися? Чи симетричне обличчя? 2. Arms (руки): чи може людина підняти обидві руки і тримати їх? Чи може обхопити своїми руками чужу руку? 3. Speech problems (проблеми з мовленням): чи може людина чітко розмовляти і чи розуміє, що ви їй кажете? Чи не плутає вона назви предметів? Четверта літера означає time (час): якщо бачите бодай одну з трьох вище названих ознак, одразу телефонуйте у швидку.

текст: **Наталія ЛЕБІДЬ,** інфографіка: **Дмитро СКАЖЕНИК**

”Справедливість – частина процесу лікування психотравм”

У КРАЇНАХ РОЗВИНЕНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЖІНКИ ПІДТРИМУЮТЬ ЖІНОК

Ім’я Олександра означає ”відважна, захисниця”. Воно визначило вашу долю? А напрям у кар’єрі визначив філософ і політв’язень радянського режиму Євген Сверстюк?
– Взагалі, в мене два імені. Коли батьки хотіли записати мене після народження Лесею, їм сказали, що таке ім’я не для документів, і запропонували Лариса чи Олександра. Близькі кличуть мене Лесею. В юності на мене великий вплив мав Євген Сверстюк, із яким ми провели багато літературно-мистецьких заходів. Через дисидентське коло я знала українських правозахисників із їхнім гаслом ”За нашу і вашу свободу”.

2007-го за ініціативи Гельсінських комітетів заснували Центр громадянських свобод, який ви очолили. Які основні напрями його діяльності?
– Нині Центр має чотири стратегічні лінії. Перша – подолання наслідків російської агресії. Ідеться про документування воєнних злочинів і створення міжнародних механізмів для притягнення до відповідальності винних у злочинах Російської Федерації в Україні. Друга лінія – євроінтеграція. Нашими експертизами допомагаємо країні здійснювати демократичну трансформацію на засадах прав людини. У мирний час це складно робити, а в період повномасштабної війни – ще більше. Наступний напрям – правозахисний. Важливо в умовах війни зберегти цінності свободи у травмованому суспільстві, в якого цінності виживання закономірно виходять на перший план. Україна різна, строката, і нам треба забезпечити єдність у різноманітті. У цьому напрямі ми діємо освітніми заходами, налагоджуємо мости між різними групами. Наша четверта стратегічна лінія – це міжнародна солідарність. Ми не можемо вирішити всі проблеми в національних кордонах. Колективні системи миру й безпеки, що вже існували, були зламані. Нові ще не постали. Нам важливо, щоб ці майбутні міжнародні системи враховували суб’єктність України й інших неядерних держав і ґрунтувалися на цінностях прав людини. Над цим уже тепер треба працювати.

Ваша ініціатива ”Євромайдан SOS” була зосереджена на правовій допомозі та документуванні злочинів на Майдані, в Донецькій, Луганській областях і у Криму. Ви бачили жахи й чули про них від постраждалих у війні з 2014-го. Війна обнулила програму ”Євромайдан SOS”?
– Ні. Злочини проти людяності, вчинені режимом Януковича на Майдані, не мають терміну давності. Проте в нашому Кримінальному кодексі досі не передбачено відповідальності за злочини проти людяності. Тому те, що відбулося під час Революції гідності, кваліфікується неправильно. Я була авторкою першого подання від України до Міжнародного кримінального суду і звертала його увагу на ці злочини. На жаль, у своєму розслідуванні МКС не взяв цього до уваги. У людей немає відчуття, що ті, хто вчиняли злочини на Майдані, за це відповіли. Якщо ми не поставимо крапки, то цю роботу доведеться робити вже нашим дітям.

> ”Без травмочутливого суспільства складно пройти процес зцілення

Після повномасштабного нападу РФ злочинів проти людяності суттєво побільшало.
– Багато злочинів задокументували ми й інші правозахисні групи. Разом із партнерами ми створили національну мережу документаторів, яка охоплює всю країну, включно з окупованими територіями. Задокументовано 78319 епізодів різних міжнародних злочинів нашою ініціативою ”Трибунал для Путіна”. Ми ведемо сайт на семи мовах. На ньому є показники по областях, зокрема в Харківській області задокументовано більш як 17 тисяч таких злочинів, у Львівській – 101, у Закарпатській – 1.

На День Європи я бачив ваші сльози, коли ви розповідали про злочини рашистів. Як зберегти емпатію, уникнути професійного вигоряння й виснаження нервової системи?
– Я не маю відповіді. Доки є час, то ходжу до лікарів. У мене констатували фізичне виснаження. Маю місяць на відновлення, а потім знову почнуться інтенсивні поїздки. Для мене хворіти – це розкіш, якої не можу собі дозволити. Ми працюємо з людським болем, і це досить складно, але все одно мого досвіду не порівняти з досвідом наших колег, які приєдналися до Збройних сил і воюють на фронті, або моїх друзів, які потрапили в полон.

Що з власного досвіду порадите в поновленні сил для допомоги слабшим, травмованим на фронті та в тилу?

– Складно давати універсальні поради. Мені здається, що допомагати одне одному – це не тільки правильно, але й терапевтично. Маємо привчити себе до презумпції турботи. Зробити її своєю особистою практикою. Без травмочутливого суспільства людям, обпеченим війною, складно пройти процес зцілення. Шрами стали невидимі, тому ставитися одне до одного треба так, щоб не спровокувати болю. Я багато працюю за кордоном і бачу ще одну таку річ: у країнах розвиненої демократії жінки підтримують жінок. У політичних колах, із якими доводиться перетинатися, часто допомагають, консультують мене і направляють жінки. Це політичні, громадські діячки, науковиці, журналістки. І ще: ми працюємо на межі людських можливостей довгий час – і турбота про себе має стати частиною роботи. Звичкою. У моїй системі цінностей "я" не на першому місці, тому періодично повторюю собі: Лесю, турбота про себе – це частина твоєї роботи, тобі треба сили подолати ці амбітні виклики.

Таким викликом була боротьба за звільнення Олега Сенцова. Ви тоді організували світовий рух і домоглися, що після голодування Сенцова 2019-го разом із ним РФ випустила 34 політв'язнів. Чи підтримуєте нині зв'язок із воїном-кінорежисером?

– Колись Олег сказав, що вважає мене другом. Але ми рідко спілкуємося зі зрозумілих причин. Він на фронті. Ми почали працювати над звільненням бранців Кремля із початку війни ›

Олександра МАТВІЙЧУК

40 років, правозахисниця
Народилася 8 жовтня 1983-го в Києві. Виросла в Боярці. Мати – вчителька історії. Батько – хірург. Закінчила юридичний факультет і аспірантуру кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також Стенфордський університет.
Викладала правознавство в гімназії в Боярці, одночасно працювала в компанії з управління активами. Очолювала молодіжну громадську організацію "Дебатна академія".
Правозахисниця. Голова Центру громадянських свобод.
Наймолодша лауреатка премії імені Василя Стуса. "Це перша національна премія, в мене нема державних нагород".
Отримала премію імені Андрія Сахарова від Європейського парламенту, премію "Захисник демократії" від ОБСЄ, альтернативну Нобелівську премію "За правильний спосіб життя".
2022 року Financial Times відзначила Олександру Матвійчук серед 25 найвпливовіших жінок світу.
2022-го Олександра Матвійчук як керівниця Центру громадянських свобод отримала Нобелівську премію миру.
У шлюбі. Чоловік – Олександр Солонтай – фахівець із місцевого самоврядування

2014 року. Були першою організацією, яка склала список незаконно ув'язнених Росією людей. Запустили кампанію #LetMyPeopleGo. Навесні 2014-го зустрілася із заступником генсека ООН і сказала, що в нас 11 політв'язнів. А він уточнив: 11 тисяч? І я зрозуміла, якими масштабами мислять ці люди. І що нам доведеться докласти зусиль, щоб міжнародні організації звернули увагу на ці проблеми. Тож коли ми боролися за звільнення Олега Сенцова й інших людей, то побудували міжнародну мережу в 35 країнах. І не тільки українці, а громадяни цих країн зверталися до своїх урядів із конкретними вимогами. Це була успішна кампанія, тоді у вересні 2019-го Росія звільнила 34 особи, а в грудні – 73.

І як підсумок вашої ефективної правозахисної діяльності ви отримали Нобелівську премію миру. Мене вразила не тільки конкретика вашої промови на врученні премії, але й ваш точний стильний образ.

– Мою сукню на нобелівську церемонію робила дизайнерка Лілія Пустовіт. Звернулася до неї, бо за браком часу не думала про одяг. Приїхала в її шоурум, коли не було світла, і приміряла чорну сукню при світлі ліхтариків. Те, який я вигляд мала на церемонії, – заслуга Лілії.

Нобелівська премія – це точно не підсумок. Це Премія миру під час кривавої війни, щоб використати свій голос на захист людей в Україні, включно з окупованими територіями.

Турбота про себе має стати частиною роботи

Ви отримали Нобелівську премію миру ще з двома організаціями – російським "Меморіалом", забороненим Путіним, і білорусом Олесем Біляцьким, який нині перебуває в лукашенківській в'язниці. Як розпорядилися премією?

– Один мільйон, здається, в євро, був поділений на трьох. Ми вирішили не використовувати коштів для Центру громадянських свобод, а направити на підтримку боротьби за справедливість за російські воєнні злочини. Тобто зробити ендавмент та використовувати проценти з рахунку на підтримку різних ініціатив. Це складна процедура, для цього потрібна спеціальна програмна рада, щоб уже не Центр ухвалював рішення.

Чи захищатимете ви "хороших русских", що виступають проти Путіна? Наші службовці закликають бути політкоректними у визначеннях. Але рашизм – уже міжнародно визнана дефініція.

– Я не використовую таких термінів. Це емоційне спрощення, яке не відображає дійсності. В юриспруденції не стоїть питання політкоректності, натомість – кваліфікації. Ми називаємо речі своїми іменами й використовуємо юридичну термінологію. У вироку в Гаазі Міжнародного кримінального суду прізвище Путіна буде написано з великої літери. Щодо "хороших русских" – для мене людина визначається тим, що говорить і робить. Якщо ти не підтримуєш війни та Путіна, то маєш довести це діями.

Як колишній російський політик Ілля Пономарьов із його українською мовою і підтримкою російських воїнів у лавах ЗСУ?

– Так, є росіяни, які не просто підтримують ЗСУ, а стали до лав ЗСУ. Якщо ці воїни потраплять у полон, правозахисники так само ними займатимуться, як і українськими громадянами. До речі, недавно Пономарьов у Києві був поранений, росіяни поцілили в його будинок шахедом.

Як змінилося ваше життя після Нобелівки, адже ви єдина лауреатка в Україні?

– Так само, як у багатьох мільйонів українців, змінилося після 24 лютого 2022-го. Тоді все, що ми називали нормальним життям, включно з особистою і робочою рутиною, було зруйновано.

Ви не висвітлюєте особистого життя в соцмережах.

– Це насправді не секрет. Я заміжня, мій чоловік – Олександр Солонтай – один із найкращих в Україні фахівців з місцевого самоврядування. Він багато їздить і працює над розвитком сіл, міст та селищ. Ця війна має економічний вимір. Росія розраховує, що ми зламаємося першими. Ми надто залежимо від міжнародної допомоги, і це робить нас вразливими. Нам треба знайти відповіді на багато складних питань. Як нині відбудувати зруйноване, щоб люди могли повернутися до своїх громад? Як зробити так, щоб мінімізувати ризики повторного знищення? Як переосмислити стратегію розвитку й на чому робити гроші громадам, де були знищені заводи та підприємства? Ніхто, крім нас, не вирішить цих питань, а наше виживання в довгу напряму від цього залежить.

Ініціатива "Трибунал для Путіна" діє з лютого 2022-го. Чи будуть із ним на лаві в Гаазі пропагандисти й церковні діячі, яким вдалося за 30 років змінити на рашистський менталітет сучасних росіян, хоч би якої національності вони були?

– Вдячна за це запитання. Ми докладаємо зусиль, щоб так сталося. Місяць тому ми відправили відповідне подання до Міжнародного кримінального суду. Мої колеги проаналізували величезну кількість виступів російських пропагандистів і визначили з десяток людей, у яких виявили найбільше закликів до геноциду та розлюднення українців. На моє переконання, вони мають сидіти на лаві підсудних, як свого часу нацистські пропагандисти. Напевно, там повторюватимуть услід за Германом Герингом, що їхні слова не треба було сприймати буквально. Я вважаю цю війну геноцидальною. Патріарх Кіріл називає її священною і прямо закликає до вбивства українців. На жаль, він досі навіть не під санкціями Євросоюзу. На моє переконання, коли ми маємо справу з такою складною категорією, як свобода релігії, то правові рішення створюють більше почуття справедливості, ніж політичні. Якщо вчиняєш злочини, то байдуже, чи був ти в рясі, чи з віолончеллю. Тому в мене запитання до органів слідства в Україні. Не розумію, чому немає судових процесів проти священників, які допомагали російським окупантам на сході країни. Якщо нема доказів для підготовки таких обвинувальних актів, то виникають питання до якості роботи органів слідства.

Центр громадянських свобод звертається, крім організацій, до громадян світу. Але маленька людина в ЄС не хоче брати на себе відповідальність і виходити із зони комфорту, в якій перебуває під парасолькою НАТО. Ваше відчуття: Захід втомився від війни в Україні?

– На жаль, закономірно, що із плином часу війна починає "нормалізуватися". Іншими словами, люди звикли, що в Україні йде війна, як, наприклад, йде в Сирії. Це небезпечно, бо коли починаємо нормалізувати зло як частину життя, то відмовляємося щось із цим робити. Тому важливо нагадувати міжнародній спільноті, що це не норма. Якби над цим працював тільки Центр громадянських свобод, ми ніколи не досягли б успіху. Такий рівень складності вимагає створення коаліцій, і не тільки в Україні.

Як нам допомагають події з мільярдними аудиторіями – кінофести, Євробачення, Олімпіада? Чи ефективно Україна використовує медіатрибуни сучасного світу?

– Люди, які відчувають відповідальність за те, що відбувається в Україні, використовують різні майданчики. Це не дає світу забувати про злочини Росії. Спортсмени, музиканти, письменники трансформують свій біль і доносять його до людей, які не цікавляться політикою. Кожен із них стає амбасадором, і це важлива громадська функція. Нині я також працюю на міжнародну аудиторію. Нам потрібні міжнародні рішення щодо зброї, санкцій, спеціального трибуналу.

Чи привітав вас із Нобелівською премією Френсіс Фукуяма, чиї лекції ви відвідували в Стенфорді?

– Так. Коли я вчилась у Стенфорді, то слухала його курс про державотворення. Фукуяма розказував, як розбудовувати ефективні державні інституції, які траєкторії розвитку суспільства обирати, щоб досягти успіху в модернізації країни. До речі, ці лекції оформлено в два томи й видано в Україні. Раджу звернути на них увагу.

За яким принципом купуєте книжки і яку порадите?

– Із книжок вибираю ті, що корисні для моєї діяльності: про інформаційні війни, культуру країн Африки. Читаю все – від історичних мемуарів до галузевих досліджень новітніх технологій, про психологію та фізіологію, зокрема про якість сну. Раджу нову працю Станіслава Асєєва "Мельхіоровий слон. Або людина, яка думала". Це чесна біографія людини, яка росла й формувалася на Донбасі. Книжка дає розуміння цього регіону. Окрім філософських аспектів, автор розкриває передумови російського вторгнення.

Багато співгромадян проти мобілізації – вважають, що хтось за них переможе зло, а вони пересидять війну в тилу до перемоги?

– Не можна отримати майбутнє в безвідсотковий кредит. Якщо сьогодні не докладати зусиль, то будь готовий заплатити завтра, і то в рази більше, з процентами. Тому за мирне майбутнє треба боротися. Ніхто його нам не подарує. Водночас владі потрібно пришвидшувати реформи в армії. Проблеми, які там існують без вирішення, відбивають мотивацію людей. Але про це мусять говорити експерти та самі військові, які бачать ситуацію зсередини.

Це є і постправда, і постзнання?

– Публічні інтелектуали називають цю епоху постправдою, а мені здається, що це епоха постзнання. Знання втрачають цінність. Люди в соцмережах сперечаються про щось, навіть на завдаючи собі клопоту прочитати на цю тему бодай одну книжку. І висловлюють думки в категоричній агресивній формі. Вони забули: якщо ти можеш загуглити формулу аспірину за 3 секунди, то це не робить тебе фармацевтом. Ця девальвація знань робить рольовими моделями блогерів, які активно продають себе в соцмережах. Їх більше слухають, аніж людей, які реально в чомусь розбираються. Люди не здають собі справи про те, що таке "бути" і "здаватися". Тому акторів, які грали лікарів, запрошують рекламувати ліки. Бо люди не усвідомлюють різниці між актором і лікарем.

> Ми надто залежимо від міжнародної допомоги, і це робить нас вразливими

Чи підете в реальну політику?

– Вважаю, що я на своєму місці. Працюю із воєнними злочинами і знаю, скільки горя принесла Росія. Люди потребують відновлення не тільки свого зруйнованого життя, родини, бачення майбутнього, але своєї зруйнованої віри в те, що справедливість можлива, бодай і відкладена в часі. Справедливість – частина процесу зцілення від травми. Але міжнародне правосуддя – тривалий процес. Тому ми не маємо чекати, потрібно вже тепер будувати суспільство, чутливе до травм. У нас багато агресії та гніву. Люди не можуть дотягнутися до росіян і починають виливати гнів одне на одного. Ми не можемо собі дозволити так ставитися одне до одного під час геноцидальної війни на знищення. Бо "розділене царство не встоїть".

Цьогоріч найбільше абітурієнтів вибрало психологію. У майбутньому буде більше фахівців із психологічних травм.

– Ми не приставимо до кожної людини, яка пережила травмувальний досвід, психолога. До того ж не кожен звернеться до фахівця. Спеціалістів у прифронтових містах давно не вистачає. Ми маємо змінюватися як суспільство, шукати колективні способи, як трансформувати біль в енергію, яка породжує життя, ставитися з презумпцією турботи одне до одного.

І наостанок інтерв'ю закінчіть фразу: жити варто, для того щоб…

– Щоб творити. На різних етапах життя можуть бути різні фокуси, але ми маємо творити. Бо, створюючи себе, ми творимо світ.

текст: **Георгій-Григорій ПИЛИПЕНКО,**
фото: **Тарас ПОДОЛЯН**

”Багато допомагав бідним, але якось так, що це було непомітно”

ФУНДУКЛЕЙ ХАБАРІВ НЕ БРАВ ТА ІНШИМ БРАТИ НЕ ДОЗВОЛЯВ

ФОТО: MY-KIEV.COM

”Фундуклей, котрий власним коштом заклав у Києві жіноче училище, не потребує жодного собі пам’ятника. Фундуклей сам заклав собі пам’ятник, і тільки ми, кияни, маємо цей храм науки берегти, аби він був достойний імені свого засновника. Будь-які громадські пожертви на створення пам’ятника Фундуклею тьмяніють перед тими подоланнями, які він робив й робить…” – писав історик Микола Сементовський у газеті ”Паровоз” за 7 лютого 1869 року про київського цивільного губернатора Івана Фундуклея. Навіть і не згадаєш, хто зі столичних очільників зробив стільки для міста, скільки він. Жіноче училище – знаменита Фундуклеївська гімназія – далеко не єдине, до чого Іван Іванович доклав у Києві сил, розуму, таланту, і звісно, коштів. Власних.

Іван Фундуклей народився 13 вересня 1799-го в Єлисаветграді, нині – Кропивницький, як записано в метриці, що зберігається в Державному архіві Одеської області. Його батько, Іван Юрійович Фундуклей, грек за національністю, переселився з турецького Константинополя. Шлях до своїх мільйонів Фундуклей-старший прокладав собі сам, служачи прикажчиком у Єлисаветграді. Пізніше тримав там же тютюнову крамничку. Заробляв непогано, але економив на всьому, наживаючи капітал. Згодом скористався правом відкупу, яке існувало до 1861-го й давало змогу придбати в казни монополію на виробництво й торгівлю певною продукцією, що становила статті державного доходу. Так копійка до копійки Іван Фундуклей-старший став найбагатшою людиною Новоросійського краю. Уже в 1818–1819 роках він був комерційним радником і міським головою Єлисаветграда, володів кількома заводами, зокрема цукровими, виноробними, і тисячами десятин землі. Удостоївся звання купця першої гільдії.

На початку 1820-х сім’я Фундуклеїв була відома – мала кілька будинків в Одесі, володіла містечком Гурзуф у Криму та кількома продуктовими магазинами в Севастополі. У його єдиного сина були всі можливості тодішньої золотої молоді. Здавалося б, батько мав кинути всі багатства світу до ніг своєї дитини, та ні. Єдине, що дав синові сповна, – це освіту. Юний Іван опанував кілька європейських мов і говорив ними пристойно, щоправда, виключно з іноземцями, заради лоску у вищому світі знаннями не хизувався. Також грав на фортеп’яно, не був обділений літературним талантом і в точних науках був обізнаний. На освіту батько не скупився, а от пустощів не допускав, тримав сина суворо. Він вірив, що Іван піде його шляхом, стане діловою людиною, тому змалку гартував волю хлопця, готував до виживання, наставляв наполегливо працювати.

Спершу знайшов синові місце чиновника в поштовому відомстві Одеси. До виконання обов’язків Іван став зовсім юним у день свого народження, 13 вересня 1811-го. Потім була посада в канцелярії Кабінету міністрів у Петербурзі. Службовими сходами хлопець просувався досить швидко. Але врешті-решт тато-мільйонер змилостивився над сином – 1831-го Іван Іванович повертається в Одесу до батька і стає на службу чиновником особливих доручень при генерал-губернаторові Новоросійського краю графі Михайлові Воронцову.

В Одесі – економічний бум. Молодий енергійний юнак хоче показати себе у справі. Проте тільки за сім років граф Воронцов відкрив перед ним двері в коло вищих імперських сановників: 1837-го Іван Іванович Фундуклей отримав дворянський титул і власний герб, а 1838-го – звання колезького асесора й посаду віцегубернатора Волинської губернії, центр якої був у Житомирі.

Після смерті Фундуклея-старшого Іван Іванович виявився власником величезних багатств, які не розтратив, а зумів примножити. До батьківських володінь додалися склоробний завод у селі Мірошники під Чигирином і цукровий завод у містечку Медведівка Київської губернії. Величезний дохід приносили й виноробні льохи в гурзуфському маєтку: щорічно тут виробляли майже 3 тис. відер першокласного вина. Усе отримане від торгівлі вином Фундуклей передавав

на утримання благодійних закладів Одеси та Гурзуфа.
А ще Фундуклей був великий землевласник – мав майже 20 тис. десятин землі. У його селах Мельники та Медведівка, крім склоробного та цукрового заводів, функціонували паровий і водяний млини. Були ще маєтки в селах Нова Осота, Стара Осота, Янівка. На свої кошти в Янівці він побудував церкву, у Старій Осоті – ще один цукровий завод, трохи пізніше неподалік від маєтків – в Олександрівці – залізничну станцію під назвою Фундукліївка.
Далеко за межами місць діяльності Івана Івановича поширилася слава про нього як про здібного організатора, успішного підприємця, прогресивно мислячу і щедру людину. Київський генерал-губернатор Дмитро Бібіков теж зацікавився Фундуклеєм, його діловими якостями, і звісно, гаманцем. Дізнавшись, що в Житомирі з'явився чиновник-мільйонер, Бібіков узявся виклопотати для нього нове призначення в Київ.
12 квітня 1839-го вийшов імператорський указ: "Призначити на посаду київського цивільного губернатора Фундуклея з переведенням у статські радники". Ходили чутки, що, підписуючи призначення, імператор Микола I сказав: "Цьому то вже точно грошей не треба – своїх подіти нема де". Цар не помилився: Фундуклей сам хабарів не брав та іншим брати не дозволяв. Іван Іванович швидко зажив любові підлеглих, адже виплачував їм зі своєї кишені окрему платню – до 12 тис. руб. на рік. А всього лише для того, щоб ті не брали хабарів. А ще губернатор Фундуклей зібрав заможних громадян і проінструктував: "Якщо багаті поміщики не платитимуть поліції, то вона отримуватиме кошти від злодіїв".
Один із сучасників Фундуклея згадував: "Зобов'язаний давати у високоурочисті дні обіди або бали, котрі обходилися рублів у п'ятсот, Бібіков днів за два до свята сам або через мене, упросить Фундуклея дати замість нього обід чи бал, і Фундуклей, зосереджено нюхаючи тютюн, відповідає: "Добре-с". Дає чудовий бенкет, до того ж у вбиральні дамам надавали рукавички, парфуми й таке інше. Усі дивляться на Івана Івановича як на гостя, забувають, що він господар, а бал жвавий і веселий. Таким чином Фундуклей дарував Бібікову кілька тисяч на рік".
13 років, а саме з 1839-го по 1852-й, Іван Іванович стояв при владі та робив для міста все можливе. І неможливе теж. Уже в перший рік управління Києвом Фундуклей у районі університету заклав ботанічний сад площею 20 га. За його вказівкою провели роботи з укріплення схилів. На власні кошти Івана Фундуклея вимостили Андріївський узвіз. Ремонт губернаторського будинку він також зробив власним коштом. Усього лише за рік вимостили вулиці Московську, Дворцову, Софіївську, Михайлівську, Житомирську та Хрещатик.
1843-го Іван Іванович фінансував будівництво першого фонтана в центрі міста, на Театральній площі, що нині називається Європейською. Фонтан зробили з граніту. Він повинен був вирішити проблему, викликану браком води на Хрещатику й у всій Старокиївській частині міста. Називали цей фонтан на честь губернатора Фундуклеївський, або ще простіше – Іван.
Не було в тодішній імперії щедрішої людини, ніж Фундуклей. Він постійно допомагав дитячим притулкам, лікарням, школам. А навесні 1845-го, коли вода в Дніпрі піднялася на 779 см, затопила увесь Поділ і частину Оболоні, Фундуклей узяв на власне утримання багатодітні сім'ї, організував потерпілим притулок у Контрактовому домі на Подолі й негайно почав вирішувати житлові проблеми постраждалих.
За його матеріальної підтримки створено було громадський фонд надання допомоги хворим та потерпілим від стихійного лиха. Один із сучасників Івана Фундуклея писав: "Він багато робив добра, багато допомагав бідним, але якось так, що це було непомітно. Бібіков давав три копійки з шумом, з ефектом, а Фундуклей, здавалося, нікому не давав, але я сам раз бачив, як до нього підійшла бідна шляхетна удова, старенька, і показала йому боргову вимогу на 300 рублів. Фундуклей, проходячи повз неї, сунув їй у руку 2000 рублів…" На той час сума фантастична.

> Фундуклей узяв на власне утримання багатодітні сім'ї

Забудову міста за часів губернаторства Івана Фундуклея вели особливо інтенсивно. Багато споруд у той період звели за проєктами знаменитих архітекторів Беретті, батька й сина: Імператорський університет Святого Володимира (1842), Інститут шляхетних дівчат (1843), обсерваторію, Анатомічний театр – за проєктами батька, Вікентія Беретті.
1851-го за проєктами Олександра Беретті на вул. Володимирській побудували двоповерхову будівлю училища бідних дівиць графині Євдокії Левашової, нині там міститься Президія Національної академії наук. А на Бульварній – будівлю гімназії, де з січня 1852-го розмістився Київський Володимирський кадетський корпус, нині Жовтий корпус Університету ім. Тараса Шевченка.
1848-го за проєктом британського інженера Чарльза Віньйоля розпочали будівництво Миколаївського ланцюгового моста через Дніпро – одного з найкрасивіших і найдовших мостів у Європі. До нього мости були дерев'яні, розбірні й понтонні. Хрещатик поступово ставав головною магістраллю міста, і саме за правління генерал-губернатора Бібікова й цивільного губернатора Фундуклея почав набувати свого фірмового вигляду. Особливо бурхливо велася забудова від Бессарабки до Царського саду. А на південному заході від Печерської площі, на місці Солдатської слобідки, у 1835–1845 роках з'явився новий військовий шпиталь.

Іван Іванович запровадив обов'язковий вранішній візит підлеглих йому начальників для доповідей і обговорення справ. Приїздили вони до Фундуклея додому. Засідання проходили за сніданком – господар був людиною гостинною. Фундуклей був палкий шанувальник археології та старовини, мав безпосередній стосунок до проведення реставраційних робіт у Софійському соборі. Власним коштом видав монографії про історію Києва, і були то не графоманські записи, а обґрунтовані дослідження, не позбавлені літературної цінності: "Обозрение Киева в отношении к древностям" (1847), "Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии" (1848), "Статистическое описание Киевской губернии" (1852). Про останню працю газета "Киевский листок" за 10 вересня

Вулиця Богдана Хмельницького розпочинається від Хрещатика. З 1869-го по 1919-й вона називалася Фундуклеївська – на честь цивільного губернатора Києва Івана Фундуклея

1880-го писала: "Цей твір видано вже тридцять років тому, але ми сміливо можемо сказати, що подібної сумлінної, слушної та багатої найрізноманітнішими статистичними, етнографічними, економічними даними праці й дотепер немає… Окрім свого значення як адміністратора, високочесної людини та благодійника, І. І. Фундуклей має повне право вважатися й одним із видатних наших учених".

Фундуклея обрали почесним членом Університету Святого Володимира, членом-кореспондентом Петербурзького археологічного й нумізматичного товариства, а також членом Імператорського Російського географічного товариства й Одеського товариства історії та старовини.

Іван Фундуклей був на посаді київського губернатора до 1852-го. Того ж року отримав статус дійсного таємного радника, а тоді указом Миколи І був призначений сенатором і направлений служити до Варшавського департаменту урядового Сенату. Проте залишився справжнім патріотом Києва: 1859-го подарував місту два будинки, за які заплатив 60 тис. руб. сріблом – для облаштування першої загальнодоступної жіночої гімназії, яка пізніше, за указом Олександра II, дістала назву Фундуклеївська. Ці будинки на розі нинішніх вул. Богдана Хмельницького та Євгена Чикаленка він викупив у чиновника, якому загрожували суд і каторга за розтрату. Крім садиби з будинками, Фундуклей виділив ще 31 тис. у процентних паперах, що давали щорічно 1200 руб. на утримання гімназії. До того ж дав іще 2200 руб. на ремонт будинків і 300 руб. на створення бібліотеки. 7 січня 1860-го відбулося урочисте відкриття жіночої гімназії.

До гімназії брали дівчат у віці від 9 до 13 років. Повний курс був розрахований на шість років. На перших уроках у гімназії навчалися 40 дівчат, до кінця навчального року їх було 75, а 1866-го – 525.

Діяла Фундуклеївська гімназія до встановлення в Києві радянської влади. 1869-го на честь губернатора, ще за його життя, вул. Кадетська отримала назву Фундуклеївська, а 1872-го Іван Іванович був обраний почесним громадянином Києва.

Проте не все було солодко в житті відомого губернатора. У своїх спогадах під назвою "Умершее сословие" письменник Микола Лєсков так описував Фундуклея: "Знаменитий у своєму роді багатій і добра, лагідна людина, утриманням якої зроблено багато описових видань. Він був самотньою, досить нудною людиною огрядної статури і страждав невиліковними й огидними лишаями". Медики були безсилі, медичні препарати не допомагали. Знахар, якийсь київський самоук, порадив Фундуклею лікуватися травою і випотіванням, і губернатор постійно ходив одягнений у щільний, теплий одяг, та ще й застебнутий на всі ґудзики. За що кияни прозвали його дияконом. Користі від лікування не було, але Іван Іванович продовжував сліпо вірити.

1874-го Іван Фундуклей був нагороджений вищою нагородою Батьківщини – орденом святого апостола Андрія Первозваного. З цього приводу Олександр II у своїй грамоті писав: "Нам особливо приємно згадати про Ваше тринадцятирічне управління Київською губернією… участь Вашу в учених працях зі статистичного та археологічного опису губернії й особливо просвітлену турботу про жіночі училища, розмноженню та вдосконаленню яких Ви сприяли як своїми трудами, так і щедрими грошовими пожертвами".

Фундуклей полишив державну службу 1876-го і переїхав до Москви. Оселився на Тверському бульварі. Його особисте життя не склалося.

Помер Іван Фундуклей на самоті 22 серпня 1880-го. Похований на кладовищі Донського монастиря. Багатство, яке він по собі залишив, дісталося двом племінницям, князівнам Голіциним. Києву пощастило: в його історії був унікальний губернатор. Як казали у XIX столітті, філантроп найвищої проби..

текст: **Андрій КОСТЮЧЕНКО**

СКРИНЬКА, ЯКУ ДВІЧІ ВИВОЗИЛИ

– Ця скринька була в нас, відколи себе пам'ятаю, – розповідає 79-річна Софія Желізняк із села Пасіка на Закарпатті. – Мама трохи працювала на сувенірній фабриці ще до нашого народження. Можливо, вона звідти. Можливо, хтось із родичів подарував. Уже немає кого спитати.

Усередині в дерев'яній скриньці старі родинні фотографії.

– Мама на всіх вже старша й у хустці. То могла клеїти сестра, коли вчилася в технікумі. На одній знимці неможливо нікого впізнати – така вона стара й неякісна. Вгадується жінка й малі діти. Котресь із тих дітей – наш батько. Є фотографія, де мама стоїть із дітьми. То наші родичі, які приїжджали з-за кордону.

Матір Софії Марію забрали до сина Івана 1992-го. Жінка довго хворіла до того.

– Мамі обіцяли, що перезимує та повернеться у свій будинок. Але померла в брата за сім років. Коли збиралася, згадала про скриньку. Поклала туди якісь дрібниці і старий поламаний годинник. Його їй подарував брат, коли почав працювати наприкінці 1950-х. До смерті тримала там ключ від своєї хати. Ховати ми її повезли з рідного дому. Тим ключем відімкнули. Після смерті жінки невістка поділила між родичами всі речі.

– Мама багато вишивала. Любила прикрашати будинок цитатами з Псалтиря. Мала багато нової постільної білизни. Скриньку хотіли викинути – вона стара, не має трьох ніжок. Але сестра попросила забрати її собі. Ще за життя віддала її першій правнучці – Марії, тезці нашої мами. Тобто скринька тепер у праправнучки першої власниці в Києві. 24 лютого 2022-го 11-річна мала збирала найцінніше вранці. Вивезла і скриньку.

текст: **Оксана ХІМКА**

РЕКЛАМА

ЗАВЖДИ ОБИРАЙ ЯКІСТЬ

Фарро

1998

КРЕМЕНЧУКМ`ЯСО